JODOCI LOMMII BURANI
REIPUBLICÆ NERVIORUM
MEDICO-PHYSICI,

COMMENTARII
DE
SANITATE
TUENDA,

IN PRIMUM LIB. DE RE MEDICA,
AUREL. CORNELII CELSI,
Medicorum Romanorum longè
Principis.

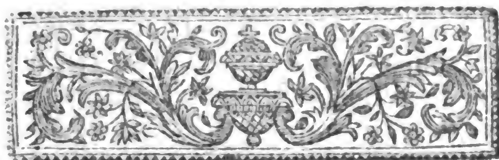
EDITIO NOVA EMENDATISSIMA.

CUM INDICE RERUM ET VERBORUM
Accuratissimo.

AMSTELODAMI,
Sumptibus FRATRUM DETOURNES.

M D C C L X I.

ILLUSTRISSIMO
HEROI
GULIELMO A NASSAU
PRINCIPI AURANTIO,
COMITI BURANO, &c.
Jodocus Lommius Buranus.

S. D.

Uos anno ſuperiore de Sanitate tuenda Commentarios tibi, clementiſſime Princeps, manu ſcriptos dicaveram, eos jam typis excuſos ſub auſpicio nominis tui emiſi. Videretur profectò ſeriùs id à me factum, quàm aut tuæ expectationis, aut meæ promiſſionis ratio ferat, niſi hoc opus ſemel remiſſum, & interjectis dein

aliquot menſibus ſecundò veluti ad Momi lucernam (ut ſic dixerim) inſpectam judicaſſem parum bene maturuiſſe. In ejus itaque elimationis curam more æmuli lectoris pertinaciùs intento, labor mihi per ſingulas partes crevit, comperique id minimè vanum eſſe quod apud Platonem legitur, δευτέρων ἀμεινόνων. At diſſolvi me tandem hinc, idemque opus etſi non uſquequaque perpolitum, multis tamen in locis caſtigatius feci. Quod quidem nunc feliciter natum credam, ſi ut ſemel fortunatum, tuæ cùm placeret Celſitudini, fuit, ita eam in hac nova luce promerebitur vivacitatem, qua ſæpè caruiſſe maximorum etiam virorum monumenta fatali quadam temporum malignitate deprehenſum eſt. Idque vel noſter hic abundè docet AUR. CORNEL. CELSUS tanta ſæculorum penè omnium exercitus injuria, ut paucis lectus, vix ullis intellectus, pleriſque omnibus ne Medicus quidem habitus ſit, vir alioqui (quod confidenter dicam) eminentiſſimus, non

solùm in medendi scientia, sed in iis etiam studiis quæ nomen sibi ab humanitate vendicant. Cui rei fidem propositum facit opus, breve quidem illud, at eximiè cùm elegans tum eruditum, suppellectilem continens raram ac preciosam, ditissimos artis Apollineæ thesauros, adeò ut accuratiùs id intuenti è beatissimo illo pectore Hippocratis fluxisse res, sermo ab ipsis formatus Gratiis credatur. Itaque major mihi alacritas, studiumque commentandi majus injectum est, quoniam id videbam tanto jure in hoc me autore licere facere, quanto in aliorum veterum secundum Hippocratem nemine. At enim vereor, ne, quemadmodum Alexandrum Macedonem non nisi ab unico pingi Apelle, & fingi à Lysippo fas erat, sic ego quoque Latinorum Medicorum primati CELSO parum doctus servierim interpres. Verum ignoscent boni virium imbecillitati mearum, si parum pro tanti autoris dignitate præstitisse videbor, favebunt autem benevolo studio, quod hu-

milioribus me rebus accommodans parvos artis tyrones pleniore demeritus sim officio. Horum enim commodis ut quam maxime servirem nulla mihi res ad sedulitatem defuit. Etsi intelligo conatum hunc meum nonnullis superfluum esse videri editis nuper in lucem ante me emendatissimis Hieremiæ Brachelii, & Gulielmi Phantini in hunc autorem commentationibus. Euge, bene habet. Prævertit operis editionem invidia, haud leve (uti spes est) quantulæcunque in eo virtutis omen. Næ isti censores parum intelligunt materiem hic abundè suppetere, dignam arte & ingenio multorum: tum ejus esse notæ scriptorem CELSUM, ut eum commentari nunquam quisquam plus satis possit. Jam verò quod bonorum istorum me dicunt hoc scripto minuisse autoritatem, id factum nego. Nusquam enim quemquam licenter lacessivi, ubique sobriè atque humaniter meam sententiam rebus controversis interposui. Ad quam utique rem non defuit mihi exem-

plum virorum haud incelebrium; quo exemplo id licere me ſine vituperio facere, quod illi cum gloria fecerunt, putavi. Accedit illud quod reticere nullo modo poſſum: libentiſſime hîc me à complurium Neotericorum defeciſſe ſcriptionibus, quos non pudet, cum nihil ipſi pro facultate proprii ingenii cudant, aliena turpiter miſcere, & ex veterum ſcriptis bonis nova facere non bona. Hoc, ſi quid à multis aliis revera differam, non tam fas eſt à me nunc dici, quam eruditorum hominum decerni judicio, idque ne contumelioſus eſſe, aut arrogans videar, eorum ſecutus exemplum, qui alienos convellendo labores avarè precium laboribus ſtatuunt ſuis. Sed redeundum ad CELSUM eſt, quem ſanè miror jam inde ex tam longo ævo interpretibus carere; GALENUM verò tot otioſis undique onerari Commentariis, autorem haud ita malè perſpicuum, ſed & effuſiſſimo quodam ingenii luxu plus ſatis multum ac mole (quod dicitur) laborantem ſua. Quantò verò glo-

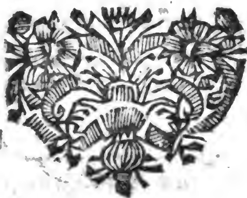
riosius fuerat, doctam illam priscæque disciplinæ æmulam CELSI brevitatem scriptis locupletasse, neque adeò obstictè Græcorum favisse studiis, ut nulla subinde fuerit religio Romanis ingeniis oppedere? Illud à Marco Cicerone dictum semper probavi: Omnia Latinos invenisse meliùs quàm Græcos, aut ab illis accepta fecisse meliora. Mitto reliqua, vel hoc certè nomine coli CELSUM oportuit, quòd posthabitis *Diocle*, *Praxagora*, *Herophilo*, *Asclepiade*, idque genus superiorum temporum Archiatris totum penè se ad unicum applicuerit *Hippocratem*, quem ipse virum arte facundiaque dicit insignem & Medicinæ omnis parentem. Simileque veri est, eo ipsum magistro edoctum, ut cætera omnia, sic hæc ista quoque conservandæ sanitatis præcepta posteritati diligentissimè scripta reliquisse. Quò minus placet quod fieri hodie à multis video, fidissimum hunc valetudinis aspernantibus custodem, & versiculos aliquot inconditos, scholamque nescio quam

ſequentibus ſalernitanam, qua vix ſcio, an quicquam in literis Medicorum inelegantius ſit aut indoctius. Sed eſt hæc ſtudiorum peſtis optimis quibuſque Profeſſoribus non infrequens, ut contemptione ſui laborent, ejuſdemque tanta aliquando vis fuit, ut vel ipſum obliteraſſet *Hippocratem*, tanta alioqui doctrinæ fama clarum, niſi jamjam labefienti ſuppetias tuliſſet divinitùs miſſus *Galenus*, qui ſubobſcura ejus autoris ſcripta ſubtilius excolens, ſcriptis illuſtravit ſuis, venerabiliaque hominibus ſeculorum omnium effecit. Id exemplum mihi quoque erga CELSUM uſurpare volenti ingens inceſſit cupiditas ruinoſum hunc Autorem ſublevandi, proque ſuo merito ſempiternæ poſterorum conſecrandi memoriæ. Delegi autem primum operis librum ea de cauſa, quod ad plurimos ipſum pertinere ſcirem, ſeu optima continentem præcepta tutandæ ſanitatis, ſine qua nihil in vita ſuave ne ipſis quidem eſſe Regibus poteſt. Ergo ut primum longos elucubratus labores factus mihi

voti compos visus sum, cœpi egomet mecum cogitare atque animo circumspicere unde Herculem mihi aliquem ἀλεξίκακον contra obtrectatorum maledicentiam ascifcerem, in eaque jam tum deliberatione aliquousque fluctuantem tua me Celsitudo, Heros Illustrissime, confirmavit commodissima quidem visa illa, cujus defendi patrocinio, & dignitate ornari noster libellus possit. Magnæ mihi sese rationes obtulerunt nuncupationis hujus. Primoque omnium obversabatur animo ingentium recordatio beneficiorum, quibus conjugis tuæ clementissimæque Principis nostræ, partim avus fœlicis memoriæ Florentius ab Egmonda, partim parens Maximilianus (ambo animis, ambo insignes præstantibus ausis) meum piæ recordationis parentem olim affecêre, concesso per omnem Buræ Comitatum Secretarii (quod vocant) officio, quam equidem intuitus beneficentiam partium mearum duxi munusculo hoc literario (quando alio nequeam) utcumque studere rependere. Quin ve-

niendum ad te potius, generosissime Princeps, qui auspicatissimi connubii fœdere noster factus rerum Burensium habenas, post fortes illos viros ipse fortissimus tenes, tuosque tibi cives tot tantisque beneficiis indies demereris, ut vel exarserit mihi hinc animus cupiditate primitias studiorum meorum Amplitudini consecrandi tuæ. Quod inceptum eo majori voluptati tibi fore confidebam, quo plus valere par erat officium & clientis & civis. Postremò haud me fefellit, quantum ornamenti vigiliis his ex præfatione sit accessurum nominis tui; cujus magnificentiam nunquam æstimare pro merito possum, nedum oratione consequi. Tam enim desunt ingenio verborum pondera, quam materiæ ingenium deest. Quo facilius etiam abstinebo claritatis tuæ præconiis seu infinitis, deficiamque à vulgi sententia, qui talia vehementer suspicere, pauloque adulantius usurpare hoc loco posset. Illud apprimè certum puto, tuas illas nobilissimæque familiæ tuæ virtutes adeò jam ubique terrarum suis florere

laudibus cœpisse, ut his mea celebratio nihilo plus conciliare splendoris possit, quàm clarissimæ meridiei. Ipsæ siquidem sic sunt optimo statu, ut sublimi oratione qua caremus, nihil sint accepturæ decôris; vulgari, quæ nobis magis propria, multum videantur amissuræ. Vale patriæ decus. Tornaci Calendis Decembribus, anno post natum Christum 1557.

JODOCI LOMMII
IN
CORNELIUM CELSUM
PRÆFATIO.

EPUTAREM ego modis omnibus fœlices litteras ceu veras animorum cultrices, strenuasque nominis nunquam intermorituri patronas, summæ voluptatis, inexhaustæque plenas illecebræ, si non tam iniquos passim haberent in se judices. Siquidem ita existimo: ut plures semper (quod ille ait) malos, sic & indoctos esse, qui ea, quæ non didicerunt, non solum male judicant, sed etiam odio persequuntur. Adhæc permultos etiam, qui sese videri eruditos student, video nihil propemodum quod ipsi non fecerint, probare, aut si fortè quid in alio laudant, id temerario animi impetu, non consilio facere. Et quid inter hæc quæso peritioribus accidere molestius potest, quàm tot exhaustis omni vita laboribus, tanto & roboris corporei, & rei familiaris impendio ingratam posteriatem juvisse?

Quid verò calamitosius quàm eò rem rediisse, ut in cultissimo illo agro disciplinarum infelix lolium, & steriles dominentur avenæ? Exercuit hæc studiorum pestis aliquousque, præcipuæ notæ Medicos Græcos pariter atque Latinos, idque haud ita multis ante nos annis cum sola coleretur Arabum prosapia, ejusque princeps (uti prædicant) Avicennas. At vicêre tandem barbariem ingenia, studioque hominum quos nuper vidimus, effectum est, ut desertis Arabiæ gravibus Lacunis, saluberrimi cœperint Græciæ Latiique fontes peti. Unicus videatur isti calamitati superesse Celsus, autor, si quis alius, ut excellentissimus, ita summa contra sæculorum pene omnium depressus invidia. Nam sua ætate pauloque post desertè ipsum vixisse, hinc sciri potest, quod plerique veterum Literatorem, non Medicum censuerint. Sequuntur hos pari invidiæ studio nostri homines, quibus tuendæ valetudinis causa magis video arridere Salernitanorum nugas, quàm tanti viri salutaria, vetustissimisque Sanitatis Professoribus agitata præcepta. Nec desunt etiam qui Barbarorum aliquem

sequi curandi magistrum malunt, quàm Celsum Hippocraticæ alumnum disciplinæ. Scilicet veterum hunc clamitant igenio fretum, non sua natura, centones undique compilasse suos, præceptionumque verarum latorem non verum, immortalitatem eloquentia, non arte quæsiisse. Contendunt alii hoc ejus opus ἄτεχνον, esse ex Empiricarum observationum conflatum farragine, neglectaque actionum Naturalium, & causarum latentium quæstione mutilum. Nimirum hanc artis partem tam alioqui curantibus fructuosam, quia is ipse (inquiunt) præteriit, etiam nescisse videatur, & ob id ne Medicus quidem esse bonus potuisse. Alios videas, qui methodum reperiri aliquam in his præceptis negant, confusis inter se (ut ipsi asserunt) Medicinæ partibus. Adeò nullà virtus expers calumniarum & invidiæ est. Istis ego refractariis hac Præfatione responsum volo. Incipiam ab iis qui Celso ascitis (ut aiunt) aliunde coloribus specioso furti notam inurunt, nihil ipsum posteris reliquisse arbitrati tanta doctrinæ fama dignum, concinnatorem fuisse alienorum bonorum, nihil attulis-

se suorum, functum scilicet vice cotis, quæ etsi ferrum acuit, exors tamen ipsa secandi est. Atqui id ita non esse, hinc primum intelligas licet, quod tot artis quæstiones à nemine antè quod constet, expeditas ipse tam eruditè, tamque disertè verset, dein quod his ipsis unde mutuatus sua videri posset autoribus, tot & modis & locis dissentiat. Scilicet ubi deliberatur debeat necne acutè laborantibus puero, seni, aut gravidæ mulieri sanguis per incisam venam emitti, vel ipsius castigavit Hippocratis inutilem metum, interesse referens, non quæ ætas sit, neque quid in corpore intus geratur, sed quæ vires sint. Est, ubi nimium concisè, ne dicam diminutè ab eodem autore scripta Celsus necessariis supplevit auctariis, ut hoc loco. Curari (inquit) oculos sanguinis detractione, balneo, vino vetustissimus autor Hippocrates memoriæ prodidit. Sed eorum tempora, & causas parum explicuit in quibus Medicinæ summa est. Quid, quòd in examine dierum criticorum gravissimè contra Hippocratem perorat, idque jure faciat necne, malo ego injudicatum relinquere, quam impius esse in-

parentem artis nostræ videri. Producam veteres alios quibuscum sæpe acris ipsi pugna est. Incipiam ab Asclepiade, quem etsi nominat multarum rerum quas ipse quoque secutus sit, autorem bonum, in his ferè redarguit. Primum, quod vomitus atque alvi ductionis usum tanquam inutilem sanis temerè ademerit; parum intelligens quam ista sæpe & temporum, & corporum ratio faciat necessaria. Dein, quòd acutè febricitantes, gestationibus, luce, vigilia, siti afflixerit, tortoris potius vicem exhibens quàm Medici, cujus tamen esse officium ipse alias Asclepiades dixit, ut tutò, ut celeriter, & jucundè curet. Idem neque cibum febricitantibus rectè dedit, quandò id, inclinatæ quidem febre, sed adhuc tamen inhærente fecerit, ab antiquis desciscens qui accessione diutius intermittente, rectius integerrimis corporibus alimentum offerebant. Atque hæc Celsus apud Asclepiadem notavit. Ab Erasistrato dissentit in emittenda per ventrem Hydropicorum aqua. Ab Heraclide Tarentino in curanda Quartana. A veteri Cleophanto, quòd is in febricitante tempora sumendi vini malè legerit. A methodicarum communita-

tum repertore Themisone, quod nullius causæ notitiam ad curationem pertinere falso existimarit. Adeò verò firmis argumentis istorum opiniones omnium Celsus convellit, ut locus non sit aut defendendi quod ab ipso reprehensum, aut arguendi, quod defensum est. Quo credibilius est eum ista quidem omnia & probè scisse, & longo artis usu, sedulaque veterum lectione, non carptim, non tumultuariò didicisse. At enim Plinium (si Diis placet) nobis obtrudunt, qui Celsum autoribus litterarum, non Medicinæ Professoribus accensuit. Næ ipse quod res est judicasset, si cujus notæ alterum falso insimulat eam verè in se reprehendi posse intellexisset. Quis enim hodie paulò doctior nescit, quam Plinio verba supersint, desit medendi scientia? Sed fefellit hunc manticarum illa Platonicarum altera, quam pone gestamus nostrorum plenam vitiorum, altera ante oculos collo suspensa, quæ aliena continet. Rectiùs Fabius (me judice) Quintilianus Celsum in Philosophorum etiam habuit numero, supraque rei oratoriæ, militaris, & rusticæ traditionem, Medicinæ quoque præcepta, literis prodidisse testatus est. Venio nunc ad eos qui nil nisi Empi-

ricum hoc esse opus contendunt, & omissis Naturalibus, hac artis parte mutilum. Atqui (ò boni) non erat id Autoris institutum, ut Physicum his libellis institueret, sed ut Medicum, universæ naturæ ante prudentem. Ideoque nuda præceptorum traditione contentus, simplicem artis ductum sequi maluit, quàm diverticulis impeditam sequens viam, aliena docere videri, non sua. Temerè enim Medici Physiologiam sibi vendicaverunt ad Professores rerum Naturæ pertinentem, quam credibile est non alia de causa veterum quoque Medicorum libris agitari cœpisse, quam quod debilis medendi ars absque rerum cognitione sit. Etsi enim ejusdem est, finem ipsum, & quæ finis gratia sunt, cognoscere: non ideo tamen necessariò ad unum omnia referuntur disciplinæ genus. Non coit veluti pars naturalis cum scientia Medicinæ, sed præbet duntaxat necessaria, & amica ministeria. Qualibet enim ars ex notione finis tota constituitur, quæ finis in Medicina actionum corporis incolumitas est. Eam Celsus hoc toto volumine molitur, Physicis supersedens theorematis, quæ ipsa seorsim propria comprehensa scientia sunt.

Placuit Galeno utrumque hoc miscere studium, non placuit Celso. Tradit elementa literarum Grammaticus, non Orator: visum tamen est Fabio ista quoque libris oratoriis præfigere, non visum est Tullio. Ducit sua quemque præcipiendi voluntas: Utque hominis diligentis est, nihil quod ad rem quoquomodo facit omittere, ita vicissim rerum prudentis est, quamquè artem suis adstringere finibus ad certos relatam Professores. Nam quominus omnia possint ab omnibus absolutè præcipi, & immensitas disciplinarum, & vitæ brevitas facit. Proin non potest nostri Autoris institutum non probari, qui, ne binis doctrinæ generibus unus discentem oneraret magister, sic partienda docentium officia putavit, ut corporis naturam, abditasque scrutari causas Professoris rerum Naturæ sit, sanitatem tueri incolumem, & amissam reddere, Medicinam sectantis. Fecit hanc veluti propriam Celsus viam, idque ne arcanarum rerum versando conjecturas, Philosophi fungeretur officio, non suo. Est namque sui quisque operis artifex utilior. Quocirca ad Sapientiæ scholas relegata, elementorum, temperaturarum, caloris innati,

succorum, spirituum, potentiarum atque actionum indagine, id solum hoc opere Celsus egit, quomodo secundam Valetudinem tueri, quomodo corrigere adversam possis. Sunt nempe hæc propria Medici officia ad unicum ambo tendentia sanitatis finem, præcipuumque horum medendi est, unde homines jam inde ab initio artem ipsam, Medicinam, & ejus professorem, Medicum appellaverunt. Eâque inductus causâ Celsus unicum duntaxat libellum περὶ ὑγιεινῶν, plures περὶ θεραπευτικῶν accuratissimè scriptos reliquit. Non aspernor Physiologiam tanquam curanti inutilem, sed ad alium rejicio Præceptorem. Ejus cognitio necessaria quidem Medico, at non propria professio est. Recteque (puto) sapientissimis ante nos viris placuit, optimum aditum ex logica, naturalique scientia ad Medicinam esse, ibique demum optimè incipere Medicum posse, ubi idem antè Physicus desiisset. Atque utinam hodie quoque consuetudo teneret, ut quemadmodum Plato ἀγεωμέτρητον καὶ ἄμουσον ab auditorio suo eliminavit, sic etiam ἀφυσιολογήτῳ omnis interdicatur accessus ad humanæ salutis præsidem artem. Didicit (fateor) utramque pariter

ſcientiam antiquitas, tum cum Medicinæ ſapientiæ pars haberetur, idque factum ſcio iiſdem in ſcholis, iiſdemque ſub autoribus Pythagora, Empedocle, & Democrito, qui non contenti more Podalyrii, atque Machaonis, ulcera ac febres agitare, Naturalium quoque ſcientiam edocti Medicinæ annexuerunt. Attamen ſcidit dein ſe ſtudium, magnique Hippocratis induſtria factum eſt, ut certis finibus medendi officium ab ſtudio naturalis ſapientiæ ſejungeretur. Meritoque is ipſe autor, per quem autorem ſalutaris hæc nobis profeſſio increvit, & colendus omnibus & ſedula lectione evolvendus eſt, quod compendio atque arte ſumma utramqne tum limitarit, tum excoluerit partem. Cæterum ſicuti hujus exemplo atque teſtimonio idoneus eſse Medicus, niſi idem pronus & Phyſicus ſit,non poteſt; ita in eum hodie res rediit locum, ut in alterutram partem ferè plus juſto ſimus proclives, aliis inani circa naturalia ſtudio ſeneſcentibus, aliis præproperè, illotiſque (ut aiunt) manibus ipſam agitantibus medendi artem, ex quo incidit, ut ii perpetua rerum ignoratione ceu ineluctabili Tyrannide medendo præpediantur, illi cum Phi-

losophos sese videri impense bonos studem, evadent subinde Medici non boni. Divisit Celsus vices professionum harum, sicut à Philosophorum schola petitis naturæ præceptis Medicina per se staret, non ad ociosas illas, etsi jucundas, de rebus disputationes, sed ad ipsam actionem servandamque sanitatem comparata. Decuit severior hæc docendi lex majestatem Romani Scriptoris, qui ne fines artis suæ transiret, propriis sese continuit septis, à secundæ valetudinis orsus præceptionibus, moxque ad ipsos progressus morbos, horum curationem ratione ac via instituit, indicationes sequens, neque ab ipsa duntaxat sumptas ægritudine, ut Methodici, communia quædam morborum intuentes, neque ab ancipiti casuum observatione, ut Empirici, quibus morbi inquisitio extra artem. Medicina intra experimentum est, sed supra morbum ab ejus quoque evidentibus caussis, obscuris non à cogitatione artificis Medici, sed ab ipsa rejectis arte. Adhæc à viribus corporis (cujus idcirco cognosci actiones vult) à loci affecti natura, atque situ (quare Anatomen quoque proposuit) itemque ab ætate, sexu, consuetudine, vitæ studio, aëre, anni tempore, cœli tempestati-

bus, & id genus aliis. Cumque Medicina ars quædam sit tutandi sanitatem, & morbos depellendi non solum ratione, verum etiam usu comparata, videtur profectò nulla res ad plenam professionem Rationalium, quos vocant, Medicorum, Celso defuisse, qui post subtilem illam & à consilio tractam Medicinam in loco aliquid etiam usui ipsisque concessit experimentis, tum curiosè huc passim inter curandum respiciens, tum palam in operis sui procœmio professus, nihil magis ad medendi rationem ipsa conferre experientia. Non possum mihi temperare, quin pleraque eorum, quæ hactenus retuli, adducam ex ipso autore petita exempla. Ergo ubi de incisione venarum disputatur, ante omnia æstimari vires voluit, adeo ut si juvenis (inquit) imbecillis est, si mulier quæ gravida non est, parum valet, malè sanguis emittatur. Idem post hæc ipsius intuens morbi speciem, atque causam, itemque curandi corporis præsentem dispositionem, & sedis affectæ positum sic loquitur. Neque solum hæc consideranda sunt, sed etiam morbi genus quod sit, utrum superans, an deficiens materia læserit, corruptum corpus sit, an integrum. Et paulò

post

post sic. Mitti sanguis debet si totius corporis causa sit, ex brachio, si partis alicujus, ex ea ipsa parte, aut certè quam proximâ. quia non ubique mitti potest, sed in temporibus, in brachiis juxta talos. Jam verò febricitantem nutriens ita scribit. Unum illud & semper & ubique servandum est, ut ægri vires subinde assidens Medicus inspiciat, & quandiu supererunt, abstinentia pugnet, si imbecillitatem vereri cœperit, cibo subveniat. Et paulò ante hæc. Refert inquit qualis morbus sit, quale corpus, quale cœlum, quæ ætas, quod tempus anni. Idem alio quoque loco differre ait pro natura regionum genera Medicinæ, & aliud opus esse Romæ, aliud in Ægypto, aliud in Gallia. Cæterum huic particum satis datum sit, transibo ad eos tandem, qui hoc opus cavillantur, ut inordinatum nullaque digestum methodo. Horum ego impudentiam eo molestius fero, quo magis religiosè ab Autore servatum quod ipsi requirunt, video. Tanto enim artificio partes Medicinæ omnes disposuit, interque se appositè commissas devinxit, ut post Hippocratem, atque Galenum invincibiles seculorum omnium ἰατρομάχας, nemo sit qui ipsi non dicam

anteferri, sed ne conferri quidem jure possit. Nempe primo statim libro præcipiens, quemadmodum sanis hominibus agendum sit (ὑγιεινὴν hanc partem Græci nominant) sequentibus ipsos agitat morbos, primum, quæ corpora his pateant, mox quæ tempora anni, & ætates edocens, sic ut ex his non ægrè colligi multiplex causarum genus possit. Absolviturque hoc loco tota (ut Græcè dicam) αἰτιλογική. Nam cur Autumnus plurimos opprimat, caussam refert inæqualem caloris, frigorisque intemperiem. Idem quod senectus longis morbis pateat, frigiditati tribuit, quòd juventus acutis tentetur, calori. Ver fusiones succorum, lippitudines, pustulas, hæmorrhagias, gravedines, & phlegmonas creat. Æstas febres acutas. Autumnus quartanas facit. Hyems tusses, capitis dolores, & viscerum obstructiones inducit. Aquilonem tusses sequuntur, horrores urinæ retentiones. Auster aures hebetat, sensus tardat, caput gravat. Sed modum facio recensendis morborum evidentibus causis, quas Celsus primo secundi libri capite latè, disertèque ex Hippocrate proposuit. At videbitur forte nonnullis Celsus neque ita distinctè ut Galenus, causas

primitivas ſeu evidentes deſcripſiſſe, neque ſatis circumſpectè interna ſeu morbum continentes expuliſſe, ceu inidoneas unde curationis peti conſilium poſſit. Primum facile donaverim, alterum non omnino. Neque enim pro iiſdem, puto, cauſis habendæ ſunt, quas Galenus προηγουμένας, *Celſus evidentes vocat: ille enim tales duntaxat reputat externas, hic non has modo ſed illas etiam omnes, quæ quoquo modo explorari, & certæ fieri Medico poſſunt. Nempè ſæpe cruditatem Celſus eſt intuitus, ſæpe ſuccorum vitium, ex urina dejectione, aut vomitu, animadverſum, & inde curandi vias traxit. Tametſi ſcio quam plurimarum cauſarum latentium notitiam Galeno fuiſſe, quæ Celſo defuit. Atqui id minimè mirum, cùm certa res ſit multos poſt Galenum etiam extitiſſe, noſtramque ſecuturos memoriam, qui indies magis magiſque cumulata abditarum cauſarum præſtent notitia. Alias invenit Hippocrates, alias Diocles, alias Galenus, nec parum multas amicus noſter Fernelius. Semper enim adjicitur aliquid inventis majorum. Præterea latentia hæc minoris facit Celſus, non rejicit, extra artem eſſe vult, non*

extra artificis cogitationem. Plus in iis ſtatuit probabilitatis, minus ἀποδείξεως. Quæ ſané opinio haud uſquequaque abſurda Celſo, cùm ejus ſeculi doctis fuit communis, qui in reconditis naturæ cauſis, nihil ſatis firmi videbant, earumque incomprehenſibilem eſſe quæſtionem ex eorum judicabant diſcordia, qui de his diſputarunt. Nam quæ cauſæ intus ſanitatem præſtent, quæ morbos excitent, quo modo cibus concoquatur, quomodo trahatur ſpiritus conjectura, ipſi non ſcientia comprehenderunt. Cujus autem rei (inquit Celſus) non eſt certa notitia, ejus opinio certum reperire remedium non poteſt. Cur enim id temporis potius crediderit aliquis Hippocrati, qui cibum dixit calore naturæ concoqui, quam aut Eraſiſtrato, qui atteri putavit, aut Pliſtonico, qui putreſcere. Cur fidem magis qui derogaverit Ariſtotelis genero Eraſiſtrato, qui febres oriri cenſuit transfuſo in arterias ſanguine, quàm Hippocrati, qui id tribuit accenſo in corde peregrino calori? Si ſequendæ rationes eſſent ſingulorum, exiſtimabant eſſe non improbabiles; ſi autoritatem; omnium videri juxta gravem; ſi curationes, permultos

ægros ab aliis fuisse servatos, quos Hippocratis asseclæ diu tractos non expedierant. Hacre animadversa pluris esse Celsus deputavit, manifestas tantummodo causas intueri, & ex his ducere curandi rationem quàm ambitiosè ea velle astrue e rerum abditarum dogmata, quæ inter præcipuos autores erant controversa. Sequitur nunc σημειωτικὴ signa continens, quorum quæ vis sit tam in præsagiendis, quam agnoscendis æstimandisque affectibus præter naturam, id quoque curiosè adnotatum à Celso est. Post hæc jam generalis quædam curandi ostenditur via (θεραπευτικὴν Græci nominant) cunctis ex æquo morbis inserviens. Ejus duo Celsus partitur capita. Alt rum adjectionis deficientium, alterum detractionis superfluorum, secutus in hoc veterem Hippocratem, qui artem medendi nihil esse aliud affirmavit, quàm πρόσθεσιν καὶ ἀφαίρεσιν. Adjectio oblatis fit cibis. Detractionem præstant missio sanguinis, alvi ductio, vomitus, sudor, abstinentia, & hujusmodi. Atque hisce rebus tanquam idoneis quibusdam auxiliorum materiis ferè universo morborum præcipueque interiorum succurritur generi, indicatione ubique à

contrariis sumpta. Talibus enim depelluntur affectus præter naturam. Estque hæc summa libri secundi, eorum quæ commemoravi vim atque usum continentis. Cæterum ut sine cognitione universalium (in quibus methodus est) usus particularium (in quibus exercitatio) habetur inanis, ita sine hoc fructum illa nullum adfert. Quamorbrem ne parum sit, ea duntaxat haberi præcepta, quæ ad universum genus morborum pertinent, singulorum quoque propriam curationem tertio dehinc quartoque libro Celsus exposuit, antiquissimum secutus Hippocratem, qui mederi oportere dixit, & communia, & propria intuentem. Apposite verò hîc viscera hominis atque intestina Celsus scrutatur, iis quæ antè natura clauserat per anatomen patefactis, quoniam ea cognitio necessaria videbatur, & ad inventionem loci patientis, & ad remediorum usum, videretur jam tota medendi exposita facultas, nisi materiæ restarent auxiliorum, quibus morbi potissimum exteriores curantur. Etsi enim proximus ad sanitatem gradus est novisse morbum, ejusque curandi optimam methodum, frustra tamen id fuerit, non cognita medicaminum

natura. Ipſe namqne morbus curandi modum docet, non præſtat facultatem, quæ facultas ſita partim in natura, partim in ſuppetiis externis eſt. Hæ verò ipſæ; quas dico, ſuppetiæ in iis quæ aſſumuntur, aguntur, vacuantur, aut foris incidunt conſtitutæ, triplicem accipiunt ſecundum operationes differentiam: quatenus victu pugnatur, aut medicamentis, aut ipſa denique manu, primum διαίτην, *alterum* φαρμακίαν, *noviſſimum* χειρουργίαν *Græci nominant. Victus ratio (ſub qua cibum, potionem, ſommum, vigiliam, inanitionem, totumque vitæ ſtudium more Hippocratis comprehendo) itemque Pharmacia externis interniſque malis juxta utilia ſunt; Chirurgia accommodatior externis. Priora duo quatenus internis proſunt ægritudinibus, ſuperioribus libris definita ſunt, ubi generalis proponitur curandi via. Medicamenta externis incommodis opem ferentia quinto examinantur libro: itemque ſexto, utrobique adjunctis morbi, qui in conſpectum Medici venire, & opere curari Medicinæ foris adhibitæ poſſunt. Sequitur liber ſeptimus & poſt hunc octavus, quibus opera docetur manuaria, ſi-*

mulque ii affectus, quibus tali opus præsidio est, sive ossa illi occupent, (ubi σκελετον humani corporis commodum quoque depingitur) sive quodvis aliud membrum. Estque hæc coronis cùm operis hujus, tum universæ artis medendi cui sine injuria, neque adjectum quicquam, neqne demptum oportuit. Quia igitur jam reliqui est, quin tueatur Celsus quæ in Medico requiruntur partes? Quis verò aut ita malè doctus, ut non agnoscat, aut adeò demum vecors, quin odio persequatur eorum malevolentiam; qui tam licenter student octo hos libellos discentium manibus excutere: opus, me hercle dignum, quod ab omnibus non legi modo, sed etiam edisci oporteat, seu opulentissimum rerum medicarum promptuarium, ex ipsissimo natum pectore Celsiano, membrisque absolutum omnibus, & optima cohærens doctrinæ via. Sunt hæc eminentissima nominis immortalis insignia, quibus ita posthac, spero, florebit Cornelius, ut virtutem quis dixerit ad totam posteritatem durasse, non pervenisse invidiam.

QUEM-

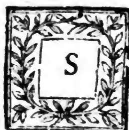

QUEMADMODUM
SANOS AGERE
CONVENIAT.

CAPUT I.

SAnus homo, qui & bene valet, & suæ spontis est nullis obligare se legibus debet, ac neque Medico, neque Jatralipta egere.

ANITAS omnis actionum corporis incolumitate, morbus illata his sensibili offensa discernuntur. Proin quisquis eorum intervallo corporum includitur, quæ sanitate utuntur quam optima, quæque evidenti actionum vitio fluctuant, is profecto & esse homo sanus, & sic appellari jure potest. Quo-

Sanitas ac Morbi discrimen.

Sanus homo quis.

niam vero hic infinitæ sanorum hominum latitudines seu spatia quædam quoquoversus porriguntur, visum est nobis operæ pretium omnem horum differentiam bipartito diducere, factisque classibus prima eos includere, quibus laudatissima constitutio corporis obtigit, sive partium primarum spectes temperiem, sive modulum ac normam instrumentorum, aut amborum denique unionem. Videlicet hosce κατ᾽ ἕξιν, id est, secundum habitum sanos appellamus, seu quibus firma sunt nullisque violanda calamitatibus omnia semel corporis munia. Ac secundus quidem Ordo reliquis assignetur, qui ab eorum, de quibus retuli, perfectione multum deficiunt, ac nescio quid vitii trahunt, quod etsi functiones nondum evidenter convellit, sic debilitat tamen, ut incidentibus vel minimis ærumnis protinus laborent. Et intra has quidem metas omnis Ordo sanorum est. Tametsi comprehensis differentiis sua utriusque non parva quoque valetudinis sit latitudo. Quot namque mistionis discrimina in primorum elementorum coïtione reperire est, totidem profecto in omni sanorum catalogo temperamentorum fuerint ideæ. Tum quoque non solum corpora alia aliis magis temperata intemperatave sunt, sed etiam in membrorum mutua inter se aptatione, alia concinna magis,

Sanorum duplex ordo.

Primus.

Secundus.

Sanitatis ingens latitudo.

alia magis enormia. Itaque quisquis ab inculpata illa summaque valetudine paullummodo deflectit, non ob id tamen finibus ejus protinus exciderit. Nempe ut vitiosus sit, utrumlibet hoc subsit oportet, & prompta ab insalubribus causis læsio, & evidens muniorum vitæ impedimentum. Rursus ex his quos aliquod jam vitium urget, nonnullis id adeo leve est, ut à prioribus sanis, quos optime valere posui, parvo linquantur intervallo; eoque fit, ut his perinde atque illis conservari habitus in eodem naturæ statu seu bonus debeat. Succedunt his alii longe pejus excepti, quos nimirum vitii magnitudo functionibus imbecilles atque oportunos morbo facit. Suntque in his nonnulli quibus usque adeo mala crevere, ut tantum non morbum creent, cujus ordinis sunt decrepiti senes, & valetudinarii, & convalescentes, utique si ut nondum penitus finita sic in melius inclinata valetudo est. Atque hæc, ut res postulabat, de sanorum corporum discrimine hypotheseos loco præfatus, CELSUM nostrum protinus aggrediar, primumque ponam, possit, nec ne omnibus ex æquo sanis proposita Authoris Sententia accommodari. Sane curiosius rem æstimanti parum iis quadrare videatur, quos secundus Ordo supra complexus est. Impedit enim hos naturæ vitium quominus integra ma-

Sanitatis vitiosæ duæ notæ sunt.

Sanitati vitiosæ præsens Autoris senten-

tia minime convenit. nente valetudine quibuslibet indulgere rebus possint. Nimirum si proprii corporis incommoda gravate ferunt, quî quæso externorum malorum impetus commodè sustineant. Tum quo tandem jure postergatis Medicorum legibus arbitrio vivent suo, quibus levis interdum error magnæ calamitatis occasio est.

Vitiose sani ab ægris parvo discrimine distant. Ex quo sciri potest, adeo hos Medicorum imperatis devinciri, ut nihilo aliter atque ægros regi oporteat, illo tantum interposito discrimine, quod quæ ægris collapsa functio est, ea his vacillet, quæque illis mala confertim avelluntur, eadem his paulatim corriguntur. Hæc ista quæ posuimus intuenti manifestum est de iis sanis Authorem hoc loco agere, quos ordini primo destinavimus.

Quibus Sanis conveniat illud: Sanus homo, qui & bene valet, &c. Quam rem cum multa alia, tum ipse quoque Orationis contextus similem veri facit. Neque enim cuivis sano, agendi licentia hæc indulta est, sed illi, ut patet, soli, qui & sanus est & bene valet. Ita profecto, ut sub bonæ valetudinis nomine significata rei differentia firmam intelligas, inculpabilemque sanitatem, ac nequaquam otiosa sit, quæ ultimæ Orationi jungitur appendix hominis bene valentis. Ergo quoniam CELSUS noster hoc Volumine, suæ cuique valetudinis tuendæ rationem proponere constituit, recte sane proque rei dignitate ab iis in-

cepisse videtur, qui sanitate utuntur commodissima, nec ullis interea negotiis dediti, alienisve imperiis mancipati sunt. Ac parem quidem docendi ordinem in Caleni quoque Libris, quos ille *de Sanitate Tuenda* composuit, invenio, nec video, quænam potior scribendi ratio esse possit, quam quæ ab optimis incipit. Age ergo modo exponamus, cur libera ista vivendi ratio conducere iis censeatur, quibus cum vitæ libertatem fortuna, tum natura optimam valetudinem dedêre. Unum illud ante omnia scire licet, suam cuique, si optime valet, naturam in eodem semper habitu servari oportere. Tum idipsum quoque commodissimè fieri posse, si caveatur ne hanc ex facili causæ externæ violent. Nimirum sicut optima natura, omnibus sanitatis intus instructa causis est, ita ejus quoque valetudo nunquam esse mala potest, nisi si extrinsecus incidens calamitas eam fecerit non bonam. Jam nulla Herculè expeditior ad hujus rei provisionem via est, quam ut firmum robur naturæ comparetur ad superandas quæ extrinsecus urgent injurias. At verò hujus rei fructum nulla re alia melius consequimur, quàm ipsa eorum quæ corpus demutant assuetudine. Quippe ita fere sequitur, ut corpora res solita minus afficiat, ejusque rei causa, ipsa

Probe sanis natura in eodem statu servanda est.

Optima natura unde malè efficiatur.

Consueta minus afficiunt.

etiam consuetudo vetustissimis sapientiæ Professoribus, quasi altera quædam habita natura sit, adeo ut insueta res, quæ per se quidem innocens sit, hinc tamen nocens fiat. Ex quo profectò incidit, ut nihil majorem nobis indolentiam ingeneret, quam rerum omnium in communem vitam incidentium congruus usus, ac sic optatissimum provisionis genus sit, ab iis quæ malum minantur, remedia mali petere. Proinde cui commoda valetudo est, solidæque suo stant robore vires, hunc profecto decet id memoria altaque mente semper reponere, quod *Evangelium* monet: *Benè valentibus opus Medico non esse.* Tum severissima illa HIPPOCRATIS & GALENI Decreta non tanti putare quanti valetudinem cui minus curiosa istorum observatio, ut rarò prodesse, sic nocere sæpè potest. Audeat igitur quis scrupulosas illas leges postergare, proque suo potius jure, quam alterius libidine agere, idque ne hoc subinde dicterio feriatur quo nimios illos *ἰατρικοφυλάκτας* excipere solemus: *Miserè omnes vivere qui medicè vivunt.* Cæterum hæc ista agendi licentia, iis hominibus, ut proxime dixi, negata est, quos aut temperaturæ, aut conformationis vitium male habet. His enim corpus tam variarum rerum usus imbecillum facere potest, non potest robustum. Scilicet ut

Consuetudo altera natura.

Bene valentibus non est opus Medico.

Vita Medicis dedita misera.

Vitiose sanis cur vivendi libertas parum tuta sit.

optimè sanos suæ vires strenuè tutántur, sic hos fiducia secundæ valetudinis fallit. Nam ut exemplo res lucem accipiat, impense calidis siccisque naturis, meraca potio, prævegetus labor, pertinax vigilia, omniaque turbati animi Pathemata, tum cibi calidi & sicci graviter officiunt. Rursus frigidæ potio, longa inertia, largior somnus, alimenta humida frigidaque pituitosos in morbosam intemperiem præcipitant. Atque hæc incommoda totis corporibus accidunt, nihiloque his leviora sunt, quæ particulas urgent. Qui namque cruribus est sine modo obesis, quique rursus ultra quam par est gracilibus citato cursu læditur. Tum qui presso macroque pectore est, altioribus vocibus periclitatur. Tenues humeros portatum onus, marcentem dexteram jactus discus offendit. At verò is cui membrorum obtigit concinnitas (συμμετρίαν Græci dicunt) sic ut singulorum formatio, ut situs, ut numerus ipsaque magnitudo ad functiones obeundas affabrè sint comparata, quibus cæteri franguntur motionibus, his ut nunquam malè afficietur, ita interdum impensè quoque juvabitur. Ad hæc quemadmodum intemperati similibus suæ naturæ causis facilè succumbunt, ita temperati contrà ad quælibet moderatè se gerunt, causisque alterantibus felicissimè resistunt,

Biliosis quæ contraria, quæ item Pituitosis.

Maleformati quibus rebus lædantur.

Quadrati nullum genus motionis facile sustinent.

Intemperati similibus facile læduntur.

sic ut vix ulla ipsos tempestas expugnet, ac proin liberius semper his agere licitum est, *omniumque*, ut in Proverbio est, *horarum hominibus esse*, tum eo magis hanc sibi sumere vivendi licentiam, quo breviora spatia ab consummatæ sanitatis meta porriguntur, ut contrà tanto vivere cautius contractiusque quanto propius ad vitiosam naturam ventum est.

Temperati omnibus resistunt.

Etenim intercedunt quædam corpora media salubribus & insalubribus quæ HEROPHILUS *Neutra* vocavit. Ea neque alterutri victus rationi addicta esse, neque ab utraque nimium abhorrere debent, sed quasi cursum inter utrumlibet medium tenere. Ostendunt hæc quæ proposui omnia, ac veluti indice monstrant, quàm non oporteat eos qui rectè valent ullis sese legibus obligare, aut Medicorum præceptis usquequaque parere. In quam rem etsi sat multa dixerim, non possum tamen non illud quoque jungere.

Corpora neutra inter salubria, & insalubria media quo pacto regi oporteat.

Corpus accurratè sanum (de quo protinus agitur) ipsum sibi ipsi omnia invenit proprio naturæ suæ impetu directum. Id autem sic incidere sciendum est.

Optimè sanis propria natura omnia invenit.

Naturam optimam (quia hæc in temperamenti mediocritate posita est) si quæ incidant intemperie nocitura, protinus eadem tum sentire, tum refugere, eaque de causa Doctore non egere, sed ipsam sibi abundè esse, sic ut meritò optima vitæ magistra censenda

Optima natura vitæ magistra.

ſit. Atque hæc teſte GALENO loquor, qui *hac natura jam inde ab infantibus inſtructos tantum* ait *appetere, quantum probe concoquunt; tantumque dormire ac rurſum vigilare, tantum exercitari, atque iterum quieſcere, quantum corpori ſat eſt.* Scilicet in his generibus modum finemque ſibi quiſque horum injuſſus invenit, neque antè quicquam ex his reſpuit, quam ejus ultra non egeat. Eam loquor naturam, cujus benignitatem, neque deſidia neque luxuria vitiarunt. Nam ſi corpori bono animus dominatur non bonus, eaque occaſione natura nuper adeò inclinare in vitium cœpit, ea profectò nulli, ſi GALENO credimus, ad imitationem proponenda eſt. Diximus de ſanis ſat ſuperque multa, proximum eſt illud quoque de liberis hominibus jungere. Solos hos, cùm quidem optimè valent, curioſis illis Præceptionibus Medicorum non devinciri, reliquos autem quibus vitæ libertas periit, multa facere ex obſervatione certaque lege debere, adeo ut hæc quidem interdum fugere, illa vero ex Artis præſcripto aggredi conveniat, ad profligandas noxas, quas negotiorum turbæ attulêre.

Gal. 1. ſan. & in Tech.

Gal. 2. ſanit. Natura ante bona poſt verò depravata nunquam mutanda eſt.

HUnc oportet varium habere vitæ genus: modo ruri eſſe, modo in urbe, ſæ-

piusque in agro, navigare, venari, quiescere interdum, sed frequentius se exercere. Si quidem ignavia corpus hebetat, labor firmat. Illa maturam senectutem, hic longam adolescentiam reddit.

Vita hominum tot inopinatis casibus subjecta est ut omnes declinare non possit. Proin nec ubi insueta res molestiam adferat, varium genus vitæ ad valetudinem conducibilius est. Quod præceptum cùm aliis in rebus tum in aëre assiduè nos ambiente multum potest. Ipse vero aër quantopere corpora demutet, peregrinantium exemplo cognoscere est, qui post longam in Patria moram repentè ad aliud cœlum translati, gravissimis sæpe malis oppugnantur, sæpeque ab iis quæ ante fuerant, ex toto vindicantur. Quemadmodum clarissimo id argumento longi morbi docent, quos morbos cùm non tempus, non remedia vicerint, mutatum solum haud rarò funditus tollit. Quoniam igitur tanta aëris vis est, danda opera est, ut quàm minimum ejus nobis occursus sit insolens. Nimirum, ut quod sæpe susti-

Aëris ingens vis ad mutanda corpora.

Patriæ mutatio longos morbos evincit.

nendum necessario est, id ubi incidit, facilè sustineamus. Propterea, uti CELSUS præcipit, consultum est, interpositis aptè vicibus cuivis cœlo assuescere, ac *modo ruri esse, modò ad urbem redire*, interdum æstus, interdum frigora ventosque sponte experiri, denique nullas non calamitates pro exploratis habere, ne qua re nova præterque solitum unquam corpus moveatur. Sæpe enim in vita hominum parvis momentis magni casus intercedunt. Quinetiam ipsum quandoque mare tentare non inutile est, ne horridus ejus nidor & irrequieti colluctantium undarum vortices corpus malè turbent, si quando navigandi inciderit necessitas. Jam verò missis quoque his quiescere interdum opus est, ne cùm præter morem feriandum est, insolito otio corpus torpescat, ut abstineri laboribus interdum non inutile est, ita frequentius exerceri utilissimum. Habet utique quies sua privatim haud spernenda commoda, ut quæ detentis intus sanguine, calore, ac spiritu concoctionem adjuvat. At exercitatio longe adfert non tantum cumulatoria, sed præstantiora etiam bona, quæ primo San. Tuend GALENUS tripartitò distinxit. Suntque *caloris insiti augmentum, excrementorum expurgatio, & solidarum partium robur.* Ac primò quidem, quod motione calor augescat, externi ignis exemplo docetur,

Cœlo cuivis assuescendum est.

Quies quid commodi adferat.

Exercitationis triplicia commoda.

Calor motu excitatur.

quem ventilatio excitat augetque. Possum & silices & quæ his duritie paria sunt corpora in testimonium adhibere, è quibus mutuò inter se violenterque attritis ignis excutitur. Quod si iste motionis effectus in emortuis corporibus respondet, quanto magis necesse est in viventibus respondeat, seu multo antè calore affluentibus. Jam verò si omnia inter se genera compares, quibus corpus quoquomodo incalescit, deprehendes profectò motum reliquis aliis multum antecellere. Calentes balneæ, Sol, focus, acria medicamenta, & si quæ alia ejusmodi sunt, calefaciunt quidem, & ista non instrenuè; at ab externo est omnis eorum calor nobis ascitus, neque de proprio principio, sed aliundè accensus, ideoque succos depascitur, solida tabefacit, ac vires consumit. A quibus incommodis usque adeò motus alienus est, ut etiam contraria his efficiat, tum calefactionis initium ab ipsis excitans membris, tum validum reddens attractum eorum quæ convenit in omnem partem corporis digeri, gratoque omnia madore seu salutari quodam rore imbuere, sic ut singulis uberrimo & calore & humore recreatis artubus alimentum citius cùm demutetur tum corpori coalescat. Venio ad secundum genus, quod excrementorum erat expurgatio. Ea verò fit, cum spiritus ci-

Motus reliquis calfacientibus salubritate præstat.

Utilitas motionis.

ratior ſpiracula totius corporis recludens multa vi excrementa per tot venarum receſſus ſecum abripit in habitum, eademque mox tum ſudore tum occulta tranſpiratione digerit. Cujus rei quanta vis ſit ad valetudinem tuendam, is demum norit, qui quotidiana didicit experientia præcipuam morborum partem ab immoderata luxurie excrementorum pullulaſcere. Proximum nunc eſt ſolidorum robur, articulorum & muſculorum quibus præcipuus motionis impetus incumbit. Hac re mirum quantopere corpus duretur, aptumque fiat cuilibet motus generi facile ſuſtinendo. Quemadmodum ſcripſit HIPPOCRATES: *Laborem articulis & carnibus conferre*, contracta nimirum per mutuum eorum attritum duritie. Ex quo protinus etiam incidit, (id quod eodem hoc *Autore* diſci poteſt) ut *laborem aſſueti melius ferant*. Tum ferè id etiam ſequitur, ut ſenes etſi pro naturæ ſuæ imbecillitate leviſſimis erroribus cedunt, Adoleſcentes verò pro virium ingenito robore graviſſimis reſiſtunt, hos tamen inſolitus labor frangat, quem illi, modò huic aſſuêrint, non ſolum ſunt ferundo, verum etiam lubentes ac multa cum voluptate ferunt. Hæc iſta quæ propoſui curioſius æſtimanti, quî quæſo obſcurum ſit, quod CELSUS docuit: *Ignavia corpus hebeſcere, labore firmari, illa matu-*

Motus excrementa corporis pellit.

Motus ſolida firmat.

Hipp. VI. Epid. ſ. V. . 16.

Hipp. Aph. ſ. II. Aph. 49.

Senex eundem laborem ſolitum melius fert, quam adoleſcens inſolitum.

ram senectutem, hoc longam adolescentiam fieri. Videlicet ignavia ingenitum nobis calorem minuit, præfocat, extinguit, adeò ut ex hoc protinus & frigidum corpus & imbecillum fiat. Frigiditas excrementa adjicit. Imbecillitas nec regere hæc, nec superare potis est, atque hinc tantorum Ilias malorum emergit, mentis stupor, apoplexia, sopor, destillatio, membrorum cùm torpor, tum resolutio, obstructum hepar, renes, ac lienis, ex hisque aqua inter cutem, cachexia, atrophia, calculus, dysuria, & quid non. Certè quantum incommodi neglectus ex toto motus desesque illa vitæ inertia mortalibus afferat, ex eorum habitu cognoscere est, quos longi carceres arctârunt. Nempe his calor omnis intermoritur, vultui color decorque perit, tum fœdissimo situ corpus tabescit, ac penitus, ut sic loquar, cadaveratur, adeò ut multos constet hujus rei grave periculum vitæ suæ impendio testatos fuisse. Ergo ut ex communis vitæ præsidiis alia aliis convenientia, alia contraria sunt, ita qualiscunque labor omnibus ad sanitatem juxta necessarius est. Non ætas, non corpus, non denique temperatura ulla est, cui hujus rei neglectus sit indemnis. Nam vel ipsis infantibus suas quoque esse dimotiones videmus ab ipsis, ut autor est GALENUS, nu-

Ignavia quare valetudini noceat.

Morbi ex desidia orti.

Multi otio perierunt.

Labor nulli non necessarius est.

Gal. I. sanit. cap. 20.

tricibus inventas, *in cunis scilicet, in lectulis pendentibus, & in ipsis suarum ulnis.* Neque verò his reclamat HIPPOCRATES cum in Epidemiis biliosos perpetua quiete fovet. Etenim hoc loco non quavis motione his interdicit, sed vehementiore duntaxat, quam Medici proprie exercitationem, Græci à loco sumpta denominatione γυμνάσιον appellant. Quo magis ASCLEPIADEM miror, cui exercitationes nihil ad sanitatem conducere placuit, parum utique consideranti naturæ nostræ cum motu societatem, quando nec pueros, si concluseris, prohibeas, quo minus discurrant, ac pullorum, ut aït GALENUS, vitulorumque ritu lasciviant. Certè id apprimè verum existimo, quod idem alias GALENUS proposuit: Nunquam quemquam ex ipsa in totum desidia adjutum fuisse. Quare nihil adeò mirandum est ignavos illos ac sedentarios ventres tot crudelibus morbis consumi, quos proximè recensui, ut optimo jure id quisque apud animum proponere debeat: Laborem ac Sobrietatem fidissimos esse Sanitatis custodes, scilicet ille vires adjicit, hæc superflua circuncidit. Amborum coitus omnis valetudinis caput cardoque est. Totum istud optimus ille Medicinæ parens HIPPOCRATES hac Sententia exhausit. Ἄσκησις τῆς ὑγιείας ἀκορίη τροφῆς ἀοκνίη πόνων, quod est, *Sanitatis tuendæ studium est, comesse ad frugalitatem, &*

Hipp. 6. Epid.

Exercitatio est vehementior motus.

Galenus 1. sanit.

Labor & sobrietas optimi sanitatis custodes.

Hipp. VI. Epid. s. IV. §. 41.

Sanitas omnis duabus rebus conservatur.

sedulo laborare. Ecquid ergo salutaria hæc Præcepta capessere etiamnum dubitamus, quid luxuria & inertia perditi externas delitias tanto impendio tantoque opere concupiscimus, quando inemptæ dapes abstinentia, perennis focus proprius corpori calor est.

PRodest etiam interdum balneo, interdum aquis frigidis uti, modo ungi, modo idipsum negligere.

Eodem hæc ista spectant, quò ea quæ suprà comprehensa sunt, nimirum ut rerum quàm maximè variarum assuetudine corpus duremus, aptumque vitæ usibus reddamus. De balneo pluribus hoc loco agere, non satis causæ putavi, quòd illud ferè videam seculo nostro præteriri. Multòque minus de unctionibus dicam, quæ tantum non totæ exolevêre. Illud jure mirari posse videor, aut quænam adeò supina nostrorum hominum fuerit inertia ut tam salubribus utriusque valetudinis præsidiis supersederint, aut certè quænam Veterum ista fuerit curiositas, qui usque adeò iis sese addixerunt, ut ne cœnare quidem cuiquam nisi loto, unctove fas esse duxerint, eamque vivendi legem

adeò religiosè observarint, ut ab ea ne Senibus quidem esse licuerit immunibus. Sic enim in Odyssea canit Homerus. *Ut lavit sumpsitque cibum det membra sopori.* Namque hæc justa Seni. Quod calidæ ac potabilis aquæ balneæ iis parum curæ fuerint qui in Septentriones spectant, ex eo fit quòd his ipsi minus habeant opus, tum quia pauculum colligunt acris fumidique excrementi, tum quia temperamento sunt minus sicco, propter quas duas causas calidi lavacri præcipuus usus est, ut ne dicam etiam non leve periculum refrictionis his esse protinus è balneo egressis. Itaque ut commodorum quæ id ipsum largitur non egent, sic incommoda quæ affert, tantum sentiunt. Obscurior caussa est cur Italis & Græcis lavationis ferè usus omnis interciderit, quum hæc ipsis olim tanto studio sit tentata, neque jam nunc cœlum aut corpora alia sint quàm quæ tum fuêre. Sed quid non designat in diem crescens animorum mollities seculique nostri gravis inertia, utique quia passim & otio diffluitur, ac ventri magis curando, quam valetudini studetur. Videlicet ita naturæ omnium nostræ comparatum est, ut libenter ea negligamus præcepta quæ sedulitatem exigunt. Quanto autem præstabilius fuerit majorum studia æmulari qui sanitatis atque εὐεξίας ergò, publica etiam con-

Cur Balneæ populis septentrionalibus neglectæ.

Ignavia nostrorum hominum quanta sit.

didere gymnasia atque lavacra, quorum usu corpus & firmum reddebant, & superfluis omnibus repurgatum. Sed ut nihil non (Autore *Flacco*) damnosa imminuit dies, ita pristinæ hujus industriæ ne vestigium quidem ullum hodie superest. Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum videtur vires balnearum, & post has unctionum quoque exponere. Ergo veteres calidis lavacris utebantur, ad dissipanda supervacua tertiæ concoctionis, & ad corpora tum calefacienda tum humectanda. At frigidæ natationem alias adhibebant, ut vires augescerent pulso in viscera calore, alias cutis densandæ gratia, quo communitum corpus esset contra ambientis nos aëris injurias, ac tertiò, ad ardores corporis abolendos. In qua re efficacissimam esse frigidæ piscinam GALENUS affirmavit, adducto de iis quos Sol exussit, exemplo. Accedimus, inquit, ad frigidam ne loqui quidem præ linguæ & faucium ariditate valentes, totumque corpus stipulæ ritu siccum habentes. At egressi è frigida illico omnia pro naturæ habitu recipimus, nec febrili amplius calore vexati, nec siccitate afflicti, promptèque loquentes, ac plurima sitis parte levati. Hæc ille. Porrò in frigida lotione hæc fere antiqui observabant. Primum ne qua de caussa corpus esset imbecillum,

Balneæ calidæ ad quæ conferant, & ad quæ frigidæ.

Gal. 10. Meth.

in quo nimirum infirmus calor frigidi elementi violentam qualitatem sustinere potis non est, neque impedire, quo minus promptè ea in corpus irruens viscerum aliquod violet. Secundo eos quoque à frigido lavacro removebant, quibus ætas nondum penitus adoleverat, idque ne pulsis intro succis habitus tar daretur incrementum. Tutissimum autem frigidis undis mergi censebant mediis ætatibus corporibusque εὐσάρκοις, id est, justa carnis mole præditis (Latini *quadrata* nominant) utique si æstas esset, totaque cutis frictionibus antè præcalfacta. Cæterum calida lavatio ut minore periculo, sic majore ferè cum fructu administratur. Tenuia enim acriaque excrementa quæ subter cutem occuluntur, foras digerit, ac hæc quæ vehementius inaruerunt membra humectat: quæ obriguere, emollit: quæ tensa fuêre, relaxat. Hisque nominibus dolores gravissimos placat, & lassitudines discutit, itemque calore, distractionem alimenti in corpus Græcis dictam ἀνάδοσιν promovet. Humectatione somnum accersit, utroque corpulentiam & εὐεξίαν parit. Neque verò ignoro hasce tam eximias soli dotes (si quis ubi non expedit, lavetur) maximis incommodis obscurari consuesse. Nam quoniam omnia in corpore laxat funditque, ob id ingenitum calorem mi-

Quibus frigida utilis.

Lavacrum calidum quid præstet.

nuit, apparentiam dejicit, humores commovet, fluxosque reddit, ex quo incidit, ut si qua pars sit admodum debilis, in eam protinus superfluorum impetus fiat: Tum si cruditas aliqua primas venas visceraque obsidet, semicoctus humor sub calore liquetur, in omnemque venarum propaginem deducatur. Et de lavatione quidem satis dictum putamus, proximumque est ad unctiones transire, quibus inter sanitatis præsidia non infimus locus debetur. Siquidem iis corporibus optimè succurrunt, quæ quoquo modo consumpta humectationis egent. Quia verò cum quadam pertractione membrorum fiunt, moderatè hoc quoque nomine calefaciunt. Perungebantur veteres potissimum à gravi labore, scilicet ut quæ nimium in corpore inaruerant, humescerent: quæque tensa aut rigida fuerant, emollirentur laxarenturque. Interdum & à calenti solio idem ipsi tentabant, ne receptus in carnes humor, obstructa per pinguitudinem cute protinus digereretur: tum ut recens lotis id veluti quoddam esset munimentum ad propulsandas ambientis aëris injurias.

Lavacri calidi usus quando noxius.

Unctiones ad quæ conferant.

NUllum cibi genus fugere, quo populus utatur. Interdum in convivio esse,

interdum ab eo ſe retrahere, modo plus juſto, modo non amplius aſſumere: bis die potius quam ſemel cibum capere, & ſemper quamplurimum, dummodo hunc concoquat.

¶ Putaverit quis hoc CELSI præcepto Medicinæ partem, quæ de ſalubri victu agit labefactari, nihilque ad ſanitatem intereſſe, hoc genus cibi potioniſve ſumatur, an aliud, niſi longo olim jam uſu compertum & GALENI teſtimonio comprobatum eſſet multos eximio corporis ſtatu homines, quos fas erat incolumes ad ultimam uſque duraſſe ſenectutem, ob unicum victus errorem quotannis ferè gravi aliquo morbo jactari. Quo profectò incommodo nec ipſemet potuit carere GALENUS, qui ſe refert cùm adoleſceret, victitaſſe diſſolutius, ex eoque non ante laborare anniverſaria febricula deſiiſſe, quàm circiter octavum jam & viceſimum ætatis annum emendatiorem victum Parentis hortatu eſſet amplexus. Adeò apparet non ita ſentire CELSUM, ut temerè, quibus lubitum eſt eduliis quovis tempore ſine ordine, ſine delectu atque modo utamur. (Iſtud enim impudentis paraſiti, non tanti eſ-

In victu commiſſus error, multos anniverſariis morbis implicat.

Galeno diſſolutior victus morbum attulit.

Qui intelligenda sit proposita Autoris sententia.

ſet Medici conſilium.) Quin potius ſic ipſum præcipere, ut quiſquis rectiſſimè valet, ſeſe cum quadam moderatione ad cuncta genera ciborum, qui populo ſunt uſui, comparet, idque ea de cauſſa, ne offendatur, ſi quando aliqua adactum neceſſitate inſolitis rebus ſaturari oporteat. Illud præceptum probè duntaxat valentibus CELSUS applicans plus juſto arctaſſe videatur, quando accuratius id æſtimanti appareat opinione latius parêre, ipſiſque interdum intemperantioribus corporibus non tantùm opptimè conſtitutis accommodari jure poſſe. Nam ſi vel temperatiſſimus quiſque ſæpe uſque adeo ſumpto liberalius meraco læditur, cum neque ventriculus ejus liquoris aſperitatem, neque acres fervidusque habitus caput unquam, experiri antè conſueverunt, quid Arii Peripatetici caſum in bibita præter morem frigida miremur, qui (refereante GALENO) cùm gracilis natura eſſet atque ore ventriculi frigidiſſimo, ideoque curiosè ſemper à frigidæ potu ſibi per ſanitatem temperaſſet, fortè in febrem lapſus, atque à Medicis ſupra conſuetudinem potare gelidam aquam juſſus, haud ita multò poſt animam efflavit. Jam verò quiſquis in urbe indulgenter habitus conquiſitiſſimis ferculis indies ventrem explevit, moxque aut fortuito, aut aliqua denique

Hiſtoria Arii Pegipatetici frigidam præter ſolitum bibentis.

Gal. lib. de conſuetudine.

necessitate ab deliciis avulsus, ad rusticorum olera leguminaque transit, quî quæso non ringatur, & ut inquit HORATIUS, *Solos felices viventes clamet in urbe.* Adstipulatur his illud HIPPOCRATIS. *Consueta longo tempore, etiamsi deteriora sint, insuetis minus molesta esse consuêverunt*, lib. 2. Aph. 50 Adjicitur dissuetudinis hujus tædio, malæ etiam concoctionis periculum. Nam quæ quisque ferè fastidit, ea ventriculus minus alterat. Omnia ergo sanis tentanda, ut omnia commodius ferant. Nam sicuti cibus quisque demutatur secundum qualitatem, ita vicissim id quoque corpus à quo alteratur, utcunque afficit, alteratque. Ex quo incidit, ut inter corporis naturam & assumptum alimentum major indies similitudo seu quædam cognatio nascatur, inde adeò ut qui cibus initio erat vescentibus ingratus, longo tandem usu fiat suavis. At verò magna cura opus est, ne valetudo hac ista licentia fiat deterior. Quare sciendum est (ut modo præcepi) moderatione quadam hic opus esse, neque cuiquam quantumvis firmo pro sua libidine quævis apposita vorare licere. Ea autem moderatio quam secutus autor, videtur aptissima, quoties neque diutius ista quam par est tentantur, & tamen aliquoties adhibita non omittuntur, sic ut non tantum cibi voluptatem,

Insolitus victus, seu bonus seu malus est, naturæ molestus est.

Cibus & à corpore alteratur, & id ipsum alterat.

Quali moderatione in variando victu opus sit.

ſed ſalubritatem quoque commendet rarior uſus. Ejuſque rei cauſa conſultum eſt, non uno in victus genere diu perſiſtere, ſed aptis vicibus à lenibus cibis ad acres, ab acribus ad lenes, à vino ad aquam aut zythum, ab his ad vinum tranſire, convivari interdum, at ſæpius contractè vivere, rarius plus juſto, ſæpiſſimè non amplius aſſumere, poſtremo nihil non tentare, ne quid per neceſſitates nobis ſit nimium inſolens. Quemadmodum enim ſumma quandoque eſt in eo pernicies, quod auxilii cauſa inventum eſt, ſic contra quæ alias vehementer obſunt, ea aliter aliterque tentata, ſæpe auxilii vicem exhibent, ut in hac ipſa re, ubi victus genus modumque in pejus novare interdum permiſſum eſt, ejus ſpe commodi ut urgente neceſſitate cum omnibus quis obſectetur eduliis, tum nullis eximiè lædatur. Porrò autem quare bis die potius quam ſemel capere cibum oporteat, haud difficilis ratio eſt. Nam quoniam ventriculus per ſeveriores inedias exinanitus labefactatur, excrementaque (ut GALENO placet) totius corporis, niſi cibo ſubventum ſit, recipit, tum venæ quoque conſumptis nimium ſuccis, ſuam quoque inopiam invitæ ſentiunt, protinus fit, ut alimenti concoctio omnis intus fruſtretur, quandoquidem id & ventriculus infirmus malè atterat, & ve-

Bis die ſumptus cibus utilior eſt.

Quæ incommoda adferat inedia.

Gal. 6. ſanit.

Gal. lib. de facult. naturalib.

venæ ſanguinis inopes, imperfectum antè tempus excipiunt. Scitè enim GALENUS particulas in trahendo nutrimento eum famelicis equis comparavit, qui pabulum ex ipſis etiam mandibulis unus alteri certatim eripiunt, in qua inquit pugna fortior potitur victoria, ut in hac ipſa accidit re. Nam hepar cum intus alimentum eſt, totis viribus ad trahendum inſurgens ventriculo non egrè eripit, quod hunc onere moleſtat. Ut autem utrobique tempora nimium præcipitant, ſic ambo hæc viſcera optato alterum chylo, alterum chymo fruſtrantur: Ventriculus quidem, quia alimentum non ſatis diu retinuit: Hepar vero, quia ante tempus attraxit, ſic ut imperfectum id in probos poſtea ſuccos convertere nequeat. Ergò quo & calor inſitus qui ſuccis fovetur, maneat integer, & cruditatis amoliatur periculum, ſatius eſt bis per diem eſſe. Tum illud quoque obſervatione dignum eſt, ut quoties eſtur, tantùm ſemel ponatur cibi quantum plurimum concoquendo ventriculus eſt, idque primum ne pecudum more ad inexplebilem vorandi cupiditatem aſſueſcamus, quod & illiberale & homine indignum eſt: deinde ne uno cibo intus ſubſtante, novus ſuperingeratur. Ita enim omnis concoctionis lex ordoque evertitur, ventriculo ex novæ rei appulſu recluſo, tum

Trahentes alimentum particulæ famelicis equis perſimiles.

Concoctio quare poſt longiorem famem evertatur, idque tam in hepate quam in ventriculo.

Cibus quaque comeſtionis vice quam plurimus poteſt concoqui, ſumendus eſt.

perficere id quod prius intus erat cessante, ac sic omnia pariter corrupente.

Avicennæ ratio in ponendo cibo rejicienda est.

Avic. lib. Comitionum.

Avicennas scrupulosius notare studens qualia tempora cibo legerentur, *post sextam & decimam quamque horam edendum censet*, sic ut dapes duorum dierum intervallo ter ponantur. Ea res cùm parum secura, tum per quam difficilis observatu est. Primum enim quisnam his se legibus impunè obstringat, cùm tot indies nos circumveniant incommoda, quæ vetant atque impediunt quominus liceat eundem ponendi cibi tenorem perpetuò servare. Interdum enim cùm nolis comesse bibereque necesse est, sæpeque, cùm maxime velis, abstineri. Tum quis verò sustineat sæpe de die & stertere & cibo carere, noctu vero curare negotia, eamque temporis particulam epulando consumere quam parens Natura quieti laxandisque mortalium animis dicavit. Meminisse profectò Principem oportuit, non ideo nos vivere ut edamus, sed ut vivamus, edere. Quæsitum est ab nostris hominibus, debeat necne cœna frugalior prandio, an vero esse liberalior. Estque ingens de hac re pugna suis utrinque innixa Autoribus, non his modo quorum nomen in obscuro est, sed clarissimis quibusque memoriæ nostræ viris. Ex iis plerosque omnes reperias qui oppido quam inartificiosè id argu-

Utrum cœna, an prandium conveniat esse liberalius.

menti versarunt, semel finientes ac veluti edicto statuentes, plus minusve aut prandendum aut cœnandum esse nulla posita corporum differentia. Ego vero ut non eadem omnibus corpora nec vitæ institutum est, sic nec victus normam esse oportere existimo, judicoque ejus rei causa opus hac esse limitatione. Quicunque capitis imbecillitate ac destillationum vitiis sæpius urgentur, quique corpus universum ac præcipuè ventriculum nacti sunt subfrigidum, atque ob id plus justo excrementosum, parcius omnes ut cœnent necesse est. Nam etsi somnus concoctioni auxilietur, impedit tamen superfluorum vacuationem, quorum vis longè maxima in comprehensis corporibus per noctem coït. Neque vero mirum sit id incommodum somni occasione incidere, ut qui detento circa ima præcordia calore atque spiritu omnia naturæ effluvia comprimit. Neque enim cùm quis soporatur, aut alvum dejicit, aut urinas reddit, multoque minus inutilem capitis ac ventris pituitam excreat. Tum ob nocturnæ auræ frigora, & gemini caloris ad interna recessum, ipsa quoque corporis difflatio minuitur, quantumvis per hæc tempora sudores plerumque sint effusiores, quum scilicet toto corpore excrementis admodum oppleto, id duntaxat quod in subcutaneis locis est, sub

Quibus parca cœna utilis sit.

Somnus effluvia naturæ sistit ac proni excrementa accumulat.

Sudores quibus per nocturnum somnum sint effusiores.

crassi madoris specie foras exundat, non valens (ut de die fit) tenuari atque insensibili transpiratione evanescere. Isthæc quidem superflua quæ comprehensa sunt omnia dormientibus intus cunctata cum nullas non partes onere lacessunt, tum eas quæ suapte natura magis sunt excrementitiæ, plus cæteris premunt. Estque ex earum numero prima, ipse ventriculus, & post hunc caput. Illius cruditatem ex larga cœna contractam denunciant postridie cùm surgitur gravitas, inflatio, ructus ac multus pituitæ screatus: Hujus oppletionem, dolor, pondus, sensuum torpor, destillatio, ac nocturnæ tusses arguunt. Quippe noctu quàm maximè cibus effumat, effervescentibus caloris accessu visceribus crassosque halitus supra in caput instar foci ejaculantibus, qui protinus halitus loci frigiditate illic concreti, neque concoqui ab infirmo capite possunt, neque substantiæ ejus assimilari. Ex quo incidit, ut mole ac pondere laborantes suo confestim in subjecta loca deorsum versus sidant, proque varia decubitus forma, modo gravedines, modo raucitates, & his pejores tusses, interdum diarrhœas ut vomitus, neque rarò colli dolores creent. Tum hæc ista incommoda, tum quæ proximè narravimus, vigilantibus omnia fiunt leviora. Nam interdiu partim aëris Sole illustra-

Ventriculus & caput citissimè excrementis per somnum opplentur, & quare.

Destillatio unde & quæ pericula adferat.

Vigilia promovet corporis difflationem.

ti potentia, partim ob communis vitæ munia difflatio (singulare excrementosis auxilium) vehementior est, id quod cum aliis ex rebus tum hoc quoque argumento discitur, quod vigiles citius dormientibus esuriant. Nam ne illud quidem ab HIPPOCRATE dictum ratione caret. *Vigilia vorax.* Eos hactenus homines loquor qui summæ libertatis compotem vitam degunt. Contra enim qui exaltandis quàm maximis laboribus totos dies sumptum exercent suum, sicuti palestritæ, magnorum operum fabri, fulliones, fossores, messores, & id genus hominum robora, quibuscunque etiam subjaceant valetudinis incommodis, semper tamen prandere frugalius, cœnare plenius debent. Maxima enim ubique concoctionis habenda ratio est, ne qua re, cum ea fieri cœpta est, interpelletur, id quod tum facilè incidit, ubi copiosum alimentum labores excipiunt. Quisquis vero jam reliquorum hominum est, quem neque negotiosa vita, neque supra posita corporis vitia impediunt, cœnare is & copiosius & valentius alimentum tutò potest. Sunt namque cœnæ duo maxima ad juvandum concoctionem adminicula, quies & somnus, quibus tertium quasi ἐξ ἐπιμέτρου jungitur, longius temporis intervallum quod inter cœnam postridianumque cibum interponitur. Atque

Hipp. VI. Epid. S. IV.

Negotiosis hominibus contractius prandium nunquam non convenit.

Detractis negotiis ac supra comprehensis naturæ vitiis semper in genere largius cœnandum est.

Cœnæ tria sunt ad con-

coctionem adminicula. *Gal. 7. Meth.*

hoc consilio freti veteres cum Romani tum Græci (quorum corpora minus erant excrementitia) tenuissimè prandere, largiter vero cœnare consuêrant.

SEd ut hujus generis exercitationes cibique necessarii sunt, sic Athletici supervacui. Nam & intermissus propter aliquas civiles necessitates ordo exercitationis corpus affligit. Et ea corpora, quæ more eorum repleta sunt, celerrimè & senescunt, & ægrotant.

Athletarum cibus.

¶ Athletæ multo olim valentissimoque cibo viscera saginabant, idque vastitatis roborisue corporei quærendi studio, ut tanto paratiores ad exactum illud exercitii genus venirent, quod ipsi κατασκευὴν appellabant. Instituto hi à salubis legitimæque Gymnatices Professoribus differebant, quibus laborum finis proponebatur actionum corporis vigor, ut contra Athletis validum roboris incrementum quædamque seu pancratica valetudo, qua freti, quam plurimos adversariorum prosternerent. Eratque ipsis ad hanc rem tanto sæpe vi-

Finis laborum Athleticorum.

rium connixu opus, ut omnes propemodum (referente GALENO) è palæstra tandem redire cernerentur, claudi, distorti, fracti, aut aliqua saltem particula mutili. Jure igitur CELSUS hujusmodi labores expulit, idque non tantum quod intermissus horum ordo corpus affligat, sed multo quoque magis, quod ipsi quantumvis etiam continentur, nunquam per sese valetudinem non convellant. Siquidem plenos tum vasorum diruptionibus, tum obstructionibus, itemque febri, apoplexiæ ac subitæ præfocationi opportunos reddunt. Inanes vero consumptis solidis tabefaciunt ac præcipites in senectam rectà agunt. At in his medios homines, utrolibet incommodo oppugnant, tum justo vehementius eos siccando, tum venarum ruptionibus obnoxios reddendo. Nihilo his leviora ab Athleticis cibis pericula sunt, ut qui copia ac viribus ingenitum nobis calorem extinguunt ac veluti strangulant, non secus quam aut ellychnii flammam delet affusum ipsi copiosius oleum, aut pyram suffocat aggesta stipataque super ipsum nimia lignorum congeries. Neque vero illud repugnat, quod perpetuo carnis suillæ, panis ac vini usu grande concoctionis robur ventriculus acquirat. Quippe sub hoc commodo multa latent incommoda. Nam alimentum etsi accuratæ

Athleticos labores Celsus jure condemnavit.

Athletarum cibus quomodo noceat.

Alimentum natura non malum, copiosius tamen in-

gestum, calorem insitum opprimit.

confectum venter dedit, venæ tamen ejus copiam impatienter ferunt, sic ut quantumvis id εὔχυμον sit, omnique ex parte sincerum, luxu tamen non genere noceat.

Gal. 2. *de caus. morb.*

Vinum immodice sumptum, frigidos morbos parit.

Autor enim GALENUS est, probatissimi succi edulia, quæque plurimum præbere alimenti possunt, si copiosius vorantur, calorem opprimere naturalem ac (quod magis mirum sit) frigidis morbis initia præbere. Documento meracum est, quod etsi succum gignit corpori (si quid aliud) maximè familiarem, augendæque caloris substantiæ convenientem, refrigerat tamen si sine modo potetur.

Hipp. lib. 1. *Aph* 3.

Athletarum habitus periculosus.

Simileque veri est impulsum hac causa HIPPOCRATEM fuisse, quod tot modis cibos Athleticos, habitumque sit insectatus. Is enim habitus etsi speciosior & coloris decorisque plenior est, non ob id tamen satis tutus est. Nam cum hoc affecti homines, in eodem statu nequeant consistere, sed nec porro oppletis jam vasis procedere, ferè retro quasi ruina quadam revolvuntur.

Athletarum animus hebes.

Jam ut hæc valetudinis detrimenta mittamus, quis non intelligit quam ipsa quoque mens Athletis ex hoc genere victus hebescat, rebusque gerendis fiat inidonea, ut quæ crassissimo sanguinis vapori tanquam putido cœno immersa, neque erigere sese, neque extra sordes aciem efferre valeat. Quo magis rectè id vulgo jac-

tari existimo: Perquam difficilem esse crassi ventris & subtilis animi copulam.

Difficilis copula crassi ventris, & subtilis animi.

De Concubitu.

CONcubitus vero neque nimis concupiscendus, neque nimis pertimescendus est. Rarus, corpus excitat: frequens, solvit. Cum autem frequens non numero sit, sed natura, ratione ætatis & corporis, scire licet eum non inutilem esse, quem corporis neque languor, neque dolor sequitur. Idem interdiu pejor est, tutior noctu: ita tamen, si neque illum cibus, neque hunc cum vigilia labor statim sequitur.

¶ EPICURUS (quod maximè mirum videri potest) omnem Veneris usum sustulisse legitur. DEMOCRITUS autem usque adeò habuisse hanc exosam, ut parvam esse epilepsiam dixerit. Illud GALENUS jure ut vanum repudiavit, lu-

Epicurus & Democritus Venerem expulerunt.

Gal. in Tech.

culentissima oratione adstruens, concubitum & utilem sanitati, & necessarium esse, causamque ejus rei proponit exuberantiam seminis humani, quod æquo diutius intus retentum, transire, ut ipse ait, in venenum solet. Docent hoc atrocissimi casus quibus uterque sexus hinc oppugnatur, convulsio epileptica, insania, subita præfocatio, πνὶξ ὑστερικὴ, syncope cardiaca, animi deliquium, & si quæ his similia sunt alia. Ergò cùm tanta pericula neglecta Venus adferat, pretium operæ facturus videor, si hujus congruum usum cuique corpori accommodem, idque ab iis orsus hominibus, quibus hæc res esse putatur apprimè conducibilis. Eos esse & usus & ratio docuit qui aut ex suæ naturæ vi, aut propter intermissam Venerem multo semine affluunt, præcipue si firmi sunt adolescentes, si solito toro privati, si juvenculæ vividiores, magisque si adultior his jam ætas accessit. Quod si præter hæc calida ipsis humectaque natura est, non citra gravissimas & corporis & animi noxas venereis amplexibus abstinent, ut non injustè Plato hæc corpora esse simillima dixerit arboribus plus æquo fructiferis. Porrò siccis nocentissima Venus est, magisque si pariter etiam frigent. Pauculum enim seminis ejusque suffrigidi his inest, cujus crebra vacuatio

Pericula seminis justo diutiùs retenti.

Quibus Venus sit utilis.

Venus quibus adversetur corporibus.

corpus reddere magis frigidum ſiccumque poteſt, non poteſt vegetum. Atque hæc de corporum naturis. Ætates mediæ, præcipueque ea quæ etiamnum floret, concubitum omnes haud moleſtè ferunt. Noviſſima ſenectus omniſque pueritia aut malè fœcunda aut penitus infœcunda eſt, quare his ætatibus quia minus roboris ſubeſt, Venus inimica eſt. Ut maximas commoditates ad ſanitatem Venus adfert, ſi & moderatè & in loco admittitur, ſic rurſus perniciosiſſima eſt iis qui pulcherrimas ejus dotes libidine corrumpunt. Etenim nulla res vires impenſius frangit immodico concubitu. Profunditur namque hic ſincerior humorum particula, caloris, ſpirituſque vitalis pleniſſima, cujus jactura tanto magis quam effuſus ſine modo ſanguis corpus affligat, quanto ſemen illo calidius, atque elaboratius eſt. Atque hinc ſciri poteſt, quam rectè CELSUS præceperit *concubitum nimis neque concupiſci, neque timeri à firmis hominibus oportere*. Multum cum omnibus in rebus tum in Veneris ludo mediocritas poteſt. Hoc ipſi quoque parenti rerum Naturæ fuiſſe ſtudio videtur, quod à prima origine neque ſemen nobis pauciſſimum infudit, ut ejus excretio vix neceſſaria ſit: Neque rurſus tanta ejus mole nos oneravit, ut aſſiduo concubitu ſit opus. Ergo is, ſi rarus eſt, cor-

Venerem quæ ætates bene, quæ malè ferant.

Nihil æque ut Venus vires affligit, & quare.

Natura mediocrem ſeminis quantitatem nobis largita eſt.

Venus rara corpus excitat, frequens ſolvit.

pus excitat : Si frequens , solvit. Hic utili profusa materia corpus infirmat ; illa dempta duntaxat quæ copia gravabat , erigit , vegetum id ac magis virile efficiens , tum ipsam quoque mentem componens , ira , tristitia , metu , aut simili aliqua animi ægritudine emotam , ut hoc nomine ARISTOTELES non

Venus Melancholicis utilis.

perperam judicarit , Melancholicis salubrem usum Veneris esse. Melancholicos Philosophus vocat , quos atræ bilis affectus exercet : Non item eos , quibus propter temperamenti frigiditatem & siccitatem proximè diximus concubitum adversari. Itaque his Venus magis subvenit , qui sine probabili causa tristari incipiunt atque timere , tum in latebras sese abdere , hominumque con-

Historiæ Melancholicorum.

Gal. 3. *de locis aff. c.* 6.

spectum vitare , quos ideo Græci μισανθρώπους nominaverunt. Videlicet ejus generis hominem sibi visum GALENUS narrat assiduo metu excruciatum , ne Athlas cœlo impar sustinendo oneribus cederet, ipseque una cum eo ruinis succumberet. Eo ut non minùs vesanum, sic longè miseriorem ætate sua extitisse , CELSUS memoriæ prodidit , cui prædiviti quidem existenti , famem tamen oppido quàm stultè timenti , ut vani

Quibus Melancholicis Venus accom-

metus levarentur , subindè falsæ hæreditates nunciabantur. Verùm his fortè Melancholicis Elleboro ac vinculis potiùs quàm Venere opus sit : Longe-

que hæc iis futura est innocentior, qui etsi etiamnum utcunque sapiunt, ad μελαγχολία tamen symptomata vehementer inclinant, qualem GALENUS 6. *locorum affect.* proponit, cui cùm uxoris obitum acerbè ferens, multo luctu sese conficeret, protinusque amissa cibi cupiditate, ad hæc quæ retuli symptomata vergeret, non antè sese in sanitatem vindicavit, quàm ad fœminæ consuetudinem rediisset. Ac tantus quidem fructus est, quem rarus spondet concubitus. Huic periculi magnitudine frequens veluti ex opposito respondet.

moda-tior.

Nam corpus effœminat, laxum id, enerve, frigidum, siccum, imbecilleque efficiens, ut non sit quod magnopere quis miretur ex hoc fonte tot tantaque mala scaturire, apoplexias, lethargos, epilepsias, altos sopores, cæcitates, tremores, paralyses, spasmos, hisque omnibus tædiosiores podagras, chiragras, coxendices, quæque his paria sunt arthritidis tormenta, quorum juxta Poëtas Bacchus est Pater, & Genitrix Venus, quemadmodum græcum habet Epigramma Λυσιμελοῦς Βάκχου καὶ λυσιμελοῦς Ἀφροδίτης Γεννᾶται θυγάτηρ λυσιμελὴς ποδάγρα.

Quæ incommoda immodici concubitus.

Bacchus Podagræ pater, nutrix Venus.

Quoniam ad frequentem concubitum perventum est, scire licet, hunc non esse numero æstimandum, quoties scilicet aliquis id opus expleverit, sed ex natura seu viribus hominis finien-

Frequens esse concubitus quomo-

do intelligendus.

dum. Intereſt enim non quot Veneris exercitæ ſint vires, ſed quæ ætas, quæ vires, quæ corpora ſint. Nam ſi firmus ſenex, juvenis imbecillus eſt, quid miri ſi idem ſubindè concubitus caneſcentem erigat, florentem debilitet, tum huic fuiſſe frequens, illi rarus dicatur, utique ſi is rarus eſt, qui corpus non ſolvit. Siquidem ut non omnibus Venus juxta inimica, ita nec ſalutaris eſt. Proin frequentem concubitum non numerus, ſed corpora faciunt.

Alios neglecta Venus, alios tentata offendit.

Quemadmodum enim (Autore Galeno) nonnulli ſunt, quos protinus à juventute Venus facit imbecillos, ita alios reperias, qui niſi ſæpiſſimè coëant, capitis gravitate, inappetentia, concoctionis difficultate (hanc Græci δυσπεψίαν, illam ἀνορεξίαν vocant) præcordiorum dolore ac febribus affliguntur. Porrò certam ſtatamque Veneris menſuram cuique tum ætati tum naturæ præſcribere, haud adeò facilè factu eſt, cùm propter inexhauſtam atque omni propè dixerim numero majorem particularium multitudinem, tum quia Galenus Autor eſt, quod nec ſcribi nec dici poteſt, id in unoquoque quantitatem eſſe.

Quibus notis Veneris modus aut nimietas

Itaque ne CELSUS hoc ſcrupulo nos impeditos relinqueret, experimentum ab ipſo ſenſu depromptum dedit, cujus indicio ductuque omnem Veneris modum in unoquoque inveniamus. Scire, inquit, li-

cet eum concubitum non inutilem esse, quem corporis neque langor neque dolor sequitur. Quam observationem nec ipse præteriit silentio GALENUS, eam esse haud inidoneam Venerem scribens, quam nulla virium infirmitas excipit, utique si quis solito levior factus ac meliùs spiritum trahere videatur. Et quidem Veneris modum jam explicuimus. Superest tempestivum ejus usum exponere. Ea multis de caussis tutior esse noctu creditur. Primùm quòd propter intermissa negotia sufficiens tum sit quies, quæ lassatos hac contentione artus recreet, quæque utero ad tenendum conceptum præsidio sit. Secundum est, quòd ut corpus Venereis caloribus relaxatum, circundatis ipsi per quietem tegumentis optimè contra nocturnæ auræ afflatus communitur, sic interdiu subitò aëris frigore facilè excipitur. Adde quòd de die proclive sit periculum cruditatis utique horis pomeridianis, coufecto nondum quod intus est alimento. Quippe omnem cruditatem cùm quivis violentior motus, tum venerea contentio exasperat, eoque fit ut si cui de die prolificandi incesserit cupiditas, satius sit antè cibum id facere ipsum, atque interposita qualicunque quiete paulum quid comesse, quod nec concoctu difficile, nec mole ventriculo grave sit. Neque enim protinus jux

deprehendatur.

Galenus in Techna.

Venus cur per noctem tutior.

Venus motusque omnis alius cruditati adversatur.

Venus diurna ante cibum exercenda.

Venus nocturna inutilis, quam vigilia aut studia excipiunt.

ta venerem cibus rectè ponitur. Nam si is paulò antè datur, ab accensis membris antè tempus attrahitur: Si post, & tum quoque in hiantia mesenterii vasa facillimè abripitur, sicque cruditas utrinque movetur. Jam verò ne noctu quidem sat tuta Venus est, quam vigilia ac lucubrationes excipiunt. Geminatur enim sic corporis afflictio, naturaque primùm venerea contentione defessa, ac mox vigilia nocturnisque fracta studiis tot ærumnis impar est sustinendis.

Quæ tempora Veneri exercendæ captanda sint.

Cæterum ut rem omnem finiamus, ea esse tempora Veneri aptissima perhibemus, quibus alimentum in ventre atque jecinore percoctum est, quæ res in ultimam fortè incidet noctem, ipsamque si mavis Auroram. Antequam quisquis in Cypridis palestram descendat, fieri nequit, ut cruditatis periculum ullo modo effugiat.

Error Pauli Æginetæ. *Lib. 1. c. de Venereis.*

Quo minus etiam opinio probari PAULI ÆGINETÆ debet, qui nescio qua fretus autoritate, quove impulsus consilio, locum Veneri tribuerit à cibo & ante somnum. PROTTINUS (inquit) *à coitu somnum capienti, lassitudo solvitur.* Atqui (ô bone) hanc ego lassitudinem pusillam judico, eam quæ Venerem vel temperatissimam nunquam ferè non sequitur, parvoque disperit momento, postposita corporis quiete, quæ horis antelucanis nobis etiamnum cubantibus durare potest.

Hæc iſta identidem quies, opem, roburque utero abunde ſufficit, ut is quàm minimo negotio (deeſt namque corporis motus) acceptum maris ſemen ſuis tunicis undique apprehendat includatque. Quin & ÆGINETÆ opinionem una hac ſententia HIPPOCRATES explosit. *Labor, cibus, potus, ſomnus, venus, omnia ſunto mediocria.* Sic enim & unico epitheto ſingulorum modum, & ipſo orationis ordine convenientia tempora ſenex expreſſit. Hipp. VI. Epid. S. VI. §. 6.

HÆc firmis ſervanda ſunt, cavendumque ne in ſecunda valetudine adverſa præſidia conſumantur.

¶ Aurea hæc eſt, ſuoque digniſſima Autore Sententia, qua docemur, ne dum rectè valemus, oppido quam rigidi ſimus Medicarum præceptionum obſervatores; quin potius varia genera rerum per ſecundam valetudinem ſectemur, quo in adverſa earundem uſus, & adjumenti plus, & moleſtiæ minus adferat. Eſtque hæc oratio ſeu epilogus quidam eorum quæ ſuperius ſcripta fuere. Neque verò ignoro, aliam quoque præter hanc dari præſentis loci interpretationem poſſe. Scilicet ca-

vendum esse per secundam valetudinem, ne ea præsidia consumantur, hoc est, inutiliter usurpentur, pereantque quæ adversæ valetudini dicata sunt. Scilicet minimè convenire, ut qui commodissima utitur valetudine, sanguine per venam misso vacuetur, aut epoto pharmaco perpurgetur, sed nec statam aliquam tenuantis diætæ formulam anxiè observet, aut id genus aliquid eorum peragat, quæ ad malè valentes inventa præsidia sunt. Siquidem optimo corpori (de quo hic penitus agitur) quia omnium rerum symmetria quædam inest, nihil aut apponi debet aut adimi, quin contra potius in pristino id naturæ suæ statu conservari postulat. Jam verò si sanguis naturæ creditur thesaurus, adhæc, si sano corpore præditi Medicamentis purgati cito exolvuntur, tum si nimis constitutum atque exquisitum victum tantopere in sanis HIPPOCR. insectatur, quis porrò dubitaverit ista omnia per firmam valetudinem, ut nulla necessitate, ita non nisi maximo cum virium detrimento usurpari unquam posse? At verò hæc ista interpretatio sit ne priori anteferenda, an minus ducenda genuina, neque posse facilè decerni, neque permagni referre existimo. Proin cùm utraque æquè sit utilis, suum cuique liberum esto de hac re judicium.

Temerè in sanos sumuntur quæ ægrotis debentur remedia.

Hipp. 2. *Aph.* 16. §. 1. *Aph.* 5.

CAPUT II.

Quæ ſtomacho *imbecillis ſervanda ſint.*

ET imbecillis *ſtomacho*, quo in numero magna pars urbanorum, omneſque penè cupidi litterarum ſunt, obſervatio major neceſſaria eſt, ut quod vel corporis, vel loci, vel ſtudii ratio detrahit, cura reſtituat. Ex his igitur, qui benè concoxit, manè tutò ſurget, qui parum quieſcere debet, & ſi mane ſurgendi neceſſitas fuerit, redormire. Qui non concoxit, ex toto conquieſcere, ac neque labori ſe, neque exercitationi, neque negotio credere.

DEfinitis omnibus quæ pertinent ad firmæ liberæque ſanitatis curationem, CELSUS ea præcepta protinus

jungit, quæ vitioso seu corporis totius seu unius particulæ statui debentur, idque sumpto ab stomachi imbecillitate initio.

Stomachus quid.

Stomachi appellatione id Græcis communiter significatur, quod ipsi propria aliàs voce οἰσοφάγον ac Latini *gulam* nominant, omnem illum cibi meatum, qui ori & ventriculo interjacet. At CELSUS illum καταχρηστικῶς hoc loco, (ut alias sæpissimè) pro toto ventriculo, tametsi & interdum (ut semper GALENUS) pro ejus tantùm ore usurpavit.

Stomachi vitia quanti sint.

Cæterum hujus partis tutandæ eo nobis cura major esse debet, quo ejus offensa graviori cùm tædio tum periculo universum corpus exercet. Est namque ventriculus primum concoctionis ciborum instrumentum, & omnium compagis humanæ partium quoddam seu commune promptuarium, cui si quis error circa munus concoquendi semel accidat, ejus illico particeps fit & reliquum corpus. Scilicet supra naturæ vires est, ut bonus in hepate ac venis sanguis instauretur, malè coctis in ventre epulis, hoc ipso, quòd unius concoctionis vitium alterius robore nunquam corrigatur.

Stomachus cur studiosis imbecillus.

Quod verò studiosos literarum imbecillus stomachus potissimum exerceat, hæc esse caussa putanda est, quoniam intempestivioribus studiis (sive hæc protinus à cibo, sive noctu fiant) plus æquo

vacant, tum quia dulcedinis diſciplinarum gratîa libris continenter affixi, neceſſariæ ad ſanitatem exercitationis uſum ferè negligant: Hinc enim coïre intus pituitam: Hinc ſtomachum affluentium excrementorum multa ſaburra onerari neceſſe eſt, quandoquidem hæc iſta pars (ſicut GALENO viſum eſt) ut primùm ſemel labefactata eſt, protinus recipit ſuperfluam univerſi corporis materiam. Eadem inſuper calamitas complures etiam oppidanos affligat, ut qui ob rerum omnium affluentiam diſſolutiùs victitant, otioque (re omnium pernicioſiſſima) torpeſcunt. Ergo id genus hominibus omnibus CELSUS edicit, ne antea manè ſurgant, quàm pridianam cœnam ventriculus ſubegerit. Rectè enim ſemper negotia poſtponuntur concoctioni, quàm quies, multoque hac magis ſomnus promovet, ſcilicet dormientibus, quia motionis ſenſuſque inſtrumenta ociantur, calor ſpirituſque penè omnis in penitiſſimis occulitur præcordiis, omnia ibidem, quæ concoctionis egent, perficiens, ſuoque veluti numine tutelari nulla non naturæ opera colluſtrans. Sanè hunc caloris ad interna receſſum ipſe indicat ſpiritus, qui per ſomnum trahitur & frequentiùs & altiùs. Ex quo ſciri poteſt, rectè id ab HIPPOCRATE poſitum fuiſſe, *Vigilans exteriùs cali-*

Gal. 6. ſan.

Stomachus debilis recipit totius corporis ſuperflua.

Somnus & quies adjuvant concoctionem.

Hipp. 1. Epid. IV. §. 33.

dior, intus frigidior : Dormiens contrà.

Ante exactam ventriculi concoctionem, non esse negotiandum.

Hæc ista paulò accuratiùs consideranti mirum videri desinet, quod CELSUS præcipit, tantisper absque omni negotio esse quemque oportere, imò si licet, etiam dormire, donec ventriculus in totum suo munere sit perfunctus. Nam quis unquam dubitavit laborem cruditati adversari, quietem certissimum auxilium esse, quatenus sub hac alimenti concoctio, sub illo distributio magis vigent?

QUi crudum sine præcordiorum dolore ructat, is ex intervallo aquam frigidam bibere debet, & se nihilominus continere. Habitare verò ædificio lucido, per flatum æstivum hybernum Solem habenti, cavere meridianum Solem, matutinum & vespertinum frigus, itemque auras fluminum atque stagnorum, minimeque nubilo cœlo Soli aperienti se committere, modò frigus, modò calor mo-

veat. Quæ res maximè gravedines distillationesque concitat. Magis verò gravibus locis ista servanda sunt, in quibus etiam pestilentiam faciunt.

§. Improbam ventriculi concoctionem ructus arguit. Hic si aspero quodam acore fauces perstringit (ὀξυρεγμία Græci nominant) frigidis causis innectitur, estque vaporosus quidam spiritus ab invalido calore intus genitus, subindeque per os suprà explosus. Dixi invalidum calorem, ejus primum respectu, qui penitus oppressus victusque cùm sit, summam parit cruditatem: Quoniam potis non est cibos extenuare, neque dissolvere, neque conficere, nedum halituosos indè spiritus excitare. Jam verò qui calor nimius est, adeò omnia quæ ventriculo comprehenduntur, exurit tabefacitque, ut ne tantillum quidem reliquum faciat idoneæ ad crassi frigidique vaporis generationem materiæ. Nimirum qui hic ructus supervenit turbidus quidam, siccus fumosusque flatus est, propter vehementem caloris intemperiem (ut GALENUS ait) & paucus, & durationis non longæ. Tametsi non ignorem hunc quandoque ructum pertinaciorem evadere, utique

Ructus malæ concoctionis index.

Ructus acidus quid, & quomodo moveatur.

Ructus fumosus.

Gal. 6. Sympt.

si flava ab jecinore bilis in ventriculum mittitur, aut si quæ adsumuntur edulia, aut multi nidoris, ut allium, radicula, cepa: Seu facillimæ alterationis, ut lac, oleum, ovum sorbile, & similia, quæ fervidus ventriculus protinus extorret, vitiatque. Cæterùm (ut ad rem propositam veniamus) de istiusmodi ructus genere, minimè intelligenda *Autoris* hæc oratio est. Nam quam hoc loco ipse molitur retinendæ intus materiæ concoctionem, ea nidoroso ructui penitus futura est inutilis. Scilicet quæ hunc movet materia, quoniam neque ullo naturæ beneficio fieri salutaris neque in integrum restitui potest, qua via primùm licet, infrà supràve exterminanda nullatenus (firmato frigida stomacho) intus cohibenda est, idque ne venas semel ingressa benignos quoque succos sua putrescentia contaminet. At verò acido ructui nulla hujusmodi opus vacuatione est, rectiùs concoctio adhibetur, quæ id quod parum exactè alteratum est, perficiat. Nempe hoc fretus consilio GALENUS materiam acidi ructus medicamine διὰ τριῶν πιπέρεων, concoquit, fumosi ἱερᾶς πικρᾶς usu expurgat. Acidum ructum eum intelligas oportet, qui ab infirmo nascitur calore, sive initium imbecillitatis cruda fecerint edulia, sive humoris qui ibi coïit natura, sive nuda etiam ejus

Quem ructum Celsus hoc loco proponat.

Gal. I. *loc. affect.*

ejus partis intemperies. Loquor hæc pituitæ caussa, quæ ex capite in ventrem destillavit, quæque corruptione perdita non rectè intus tenetur: Spem enim concoctionis omnem effugit. Quis igitur jam non videt sub crudi ructus appellatione eum denotari, cui GALENUS acidi nomen tribuit, quod certè crudo magis conveniens propriumque est? Quoniam, ut proximè dixi, calor parum validus cibos hîc quodammodo dissolvit, at non omninò conficit, ex quo flatus moveri crudos naturale est; sic profectò ut in aëris incidit tempestatibus, qui aër si per hyemem Boreali frigore riget, aut rursus æstivis horis sub flagranti Canicula æstuat, pacatus omnino visitur, nubibus ac ventis in totum carens, idemque contrà mediis inter has constitutionibus nimbis, ac flatibus turbatur. Sed hæc posuisse sufficiat de propositi symptomatis natura: quare ejus jum nunc explicandum remedium est. Ac primo quidem illud jure quis mirabitur, quo modo potui sumpta frigida, frigido ventriculo subveniat, cùm indubitatum tritumque Medicis axioma sit, contrariorum usu contrariis remedia dari. Adhæc si GALENUS in porrigenda frigida usque adeo cruditatem horruit, ut ne iis quidem, quos ardentissima febris extorret, eam ante concoctionem indulserit, quanto

Ructus crudus idem quod acibus.

Gal. 6. Meth.

majore reverentia metuque sanis cruditate vexatis largiare, quibus talis præsidii neque tam anceps est occasio, neque tam urgens necessitas. Quid ergo? Errare potuisse CELSUM in tanta re credimus? Minimè Hercule. Nam quis unquam antiquorum virorum scripta tuto condemnavit, utique cùm in his quæ in speciem falsa sunt, ea sæpè diligens inquisitio rectaque ratio non solum probabilia facit, sed etiam firmissimo veritatis robore solidet? Ergo CELSUS frigidam hoc loco potui dat, non quidem continenter, atque sæpius inter cibos (ut fit) bibendi gratia, sed per intervalla duntaxat. Sed qualia tempora huic rei legi, aut quanta hæc esse intervalla expediat, quoniam ipse Author non junxit, æquum est nos id partim ex artis præceptis eruere, partim ex aliis hujus viri scriptis (si qua fieri via potest) contestatum facere.

Frigidæ potio quomodo crudo ructui succurrat.

Frigida, inquit AVICENNAS, inani ventriculo perniciosa est. Idem & ratio ostendet, si quis ejus potionis naturam curiosius intueatur. Nam cruda cùm sit ac vehementi frigore aspera, inanem ventriculum protinus offendit seu nervaceum, ipsumque suaptè natura frigidum, nec ullo jam cibo adversus crudi elementi vim communitum. Cujus quoque rei periculo adjicitur præsens ventriculi cruditas, quæ sola prohibere

Frigida cur inani ventriculo noxia sit.

usum aquæ potest, utique si inter cibum potionis quotidianæ vice sumitur. Sed ipsum fortè præstiterit audire CELSUM, qui laxitatem subfrigidi stomachi curaturus, sic inter cætera loquitur. *Legere claré oportet*, *ambulare*, pilâ armisve exerceri, non aquam, sed vinum calidum jejunus bibere, uti post cibum frigidis potionibus. Adeo apparet quocunque te verteris, frigidam (si unquam hîc ea dabitur) non nisi protinus à cibo rectè dari posse, idque non tam sedandæ sitis (quæ hîc ferè nulla est) quam adstringendi firmandique stomachi gratia. Verùm ne sine validiore pondere argumentorum nova condere dogmata, ac πυιὰ ἐξοπτιός esse nonnullis videar, non dubitabo partim probabili ratione, partim authoritate antiquorum Medicorum uti, quibus id quod adstruo, persuasum Lectori efficiam, utique cum non deesse sciam, qui diversum sunt opinati. Sed agedum, à quonam rectius ordiamur, quam ab ipso nostro CELSO, qui luculentissimis verbis (ut modo retuli) hanc rem confirmavit? Tum proximis ab hinc locis eandem repetit, saturis consulens, siquidem meliorem optent concoctionem, ut frigidæ poculo sumptas dapes includant. Extat alius in eodem *Autore* locus, ipso meridie clarior, qui velut indice rem omnem hanc commonst-

Lib. 1. *Cap.* 8.

Frigida urgente crudo ructu post cibum, porrigenda.

trat. Scribitur ille tertio hujus libri capite de ventriculi imbecillitate, quæ pituitæ vomitum secuta est. Illic cùm primùm *Autor* tenacem crassumque humorem hyssopi, radiculæ, & similium usu tenuerat deterseratque, protinus citato vomitu pituitaque exempta infirmitatem ventriculi correcturus, tum panem hesternum, tum vinum austerum, & meracum, itemque carnes assas cibumque omne siccissimum posuit, ac novissimè postque omnem comestionem tres aquæ frigidæ cyathos bibendos esse præcepit. At missa faciemus, si voles, hæc omnia, potius (ne fortè uni errori fidem similibus erroribus quæramus) HIPPOCRATEM atque GALENUM duo Medicinæ lumina super hac re consulturi. Ergo GALEN. *primo Sanitatis Tuendæ* adeò frigidæ potum à cibo non reformidavit, ut ipsis etiam pueris indulserit, utpote inexhausta semper cruditate propter assiduam voracitatem gravatis. Quippe huic malo ideo data à cibo frigida medetur, quod arctatis circum epulas stomachi villis calorem includat brevique in spatio coerceat, unde is protinus acceptis viribus invalescens cruda quæ intus sunt omnia promptius edomat, & ad chyli perfectionem demutat. Adeo apparet ut vix unquam quicquam, ita ne hoc quidem à vulgò temerè dici: A frigido potu calidum sanguinem ins-

Frigidam Galenus ipsis etiam pueris à cibo concessit.

Frigida quomodo crudo ructui medeatur.

taurari. Sanè quantas vires adstringens hæc frigidæ vis cum ad cruditatem tum ad crudos ructus sanandos obtineat, iis non obscurum est, qui id genus symptomatis norunt non tam alimenti concoquendi imperfectione quàm ventriculi ejusque potissimum oris laxitate accidere consuesse. Scilicet humectatum atque pinguium rerum à cibo usus maximè (si quid aliud) id genus ructus movet. Quod in hoc, quo dixi modo, is præcipuè fieret, sequeretur, in nullius non ventriculi concoctionem perpetuo incidere hunc oportere, quatenus parvis initiis cibus omnis ad legitimi chyli perfectionem accedit. Atque hasce tam eximias frigidæ dotes vetustissimus Autor HIPPOCRATES duobus his verbis exhausit : *Aqua vorax.* Cæterùm magna cura opus est, ne eo luxu frigidum ventriculo cruditate vexato ingeratur, ut invalidas caloris in eo vires opprimat, quod fieri proclive est, similibus causis simul in unius affectus incrementum conspirantibus, ventriculi nimirum intemperie, & frigidæ qualitate. Neque enim hæc per se acido ructui succurrit, sed (ut proxime dixi) ex accidente compressis scilicet ventriculi tunicis. Hoc dempto, quis unquam dubitavit ad comprehensi symptomatis sanationem calidis tum eduliis tum poculis uti? Quomodo POLYBIUS

Ructus crudus quomodo fiat.

vinum meracum largius hic esse bibendum Autor est. Constat enim, inquit, ventriculum imbecillitatis frigorisque vitio cibum concoquere non posse. Ex quo etiam loco sciri potest, non nisi ultimo cibo frigidam aquam salubriter dari, tum cùm ejus est & urgentior necessitas & securitas major. Etenim intus substantibus epulis multo maxime ventriculo ad munus concoctionis viribus opus est, quæ vires (ut toties dixi) frigidæ poculo juvantur. Neque subest interea ullum refrigerationis nimiæ periculum, utpote aqua moderate sumpta, ac ventriculo calentibus tum ferculis tum potionibus egregie communito. Sed his abunde ut puto expolitis, proximum est ad præcordiorum transire dolorem, quo substante inutilem frigidam CELSUS voluit. Hic dolor si ructui acido jungitur, ab ea moveri solet, quæ corrupta intus pituita est, erosis (ut GALENO placet) per hanc ventriculi tunicis. Jam quia putris hic humor nulla caloris insiti energia fieri bonus potest, rectius citato vomitu ejicitur, quam firmato per frigidam stomacho intus tenetur. Quod si comprehensum ventriculi pathema affectus aliquis inflammationi similis invexerit, tum quoque frigido potu (nisi erysipelas sit) supersedendum est, ut quæ ejus mali concoctionem tardare

Frigida dolentibus præcordiis cur inutilis.

Gal. 6. sanit.

potest, non potest juvare. Et quidem de frigida plus satis, cujus facultatem eo latius explicuimus, ut studiosus lector intelligat, quanta sæpe rerum fœcunditate polleant brevissimæ atque in speciem simplicissimæ veterum Autorum sententiæ, quarum profecto elucidatio nescias an plus exigat judicii, quam observatio ferat utilitatis. Transeamus jam nunc ad quietem, secundum crudi ructus auxilium. Ipsa detentis circa penitissimas vitæ sedes, sanguine, calore, spiritu, ad crudæ quæ intus est materiæ concoctionem non parvo est adjumento. Qua profecto commoditate motio substante cruditate caret, semicoctos eliquans humores, ac magna vi in extimas membrorum partes quoquoversus impellens: unde obstructiones, febres, ulceraque pullulare necesse est, juxta illud HIPPOCRATIS: *Ulcera erumpent, si impurgatus laboraveris.* Tum ipse quoque GALENUS *complures sibi visos* narrat *cruditate humorum impeditos, qui dum quiescerent, nihil sentire se profiterentur, ac insolatu aut lavacro accensi, multoque magis labore aggressi illico alii inhorrescere, alii rigere, multique febricula premi cernerentur.* Porro, his ita definitis, superest, aërem domicilii addamus, ubi eum versari oporteat, qui parum accurate concoquit. Ac primo quidem quod ad ejus pertinet qualitatem hunc

Quies crudo ructui opitulatur.

Motus cruditati inimicus.

VI. *Epid. Sect.* V. §. 50.

Gal. V. *de caus. Sympt.*

Qualis aër cruditati sit idoneus.

esse CELSUS vult temperatum, sic ut neque frigore corpus stupefaciat, neque calore exurat. Ejusque rei causa Autor cavit, ne qui sese meridiano Soli aut Matutæ Vesperique frigoribus exponat, tum ne, cùm nubilum cœlum est, Soli repentè se ostentanti objiciat. Sicut enim quævis temperata (qualiacunque tandem ea sint) concoctionem crudorum juvant, ita quæ vehementiùs vel calent, vel frigent, hanc pervertunt. A calido quidem cruda liquescunt, fluxaque fiunt, tum hinc per corpus omne diffusa obstructiones exilibus mesenterii vasis ac visceribus inferunt. A frigido autem eadem hæc magis incrudescunt, & concoctioni fiunt rebelliora. Sic quoniam utrinque ab extremis vitium est, rectè medium tenetur, ac domus deligitur, quæ per flatum æstivum fenestris receptat Solem hybernûm. Cujus rei commoditatem neque ipse præteriit silentio GALENUS, his præcipiens, quos cruditas malè habet, ut *ædificium legant, quod hyeme caleat, ac frigeat æstate.* Atque hæc de aëris qualitate. Substantiam esse convenit tenuem, lucidum, atque purum, qui omnibus ex æquo naturis juxta salutaris est, utpote spiritus nostri substantiæ quam reficit simillimus. Itaque fugiendus is erit, qui ex profundo specu pestilentem auram spirat, aut qui editis

Ut temperata quævis cruditati præsidio, sic intemperata nocumento sunt.

Gal 2. *Meth.*

Quis aër omnibus æquo naturis prosit.

Quis aër fugiendus.

undique montibus cavo inclusus loco putrescit, omnique afflatu ventorum caret, tum qui stagni aut paludis tetro halitu infectus, aut proximi fluminis occasione nebulosus est. Quo magis errare vulgares constat, qui auræ salubritatem spatiosorum amnium vicinia metiuntur. Sicuti enim amæni decurrentium aquarum adspectus oculos multa detinent voluptate, ita contra utramque valetudinem maximis sollicitant incommodis. Verique simile est, non admodum quenquam sub eo cœlo valere posse, quod nebulosum, quod crassum, quodque redditis ab humecto elemento vaporibus impurum est. Videlicet præcipua aëris dos serenitas putatur, ac proin præstare creditur rusticus urbano, agrestis pratensi, mediterraneus maritimo, montanus palustri, terrestris fluviali, siccus pluvio, sudus nebuloso, meridianus matutino, diurnus nocturno. Porrò quæ proximè comprehensa sunt auræ vitia, ut nunquam non sunt cruditati molesta, ita tum quoque penitus fiunt perniciosa, cùm inæquales cœlo tempestates imperant, sic ut illud modò caleat, modò frigeat, ac modò sudum sit, modò rursus obscurum. Nempe hæc aëris varietas concoctionem crudorum turbat, inque salubrioribus natura locis destillationes movet, in gravibus ipsam quo-

Aër propter vicinum flumen insalubris.

Aëris præcipua dos serenitas.

Aër inconstans quid noceat.

Destillationes quomodo & quando maximè fiant.

que excitat pestem. Destillationes urgent, ubi capitis superflua vi frigoris genita concretaque, superveniente fusa calore diffluunt, aut cùm eadem hæc calore priùs tenuata ab incumbenteque mox frigore stricta in subjectas capiti sedes (seu spongiæ per manum humor) exprimuntur. Quos casus tum demum incidere compertum est, cùm Auster ac Boreas invicem spirant. Ille cerebrum excrementis opplet, hic eadem exprimit, aut certè quæ Boreas priùs quadam quasi congelatione stupefecit, Auster fluxa reddit. Pestilentia fit, cùm propter hanc tempestatum inconstantiam tota aëris substantia vitiatur. *Ubi enim eodem die*, inquit HIPPOCRATES, *modò calor urget, modò frigus, autumnales morbi in proximo sunt*, in quorum profectò catalogo Epidemiæ (nam in his & pestis est) facile primas tenent.

Pestilentia quando fiat. *Hipp. Lib. 3. Aph. 4.*

SCire autem licet integrum corpus esse, quum quotidie manè urina alba, dein rufa est. Illud concoquere, hoc concoxisse significat.

Commonstratis hactenus tum notis tum remediis ejus cruditatis quæ ventriculo concoquenti accidunt, digre-

ditur jam CELSUS ad declarationem secundæ concoctionis quæ in jecore ac venis absolvitur. Ut autem ventriculi dispositionem ructus arguit, sic hepatis ac venarum urina. Quid enim fidelius concoctionis modum ipsis annunciet excrementis, quæ in unoquoque alterationis instrumento coïre consuêrunt? Ipsa verò urina aquosum hepatis ac venosi generis superfluum est, quod sic à sanguinis massa sequestratur. Ejus humoris quantum corpori ad succorum anadosim inutile superfluumque est, id è cava vena renes venis emulgentibus seu manibus quibusdam attrahunt, atque hinc deinceps per ureteras in vesicæ cavum propellunt, ubi mole auctum aut alioqui mordaci qualitate affectum, recluso eo qui in vesicæ collo est transverso musculo foras eliditur. Adeò apparet urinam nihil aliud quàm sanguinis quoddam colamentum esse, eoque haud dubia fide affectionem hepatis ac vasorum (non intervenientibus locorum ureticorum vitiis) indicare posse. Quo magis in febribus putridis (utique si nihil abditæ contagionis subest) urina contemplanda est, tum quia hi morbi affectiones quædam sanguinis venarum sunt, tum quia GALENUS affirmavit, *eorum quæ in profundi corporis occuluntur penetralibus, nullum esse nec manifestius nec evidentius signum*

Urina super hepate ac venis significat.

Urina à sanguinis massa quomodo discernatur.

Urina sanguinis colamentum.

Urina in putridis febribus spectanda est. *Gal.* IV. *de sanit.*

unica urina. Ergo in hoc genere excrementi, quoniam hæc ferè ſpectari conſuêrunt, ſubſtantia, moles, color & contenta, viſum eſt operæ pretium ex ſingulorum animadverſione docere, quæ urinæ ſpecies integritatem concoctionis annunciet. *Laudatiſſimam* GALENUS cenſuit, *cui ſupra mediocritatem ſubſtantiæ juſtumque modum fulvus ſeu rufus color, & hypoſtaſis alba, levis, & æqualis acceſſit.* Non meminit hæc omnia CELSUS ſolo coloris boni præſagio contentus. Ferè enim ſequitur, ut is comprehenſis indiciis jungatur. Et quis quæſo ſanus adeò curiosè iſta omnia quotidiè ſcrutari in urina ſuſtineat, cùm abundè ſit unicum attendere colorem, qui meientibus primum datur ob oculos, quique ſi albus eſt, concoquere naturam: Si rufus, concoxiſſe ſignificat? Priorem cave intelligas ex toto album, qualis in aqua viſitur, & in eorum urina, quibus liberaliora pocula venas onerârunt. Iſte enim color ſummæ cruditatis argumentum eſt. Videlicet ubi inſitus hepati calor adducto per meſaræas chylo nondum evidens aliquod alterationis veſtigium impreſſit, vixque fieri cœptum eſt ἀιματώσεως rudimentum, neceſſe eſt, quicquid humoris per id tempus inelaboratæ alimenti maſſæ deteritur, aquoſum id crudumque eſſe, ac ne tantulæ quidem particeps bilis, quæ ipſi

Urina optima quæ. Gal. IV. de ſanit. tuend.

Urina alba cœptam concoctionem, rufa perfectam ſignificat.

ſplendorem fulvique coloris gratiam conciliet. Eſt enim hic humor ex ſeſe nil niſi aqua, ſive ad colorem ſpectes ſive ſubſtantiæ modum, quæ ambo nunquam ipſi demutantur, niſi aut bilis aut alterius humoris ſeu materiæ acceſſu. Et quidem in rectè valentibus ut plurimùm unica eam colorat bilis, ut quæ pro ſua tenuitate promptè unà cum ſero ad renes diffluit, ejuſdemque ſucci merito fit, ut in nobis urina tum fulveſcat tum acris appareat. Igitur omnis urinæ bonitas atque ευχροια in caſtigata conſiſtit ſuccorum ac proin flavæ quoque bilis productione, eſtque adeò quidam veluti gradus, juxta quem gradum plus accipiunt tum humoris rudimenti, tum urina fulvi coloris, ſicut quo tempore inchoata in jecore concoctio eſt, hujus quendam ſeu characterem protinus urina monſtret, tum nonnihil quoque de ſuo albore amittat, accepta qualicumque bilis particula. Oriturque ſubindè color ex albo ruſeſcens Græcis ὠχρολευκὸς appellatus, qualem arte, puto, feceris, ſi aquæ limpidæ Sextario croci ſcriptulum miſceas. Hæc craſis colorem propoſitum oſtendet, cui apud Romanos nullum eſt inditum nomen, ideoque CELSUS ipſa re coactus, album dixit, quod etſi vehementer dilutum eſt, ruſedinis tamen principia quædam accepit. Ut pri-

Urinam bilis colorat.

Urinæ bonitas ex proba hæmatoſi eſt.

Cujuſmodi colorem Celſus album dixit,

qui cœptæ concoctionis index est.

mùm verò ad ulteriorem perfectionem succos alterando jecur perduxit, utique plus bilis urinæ affunditur, quatenus plus ejus in sanguinis massa inest, protinusque color exurgit exactè inter album & rufum medius, Latini *pallidum*, id Græci ὠχρὸν appellant. At perducta ad umbilicum concoctione, novus in urina color efflorescit, quem GALENUS πυῤῥὸν, HIPPOCRATES κιῤῥὸν CELSUS *rufum*, LINACER *fulvum* nominaverunt, estque hic omnium testimonio atque confessione probæ concoctionis infallibilis index. Procedit verò semper hæc ista colorum gradatio unà cum incremento concoctionis, adeò ut superexcoctis succis rursum excipiat flavus, atque hunc deinceps rubeus ob flavæ scilicet bilis affluentiam ignescens. Prior Græcis ξανθὸς, alter ἐρυθρὸς est appellatus. Sed GALENI de hac re sententiam proponere, satius est. Is sic habet *primo Criseon.* Ὅσον δέ ἐστι τὸ πυῤῥὸν τοῦ ξανθοῦ λευκότερον, τοσοῦτον ἐνικᾶται τὸ ὠχρόν. Ὅσον δ᾽ἂν πάλιν ἧττον λευκὸν ἐστὶ τὸ ξανθὸν τοῦ πυῤῥοῦ, τὸ σοῦτον τοῦ ξανθοῦ τὸ ἐρυθρὸν, quod est: *Quantum autem rufus color albedine superat flavum, tantum pallidus vincitur à rufo. Rursus quanto minus albedinis sortitur flavus rufo, tanto quoque minus flavus rubeo.* Hæc ille. Porrò ad rem pertinet novisse hunc quem CELSUS probatissimæ urinæ colorem statuit, non ita perpe-

Color pallidus.

Color rufus, probæ concoctionis index.

tuum esse, quin sæpe pro cibi, potionis, ætatis, temperamenti, propositi vitæ, regionis, temporis, anni & similium rerum differentia aliàs paulò albentior, alias ad flavum inclinatior appareat, qui nihilominus optatæ concoctionis index esse certus potest.

UBi experrectus est aliquis, paulum intermittere, deinde (nisi hyems est) fovere os multa aqua frigida debet, longis diebus meridiari potius ante cibum, sin minus post eum, per hyemem potissimùm totis noctibus conquiescere. Sin lucubrandum est, non post cibum id facere, sed post concoctionem.

§ Quisquis alimentum ventriculo exiisse, jecurque suo probè fungi officio consulta urina manè comperit, protinus è lectulo surgere, paulumque intermittere seu interquiescere à vitæ negotiis debet. Quod ita præcipitur, ut cerebrum (cujus vires somno obrutæ ac quasi sepultæ jacuêre) paulatim sese ad novas actiones erigat, utque missi non

Manè peracta ventris concoctione surgendum est.

impetu, at lento motu ſpiritus motionis ſenſuſque inſtrumenta jam tum excrementis feriatione collectis impedita, placidius permeënt, diducant, repurgent, ac ſic functionibus reddant accommodatiora. Quibus ritè peractis, non inutile eſt multa frigida os eluere, unde mirificè cerebrum firmari deprehenſum eſt, coacto intus auctoque in capite calore, ſic ut hujus beneficio ac robore, qui per noctem ibi coïerunt, ſuperflua tenuari pellique foras contingat. Eſt tamen hoc auxilii genus ita temperandum, ne pari per quævis tempora luxu tentetur. Nam cautius eo utendum, imò fortè prorſus abſtinendum erit, ſi hyems eſt, ſi cerebrum impensè frigidum: ſi fauces propter imbecillitatem recipiendis fluxionibus opportunæ ſunt, ſi denique ipſa aura aſperrimo frigore rigens, idve genus alia circumveniunt, quæ crudi elementi occurſum excipienti palato viciniſque locis periculoſum reddunt. Etſi non diffitemur id præceptum non ita eſſe perenne, quin pereat interdum, utique ſi neque diſſuetudo reclamat, neque copioſa adhibetur aqua. Porrò meridiari, quod eſt ſomnum meridianum capere, iis apprimè conceſſum eſt, qui huc aſſuêrunt, tum quibus bona noctis anteactæ pars ducta inſomnis eſt, magiſque æſtivis menſibus, quum dies ut

Experrectis os eluendum frigida.

Quibus tutum ſit meridiari & quo anni tempore.

productiores, ita ad meridiandum magis idonei sunt. Nempe quoniam per hæc tempora genuinus calor sub æstuoso cœlo plus justo dissolvitur, corpusque supra modum inarescit, non malè his incommodis ipso occurritur somno, cujus ope tum calor antè per habitum sparsus, intrò rediens colligitur, tum corpus compressis naturæ effluviis humectatur. Oportunius autem antè cibum meridiatur, quia tum corpori deest, quod nocentem somnum diurnum facit, ipsum scilicet alimentum. Quamquam plenioris humectationis gratia non inutile fore crediderim, si quis antè tantulum assumat idonei cibi, quantulum ventriculus sub ultimum somnum probe confectum reddat. Notum enim est, somno jejunum corpus consumi, id quod æstate adversissimum est. Quod si satur aliquis de die somno se dederit, huic profectò alterutrum ferendum est, aut septenas circiter horas continenter stertere, aut concoctionem experrectus turbare. Primum ignavi hominis, alterum valetudinem negligentis est. Illi tempora supersunt, huic malè leguntur. Neque enim, cùm præproperè surgitur, ad umbilicum ducitur concoctionis munus, sed cibi crudi pars in caput exhalat, pars ventriculum onere & quidem inutili premit. Unde protinus capitis ac præcordiorum dolores,

Meridiandum ante cibum.

Somni pomeridiani incommoda.

ac tensiones fiunt, junguntur que his ἐξυρεύγμιαι & ventris sonitus & nauseæ, & corporis mentisque torpor, & si quæ his paria sunt somni pomeridiani tædia. Jam verò si ante cibum meridiandi facultatem negotia sustulerunt, & meridiari tamen animus est, haud abs re videatur post ipsum id facere Meridiem, cibo priùs modicè gustato, potissimum, si corpus insuper intemperie sicca imbecillum est. Et quidem hæc observatio æstati debetur. Per hyemem consultum est missis lucubrationibus totas noctes conquiescere, quò tanto accuratiùs cibus conficiatur, qui id temporis valentior concoctionique magis rebellis, & cumulatior est. Si qua tamen lucubrandi necessitas est, prima id fieri noctis particula cautum est, idque ne cruditas moveatur raptis è præcordiis ad mentis arcem spiritibus vitalibus. Proin severiora studia rectiùs capessimus à somno subque ipsam auroram, cùm spiritus animales quiete instaurati, crudisque cibi vaporibus jam non ampliùs impediti, quin & copioso vitalis auræ à corde venientis afflatu recreati, ad res cognoscendas menti quàm faliciſſimè inserviunt. Quapropter studiosos literarum hoc loco monitos velim, ne saturi altioribus animi intentionibus sese dedant, quæ nihilominus concoctionem turbare quàm

Hyeme totas noctes conquiescendum est.

Qua noctis particula lucubrandum sit.

A cibo laxandus animus est.

vehemens corporis motus solet. Quin potiùs quædam animi quasi laxamenta quærant, quibus natura corporis delinita, longè cùm citiùs tum exactiùs confectum dederit, quod intus est, alimentum.

QUem interdiu vel domestica vel civilia officia tenuerunt, huic tempus aliquod servandum curationi corporis sui est. Prima autem ejus curatio, exercitatio est, quæ semper antecedere cibum debet: in eo qui minus laboravit, & benè concoxit, amplior: in eo qui fatigatus est & minus concoxit, remissior.

Perdifficile est Autore GALENO, *eorum tueri sanitatem, qui privatis negotiis aut civilibus ita destinentur, ut nullam sui corporis gerere curam possint.* Quapropter hos vel insigniore intemperie (quæ tamen morbo vacet) affectos idem Autor ne traducere quidem ad meliorem natu-

Difficilis sanitatis tutela, quam negotia impediunt.

ræ ſtatum dignatur, utpote qui propoſitam vivendi normulam perpetuò ſequi per occupationes nequeunt, maleque audire faciunt remedia, quæ rectè uſurpantibus non infrugifera fuêre. Hortatur eos homines CELSUS, ne ita attentè vel ſua vel aliena curent negotia, ut nihil interea proprii corporis ſalutem reſpiciant. Multum cùm ad animi voluptatem, tum ad ſanitatis tuitionem exercitatio poteſt. Nam & nativum calorem facultatis omnis autorem exauget, & corpus univerſum onere excrementorum levat. Quo minùs mirum eſt, degentes ruri agricolas, oppidanis magis firmos ac vitales eſſe. Iſtius ſiquidem rei facultatem præſtant labores, quos ipſi opere ruſtico faciendo in dies exhauriunt. Eſtque hujus rei tanta vis, ut valetudinis incommoda, quæ multa agricolas propter victus errorem circumveniunt, ſola minuat excludatque exercitatio. Certè immenſa Gymnaſtices utilitas effecit, quod antiquitus ad curandam ſanitatem nihil ea habitum ſit prius, quodque eam ſcripto celebrarint vetuſtiſſimi quique Medicinæ Autores HIPPOCRATES, DIOCLES, PRAXAGORAS, GALENUS, ipſeque Ariſtotelis gener ERASISTRATUS. Ergo ſua cuique amplectanda corporis exercitatio eſt, non tantùm ut commodiùs, verum etiam longius vivat, eaque

Exercitationis facultas.

Ruſtici cur magis vivaces ac ſani oppidanis.

non nisi ante cibum esse utilis potest, quemadmodum ante CELSUM parens HIPPOCRATES docuit, his verbis: Πόνοι σιτίων ἡγείσθωσαν, id est, *Labor Cibum antecedat*. Cujus quidem præcepti ratio ex ipso motionis effectu colligitur. Nam si paulò validior motus (quem exercitationem vocamus) eorum quæ in alto sunt abdita corpore, distributionem ad extima promovet, quis dubitet hunc corpori gravem fore, si qua cruditas ventriculum, jecur, venasve ex inelaborato alimento obsidet? Neque enim semicocta liquescere, ac quoquoversus in habitum corporis ferri expedit, sed potiùs intus decet manere, viscerumque robore alterari, & in sanguinem non improbum verti. Idcirco priusquam estur, exercitandi summa opportunitas est, tum scilicet, cùm cibus bis jam secundum totam alteratus substantiam est, ac jam denuo cibandi tempus instat. Simul vero & alvi & vesicæ onera si quæ premunt, per hæc tempora priùs levanda sunt, ne quid ex his motionis calorisque vi tenuatum, in venas atque corporis molem feratur. Sanè propositi temporis nota ex urina petitur: Quæ si rufa plus minus apparet, & optatum duplicis concoctionis finem, & commodum exercitationis adesse principium commonstrat. Hunc temporis articulum quisquis laborando

Exercitatio ante cibum adeunda. *Hipp.* VI. *Epid.*

Alvus & vesica, ante exercitationem levanda.

Exercitationis apta tempora ex urina petuntur.

non attigerit, necesse est, ut si infrà est, cruditate venas oneret: Si suprà, succos solidasque partes tabefactione violet. Atque hæc dixisse de exercitationis oportunitate sufficiat. Ideoque proximum est, ut quis ejus esse per omnia debeat modus, videamus. In eo, inquit CELSUS, qui minùs laboravit, & bene concoxit, amplior ea esse debet, partim quia tutior utiliorque est, cùm quis probè concoxit, partim quia ei minùs futura molesta est, qui parum laboravit. Rursus qui minùs concoxit & fatigatus est, duplici itidem nomine prævegetum respuit exercitium, tum ne cruditatis obstructionisque occupet periculum, tum ne corpus antè fessum, ac mox valentiore motu exagitatum penitus defatigetur. Siquidem afflicto, ut dici solet, non est ingerenda afflictio.

Suus cuique exercitationis modus servandus.

COmmodè verò exercent, clara lectio, arma, pila, cursus, ambulatio, atque hæc non utique plana, commodior est. Siquidem melius ascensus quoque & descensus, cum quadam varietate corpus moveat, nisi tamen id per quàm imbecil-

lum est. Melior autem est sub divo, quàm in porticu, melior (si caput patitur) in sole, quàm in umbra, melior in umbra quam parietes aut viridaria efficiunt, quàm quæ tecto subest, melior recta quàm flexuosa.

Enumerat jam CELSUS ea genera exercitationum, quæ valetudini sunt accommodatiores. Ex his aliæ alias atque alias partes magis permovent, aliæ tota æqualiter corpora. Ac pila quidem palmaria cæteris exercitii generibus longè antecellit, quatenus summa cum placiditate atque optima motionis proportione, sineque omni eo periculo quod aliis exercitationibus non infrequens est, universi corporis membra permovet, indeque adeò fit, ut & pueris & senibus, ipsisque convalescentibus (GALENO judice) non sit inidonea. Cumque celer cursus grandis alicujus vasis diruptionem minetur, ac voces altæ confertimque emissæ pulmoni totique thoraci negotium facessant, cumque insuper meditatio armorum complures mutilet claudosque faciat, nostra profectò pila adeò est ab hisce incommodis aliena, ut si qua imminent,

Exercitationum genera ac vires.

Pila aliis exercitationibus prævalet.

Gal. De usu parva sphæra.

etiam arceat. Licet enim in hoc genere lusus (ut GALENUS dixit) pro cujusque arbitrio labores aliàs remittere, aliàs in summam vehementiam intendere, modò membra simul omnia, modò alia præ aliis studiosius movere. Ad quas omnes spherulæ dotes seu prærogativas accedit, quòd nulla sit alia exercitatio, quæ animum æquè vegetum, æque alacrem, majoreque delinitum voluptate efficiat. Ideoque illud PLATONIS non possum non probare: *Nunquam recte corpus exerceri sine animo, neque animum sine corpore posse.* Quid multis? Hic iste pilæ lusus unus instar omnium est, omni ætati, omni fortunæ, ac negotio juxtà commodus, ejusque rei causa usque adeò fuit GALENO commendatus, ut de eo singularem composuerit libellum, qui *de usu parva sphera* inscribitur. Sed ad claram lectionem veniamus. Hæc partes omnes respirationi inservientes exercet, utique si cum ingenti fit intonatione seu quodam vocis fragore. Tum namque iteratis sæpè vicibus spiritus intro ductus magno impetu magnoque pectoris conamine, continenter effertur, ex quo incidit, ut non solùm partes respiratoriæ incalescant, pandantur, ac repurgentur, sed illæ etiam quæ juxtà sunt, ipseque ante omnes ventriculus, cui idcirco robur parari, si imbecillus est, multa jam ex-

rientia

Pilæ prærogativa.

Clara lectio quid commodi afferat.

perientia ac CELSI testimonio creditum est. Cæterùm armorum meditatio corpus quidem totum, uti pila exercet, at motus habet justo vehementiores, cursus, ambulatio, permovent quidem magis corporis inferiora, at motus hæc habet placidiores, ille planè vehementes. Cursus robustis, ambulatio infirmioribus corporibus accommodatior est. Hæc paulò redditur vehementior si asperis fiat locis, sic ut iteratò alias superare colliculos, aliàs per declivia se præcipitare necesse sit. At CELSO quidem ea magis probatur ambulatio, quæ sub dio fit, quàm quæ in porticu, quoniam illic puriore aër corpus perflatur. Adhæc melior in Sole exercitatio est quàm in umbra. Sic enim corpus solaribus radiis citiùs incalescit, ac patefactis cutis spiraculis promptior excrementorum fit exitus. At verò si caput præ imbecillitate ferre vim Solis nequeat, facileque effumationibus tentetur, tum utique præferenda fuerit umbra ea quam viridaria aut parietes sub Jove faciunt, non item quam tectum à cœlesti aura secludit: Illic namque aër purus atque illustris, hic crassus, putidus, ac quodam veluti situ immundus est. Porrò quòd ambulatio deterior sit flexuosa, quàm quæ recto fit tramite ac processu, hæc esse causa putanda est, quòd ob spirituum animalium

Arma quam vim habeant, itemque cursus, & ambulatio.

Quod genus ambulationis salubrius fit.

in cerebro oberrationem seu quandam vertiginem caput turbetur, eoque modo exercitatis tædium motionis quam ocissimè surrepat. Finem hîc de ambulatione dicendi facerem, nisi id restaret explicandum, cur eadem hæc si asperis fit locis, corpori admodum imbecillo sit inutilis. Qui locus ut rectiùs intelligatur, illud ante omnia scire convenit, ac certissimæ regulæ loco habere, motionem omnem viribus corporis perpetuò parem esse oportere. Itaque si hoc imbecille est, ut moderatis placidisque agitationibus firmatur, sic gravibus elanguescit, ejusque rei causa fit, ut qui robusto adolescenti ac juveni labor est utilis, idem puero, seni, convalescenti, vehementer officiat. Neque vero id tantùm de totis corporibus, sed de ipsis etiam privatim particulis sentiendum est. Nam quem ex levi causa, vertigo, epilepsia, lippitudo, destillatio, tonsillæ, angina, & id genus morbi tentant, iis profectò exercitationibus omnibus læditur, quæ caput fatigant. Tum eum qui cruribus parum valet cursus debilitat; cui pressus thorax est, vociferatio periculosa est; quem brachii robur deficit, jactus discus enervat. Id loquor genus motionis quod paulò validius est, quodque Græcis γυμνάσιον, Latinis exercitatio appellatur. Nam quod lene placidumque est,

Deambulatio aspera, imbecillis contraria.

Generale omnis exercitationis præceptum.

Lenis motio imbecillis idonea.

imbecillo tum corpori, tum particulæ adeò non officit, ut etiam magnopere prosit. Quin etiam motionis hic paululummodo intendere sæpe permissum est utique si neque præsens morbus, neque in propinquo senecta est. Ægrotantibus enim particulis & corporibus senescentibus quoniam exigua vis est, aut quies integra, aut motio nonnisi levis, idonea sunt. Ac proin non sine causa CELSUS hoc loco monuit perquam imbecillum esse corpus oportere, cui aspera ambulatio sit nocitura. Posuimus ea genera exercitationum, quæ sanis ad curandam valetudinem sufficiunt. Quæ verò his violentiora sunt, non tam exercitia quàm opera vocanda sunt, utpote cum quis humum fodit, segetes metit, vites putat, remigat, arat, salit, iter facit, discum jacit, onera prægrandia gestat, luctatur, consertis cum alio manibus depugnat, aut simile quid operis aggreditur, quod vires affatim exhaurit. Meritò autem CELSUS ista omnia, quoniam nimis violenta sunt, præteriit, ad palestritas ea rejiciens quibus maximi roboris ostentatio prior tuta corporis valetudine est. Etsi non diffiteor pleraque operum horum non penitus hominibus firmis detrectanda esse, quin potiùs haud raro plurimum credam valere ad articulos musculosque firmandos. Id quod GA-

Ægris atque longævis, aut quies, aut non nisi levis motus idonea sunt.

Exercitationes simul & opera.

Gal. gravia interdum opera ruri exhausit. *Gal. 2. de Sanit.*

LENUS optimè perſpiciens, ipſe ſeſe hujuſmodi laboribus nonnunquam duravit, quoties inter agreſtes (ut ipſe refert) per hyemem aut ligna finderet, aut hordeum in pila contunderet, ac degluberet. Verùm meminiſſe convenit hanc rem firmis hominibus non niſi rarò prodeſſe, ſemper imbecillis nocere.

EXercitationis autem plerumque finis eſſe debet ſudor, aut certè laſſitudo, quæ citra fatigationem ſit, idque ipſum modò minus modò magis faciendum eſt. Ac ne his quidem Athletarum exemplo, vel certa eſſe lex, vel immodicus eſſe labor debet.

¶ Exercitationem omnem (ut proximè dixi) corporis viribus parem eſſe decet, quare ab illa protinus deſiſtendum, ut primùm hæ laborare cœperint. Laborant vires ſi poſt effuſiſſimos ſudores contractamque laſſitudinem ultra quis exercitetur. Cæterum noviſſe oportet laſſitudinis nomine non idem CELSO atque GALENO ſignificari. Hic enim fieri eam ſcribit per nimias exercitationes plus

Labores quando finire oporteat.

Quid laſſitudo, quid fatiga-

justo siccatis calfactisque articulis & musculis, ideoque confluentis eò cùm excrementi humorum tum partium liquamenti infartu impeditis, dolentibus, atque ad motum pigris. Illud verò symptoma iis tantum, qui sinistrò exercentur accidere consuesse idem GALENUS Autor est. At totum quidem hoc CELSO fatigatio est, habeturque lassitudo id fessorum artuum pathema, sub quo leniter quis dolet, quodque finitis laboribus quam mox ultro perit, & omnibus ritè exercitatis accidit. Et hæc iis sufficiant, qui de voce controversiam movent. Quod ad sudorem pertinet, in ipsa etiam re proclivis error est. Multos namque videas, vel propter aquosi humoris redundantiam, vel raram corporis texturam ad primos quosque labores effusissimo sudore diffluere, quibus ob id tamen finis exercendi non protinus est imponendus. Sunt alii quibus contrarias ob causas vix tandem sudor perrumpit, cujus largior effluctus corpus consumit. Ergo discernere inter varia sudoris genera convenit, scireque quem corporis natura, & quem laboris nimietatis magis fundat. Et quidem qui motionis initio ubertim effluit absque ulla corporis lassatione aut vividi coloris detrimento, is sanè humecto extremento corpus sca-

tio Celso Galenoque sit.

Gal. 3. de Sanit.

Quis sudor exercitio finem imponat.

tere, aut perspirabilem admodum habitum, aut utrumlibet ostendit, neque antè laboribus finem præscribit, quàm ejus jam in effluendo impetus deficere, guttæque frigidiores nec calido illo vapore ampliùs fumantes emanere, tum color decorque perire, corpus detumescere & ad motiones segne fieri cœperint. Neque hercle notas has, donec venerint, expectare convenit, sed priùsquàm occupent, antevertere. Eo autem temporis articulo porrò ire, neque laborare desinere prorsus alienum est, quoniam metus est ne consumpto corpore tabes occupet. Cujus rei notam ipse etiam HIPPOCRATES in Epidemiis proposuit, sic loquens. *In exercitationibus signum extenuationis sudor stillatim effluens veluti ex tubis canalibusque manans, vel concidentia ab extuberatione.* Cæterùm quia suus cuique corpori modus in exercitando servandus est, prout habitus, ætas, natura, & consuetudo ferunt, non sine causa junxisse CELSUS videtur, modò minus laborari, modò magis oportere. Neque enim omnibus omnis labor juxtà commodus est, sed qui modicus bilioso confert, idem pituitoso adeò non prodest, ut difficilem sæpe cruditatem atque obstructionem conciliet. Ac rursus, qui huic gravis conducit, illi perniciosus est, adeò ut sub hoc & extabescere corpus, & febres moveri

Hipp. VI. Epid.

Non omnibus idem laboris modus convenit.

periculum ſit. Quemadmodum enim pituitoſus graviori labori eſt ferundo, ita huic vix aliud genus exercitii convenit, quàm ambulationis, ejus quæ adeò quoque ſit placida, ut ne laboris quidem nomen mereatur. Nempe calidis ſiccisſque naturis ſolas communis vitæ actiones abunde eſſe ad corporis exercitationem GALENUS ſcribit, ut cùm quis in foro indies obſervatur, neceſſarios, fana, ſcholas, theatra, ægrotos adit, aut domi ipſe ſuæ quid rerum meditatur, quo vires corporis nequicquam convellantur. Quæ vitæ officia HIPPOCRATES in comprehenſis corporibus adeò ab omni laſſatione voluit eſſe aliena, ut ne tantillum quidem videantur ab conſummata quiete differre. Ipſe in *Epidemiis* ſic loquitur. *Calidis naturis refrigeratio, potus aqua, quies utilia ſunt.* Quæ poſthæc CELSUS de Athletico labore ſubjungit, ea ſuo loco abundè diſputata ſuperius ſunt.

Gravis labor pituitoſo, deambulatio lenis bilioſo conducibilis eſt.

Gal. V. *de Sanit.*

Hipp. VI. *Epid.*

EXercitationem rectè ſequitur, modò unctio vel in ſole, vel ad ignem, modò balneum, ſed in conclavi quàm maximè & altero & lucido & ſpatioſo. Ex his verò neutrum ſæpe fieri oportet, ſed ſæpius

alterutrum, pro corporis natura. Posthæc paulùm conquiescere opus est.

Exercitationis partes tres. Prima.

§. Tres erant antiquis partes exercitationis. Prima frictiones continebant (Græci Τρίψις appellant) quibus leviter corpus eousque pertractabatur, donec floridus quidem color per cutem omnem diffunderetur, idque eo ipsi factitabant instituto, ut aptior habiliorque homo esset ad subsecuturos labores. Quippe frictionis beneficio metus obstructionis atque diruptionis vasorum tollebatur, relaxato nimirùm reclusoque habitu, tum superfluis attenuatis ac fusis, ipsis denique solidis calfactis ac præmollitis. Nempe ejus rei causa frictio hæc veteribus præparatoria vocabatur, proque varia corporis affectione, modò cum oleo, modò sicca administrabatur, idque linteolis tota primùm cute, donec incalescere duriter celeriterque perfricta, ac protinus oleo, si videbatur, nutrita. Omnis autem frictionis hanc esse vim HIPPOCRATES Autor est, quòd quæ dura est, corpus cogat, mollis solvat, multa extenuet, pauca impleat.

Secunda.

Secunda pars exercitationis summus ille erat motionum vigor (Græci ἀκμὴν dicunt) sub quo spiritus intenditur, sudorque calido vapori mistus ubertim

promanat. Novissima omnis exercitationis ritè factæ pars ipsa fuit, ut Autor est GALENUS, Apotherapia, ea quam hoc loco CELSUS ob oculos ponit. Tota hæc olim intra unctiones ac balneas erat, tametsi compressus spiritus huc quòque agente inter mortales GALENO spectârit. Balneæ excrementa membris eximunt, siccata humectant, tensa remittunt, durata molliunt, eoque modo defessa sanant. Unctiones tum hæc quoque præstant, haud segniter, tum adductos in habitum succos oblita cute includunt. Quamquam verò Athletas, fabros, messores, bajulos & similes grandium operum magistros, lassitudo & pejus & frequentius exerceat, quàm qui suæ spontis cùm sint, soliusque valetudinis ergò labores adeunt, modum sibi finemque in exercitando certum constituunt, non inconsultò tamen hi quoque Apotherapiæ fructum captabunt, si non ob metum lassitudinis, at certè excrementa purgandi gratia. Jam verò ut hæc res quàm curiosissimè observetur, perpetuum tamen in omnibus non est, finitis laboribus ungi pariter ac lavari. Rarenter ambo nostris hominibus conveniunt. Appulis atque Græcis quandoque etiam neutrum, sæpissimè utrisque populis alterutrum, prout corpus est aut naturaliter affectum, aut labore

Tertia.

Balnearum atque unctionum Apotherapicarum vis.

Apotherapia nulli non post labores tentanda est.

A labore aliquantisper conquiescendum, ante quàm cibus sumatur.

siccatum. Inter has res probè administratas, secuturaque mox fercula CELSUS quietem interponit, ut ejus beneficio & ascitus ab labore fervor paulatim in membris consopiatur, & fatiscentes corporis meatus considant. His enim ita antè cibum provisis, efficitur ut pòst neque cruditas neque obstructio venis molesta sit.

UBi ad cibum ventum est, nunquam utilis est nimia satietas. Sæpè inutilis nimia abstinentia. Sæpè si qua intemperantia subest, durior est in potione quàm in esca. Cibus à salsamentis, oleribus, similibusque rebus meliùs incipit. Cum caro assumenda est, quæ assa optimè, aut elixa est. Condita omnia duabus de caussis inutilia sunt, quoniam & plus propter dulcedinem assumitur, & quod modò par est, tamen ægriùs concoquitur. Secunda mensa bono stomacho nihil no-

cet, in imbecillo coaceſcit. Si quis itaque hoc parum valet, palmulas, pomaque & ſimilia meliùs primo cibo aſſumit.

¶ En quàm concinnia orationis ſerie omnem victus rationem CELSUS expediat. Nam animadverſis omnibus quæ pertinebant tum ad arcendum cruditatem ventris atque venarum, tum cujuſque exercitationis adminiſtrationem, protinus ad cibos venit, ut quibus eſſe convenit poſt illa omnia ſecundis. Numquam inquit, utilis eſt nimia ſatietas, qua penitus naturæ vis conſumitur, oppreſſo cibis calore, adjectiſque corpori ſupra modum excrementis. Sæpè (addit) inutilis nimia abſtinentia, ſeu quæ ſalutares corporis ſuccos depaſcit, areſcentibuſque nimium ſolidis ſeniles annos ante tempus invehit. Arguunt hoc ſymptomata, quæ indies ſupervenire longiori inediæ conſpicamur, cujus notæ ſunt, colliquatio ſolidorum, exuſtio ſuccorum, vigiliæ, inquietudines, καρδιαλγμοὶ, pertinaces alvi & veſicæ retentiones, hiſque omnibus atrociores febres cùm ardentes tum hecticæ, atrophiæ, maraſmi, ſpaſmi comitiales, & ſi qui his ſimiles ſunt morbi, quorum vis omnibus machina-

Satietas quid noceat, quid nimia abſtinentia.

Symptomata inediæ ſeveriora ſupervenientia.

mentis auxiliorum ſuperior eſt, ut non injuria quis poſſe dubitare videatur, debeat necne plenitas levior inanitione cenſeri. Sanè ita ferè in quaque re fieri ſolet, ut natura utcunque affluentiam, peſſimè egeſtatem ferat, ſicut in hac ipſa, ni fallor, re. Nam copia alimenti licet incommodet venarum ſuccis, inopia tamen, ut hoc ipſo quoque malo non caret, ſic membra pariter ſolida violat. Adeò apparet plurimum ſemper intereſſe, utrum ſuperans an deficiens materia læſerit. Quando enim expeditior ratio eſt, morbos plethoricos cacochymicoſve concoctione ac vacuatione extenuandi, quàm ſolidorum ariditatem genuina humectatione corrigendi, tanto profectò levior *ſatietas nimia frugalitate credenda eſt. Idque apud HIPPOCRATEM quoque invenio, qui in adverſa valetudine tolerabiliorem errorem juſto plenioris dietæ, quàm nimis contractæ exiſtimavit. Videlicet in his quæ ſuperant, eſt quod morbus demat: In his quæ deſunt, non eſt quod ipſum morbum ferat. Cæterum intemperantia, ſicubi incidat, quòd durior in potione ſit quàm in eſca, cauſas non leves habet. Primùm enim certa res eſt, pocula citiùs in venas & in extimos corporis aitus penetrare ipſis cibis. Quippe hi avidius ſumpti ſi intus concoquuntur, non niſi ſimplicem (modò

Natura melius fert copiam, quàm inopiam.

Hipp. Lib. I. *Aph.* 5. Error nimis tenuis dietæ gravior, quam qui nimis plenæ eſt. Intemperantia in cibo levior, quam in potione eſt.

boni sint) adjiciunt plethoram: Si computrescunt, usus docuit, sæpius hos vomitu aut cita alvo præoccupari, quàm in venas ire, quò tamen si fortè penetrent, succos quidem qualicunque corruptela lacessunt, quæ tamen non adeò sit cacoëthes, ut vel malignitate par, vel sanationis facilitate iis superior vitiis sit, quæ concitare luxus poculorum consuevit. Nam vinum sub quo nomine pocula significamus, largius sumptum bis esse noxium constat, tum quod ocissimè venas oppleat, tum quòd sua vi ac qualitate (quæ certè violentissima est) nervosa in nobis corpora feriat, & principum partium robur violet, sub qua calamitate hepar ac cerebrum cæteris membris & citiùs & graviùs affliguntur. Atque hinc tantus subindè malorum acervus coit, febres ardentes, hydropes, cachexiæ, insaniæ, spasmi, apoplexiæ, tremores, arthritides, paralyses, iisque similes morbi, qui fidos illos patris Bacchi Mystas interdum trahere non cessant donec præcipitent. Quid, quòd ferè minor in cibo subsit repletionis occasio, quàm in potione. Nam dapibus expleti homines vorare ulterius naturæ ductu recusant, at vino graves magis magisque novis calicibus incumbunt, ac de poculorum certant magnitudine, crescente nimirum potandi cupiditate à vini potentia ad

Vinum justo liberalius sumptum, quid noceat.

Vini largius sumpti incommoda.

Intemperantiæ minor in cibo occasio quàm in poculis est.

calidum ſiccumque ventriculi ſubſtantiam alterante. Atque ſic (ut PLINII verbis utar) bibendi conſuetudo auget aviditatem. Id quod tum multo maximè incidere compertum eſt, cùm pocula intus corrumpuntur. Quippe hoc ſymptoma inexhauſta quædam comitatur ſitis, qualis eos urgere aſſolet, quibus aqua cutem ſubiit. Hujus enim pars in ventriculi ſpatium rejecta, quia corrupta eſt, tam inextinguibilem ſitim accendit, ut quò plùs ſint potæ, plùs ſitiantur aquæ.

Bibendi conſuetudo auget aviditatem.

Putaverit aliquis illud HIPPOCRATIS nobis adverſari, Ῥᾶον πληρέεσθαι, ποτοῦ ἢ σιτίου, id eſt, *facilius eſt impleri potu quam cibo.* Sed id non ita habet.

Objectio. Lib. 2. Aph. XI.

Nam hoc Aphoriſmo repletionis promptitudo, non periculum ſignificatur. Videlicet poculenta cibique humentiores, ut promptiùs & venas intrant, & concoquuntur nutriunturque, ſic meliùs aridos vacuoſque homines ſeu analeptica præſidia reficiunt: De his namque vel ipſo atteſtante GALENO, ſuum hunc Aphoriſmum HIPPOCRATES ſcripſit.

Solutio.

Diximus de cibi ac potionis menſura, proximum eſt, quis eorum eſſe debeat ordo, proponere. Ergò ſic omnis menſæ inſtituenda ratio eſt, ut facilia concoctu duris alvum laxantia, adſtringentibus, citò in corpus penetrantia tardè permeantibus, elixa aſſis, mollia duris, pinguia macris, atque humida ſiccis

Quis ordo ciborum ſervandus in menſa &c.

ordine priora ſint. Proin rectè CELSUS ſuam menſam à ſalſamentis auſpicatur atque oleribus: Hæc enim alvum lævigando, illa abſtergendo magis ſolvunt. Sumptis his ſolidus apponitur cibus, caro ſcilicet elixa vel aſſa, ſive ea ſit piſcium, ſive volucrium, aut terreſtrium denique animalium. Et inter hæc quidem omnis noſtri autoris menſa eſt. Nam condita ille non ſine cauſa expulit, ut quæ ægrè conficiuntur, ſuccumque ferè generant non bonum. Parantur ea hodie ex diverſorum animantium carne, aliàs minutim inciſa, alias integra, ac dulcibus obruta juſculis additiſque unà aromatis, & uvis paſſis, & prunis & zacharo & butyro, ejuſque generis aliis ſaporum illecebris. Coquuntur interdum ſub ſqualido furni calore cruſta piſtoria comprehenſa, interdum in olla ſuprà operculo, curiosè obſtructa: Et ſic ſuper prunam infervente. Hoc iſtud piſtorium opus penitus vitioſum atque inſalubre eſt, utique ſi ejus generis inditur caro, quæ difficilis craſſique ſucci eſt, qualem producit omne animal quadrupes domi natum, omnis grandis fera, quales ſunt capræ, cervus, aper: Ex volucribus omnis grandis avis, quales ſunt cygnus, & anſer, & pavo, & grus: Omnis bellua marina, ut cete, bos, canis: ex fluviatilibus piſcibus, anguilla,

Condita rejicienda ſunt.

Alimenta craſſi ac valentis ſucci.

salmo, & si qui his non impares sunt. Itaque hæc genera ex æquo omnia, cum vix unquam per se sanis prosint, tum sic apparata multo maximè nocent, partim quod sub præfocante squalidoque ignis fervore superexcocta, difficulter intus subiguntur, partim quòd dulcedinis causa vorentur majore cum voluptate, adeò ut si vel ex propriæ substantiæ natura sæpe non sint mala, luxu tamen operosoque apparatu fiant non bona. Quid enim non designat δέλεαρ τῶν πάντων κακῶν ἡ ἡδονή. Modo dixi sumpta carne aut elixa aut assa, removeri mensas oportere, nam quæ secunda nostris hominibus in usu est, prorsus, si quidem valetudini consultum velis, explodenda est, γαστρίμαργοι enim isti postquàm omni genere cupediarum sese jam abundè explessent, essetque fames omnis exempta, irritare gulam novis artibus novaque ingluvie studuerunt: Quoque honestiore titulo suam hîc intemperantiam tegerent, secundas mensas excogitarunt, quibus bellaria ac dulciaria ponerentur. Utique in tanta rerum varietate facilè futurum indicaverunt, ut paulùm ex singulis degustando, gulæ facerent satis. Perditissimi me hercle epulones, quorum stomachus quæ respuit, ea ne mens quidem cesset concupiscere. Adeò ineluctabilis est ventris servitus, ubi animus semel

Secunda mensa nostri seculi explodensa est.

cupiditate se devinxit mala. Bellaria hoc seculo aliter aliterque parantur. Quicquid artis in Apothecariis, quicquid in coquis industriæ est, totum id hîc semel effunditur. Veniunt placentæ, ex fructibus, pingui caseo, ovis, similagine, largoque butyro ac sacharo confectæ. Veniunt marcipanes, cremor lactis, amygdalatum venit, & ipsum purum sacharum, idque in alicujus fructus, aut animantis, alteriusve novæ rei speciem curiosè fusum, eo (opinor) instituto, ut non solùm gulam suavio deliniat, sed ipsos etiam oculos pascat. Sed hujus secundæ mensæ veteribus incognitæ inventrix inexplebilis nostrorum hominum luxuria est. Sequitur altera quam CELSUS proponit, ex fructibus constare. Sub hac nunc & luxuria & error est. Nam cùm antiquitus mos obtinuisset, ut ultimo cibo stomachus adstringente quopiam bolo firmaretur, eaque ratione fercula ad ventriculi fundum pressa subsiderent, tum ipse intus calor undique inclusus, strictisque ventriculi villis coërcitus, exactiùs quæ assumpta erant demutaret, sic ut nulla ructus aut inflationis aut fluctuationis relinqueretur occasio, nostri profectò majores id non perperam frusto adstringentis pomi factitarunt quorum studium hujus seculi homines ut non sectarentur modò, sed etiam (si

Secunda mensa veteribus inusitata.

Luxus nostrorum in secundam mensa fructibus ornanda.

Diis placet) superarent, quæsitis toto orbe fructibus adornare secundam mensam cœpere, pomis, pyris, cerasis, moris, prunis, uvis, ficubus, palmulis, castaneis, mespilis, juglandibus, & ipsis qui vix edendo sunt, fungis, multisque id genus aliis gulæ irritamentis, quibus hodie divitum mensæ splendent, non tam ad stomachum firmandum (qui enim hæc omnia promiscuè vorata firment) quàm ostentationis aut voluptatis aucupio. Ergò rectè CELSUS secundam mensam in imbecillo stomacho coacescere scripsit. Nam acoris (qui non nisi diminutæ concoctioni supervenit) hæ afferri causæ possunt, fructuum istorum intempestivus usus, luxus, varietas, succique eorum cùm frigiditas tùm ad concipiendam labem promptitudo. At bono stomacho, utpote pro suo robore noxia superanti, ut hæc rerum diversitas interdum non est gravis, sic nunquam non est inutilis. Omnes enim uno ordine fructus præcipuæque fugaces, seu temporarii (Græci ὡραίους vocant) ultimo cibo vorati nocent, nisi si qui sint admodum adstringentes, & ii tamen oppidò quàm parcè gustati.

Secunda mensa cur intus coacescat.

POst multas potiones quæ aliquantum sitim excesse-

runt, nihil edendum eſt, poſt ſatietatem nihil agendum. Ubi expletus eſt aliquis faciliùs concoquit, ſi quicquid aſſumſit, potione aquæ frigidæ includit, tum pauliſper invigilat, deinde bene dormit. Si quis interdiu ſe implevit, poſt cibum neque frigori, neque æſtui neque labori ſe debet committere. Neque enim tam facile hæc inani corpore, quàm repleto nocent. Si quibus de cauſis futura inedia eſt, labor omnis vitandus eſt.

§ Qui fercula pluſculis potionibus condiunt, ii vix poſſunt optata amborum concoctione non fruſtrari. Siquidem innatant cibi ſic ut eos, referente GALENO, ventriculi corpus propter interpoſitum humorem minimè contingat. Proin hæc regula ſeveris illis Bacchi cultoribus unicè obſervanda eſt, ne vino graves menſam petant. Nam ſi ſola pocula id damni naturæ dent, ut ea vix longo poſt tempore

Poſt pocula cibus noxius. *Gal.* VII. *Meth.*

defungi fuccorum concoctione poffit, quanto magis id eveniat, neceffe eft, fi cibus etiam fuperingeritur, qui & per fe faceffere negotium ventriculo poteft, & jam tum crudus cruda cum potione in venas meare. Quæ profectò res infitum calorem adeò vehementer afflictat, ut is in coctionis munere nequaquam emicet, fed devictus poculis epulifque cedat. Neque enim ineruditè GALENUS calorem nobis ingenitum cum ignis flamma, & cibos poculaque cum hujus fomentis comparavit. Idem enim infito calori ufuvenit, quod igni, quem intermori ac fæpe prorfus interire confpicamur cùm nimia obruitur lignorum ftrue, aut certè ea præfocatur materia, quæ tum qualitate ipfum enecet, tum flammam ægrè concipiat. Porrò quod poft fatietatem nihil fit agendum, fuperioribus locis demonftratum eft, ubi concoctionem quiete gaudere, ac motu turbari propofuimus. Quo magis falluntur, qui vel pranfi vel cœnati (quoniam id temporis vires magis conftant) curfibus, faltibus, venationi, luctæ pugilatui aut id genus aliis corporis ftudiis vacant, cùm hinc concoctio fumpti recens alimenti turbetur, initiaque graviffimis valetudinibus præbeantur. Neque enim his patrocinatur, quòd ea res non protinus noxas inferat. Nam tandem ubi caufæ mali magnitudine

Analogia noftri caloris cum ignis flamma, & alimenti cum ejus fomentis.

Poft fatietatem nihil agendum.

Error eorum qui fe à cibo exercent.

crevêre, eo graviùs ledit, quo diutiùs ſua ſemina intus occuluit. Quemadmodum GALENUS narrat iis qui intempeſtivè exercentur, cauſas indies ſeu quædam ſeminaria gravium morborum accreſcere, tandemque magna valetudinis jactura in perniciosos effectus erumpere. Quæ poſthæc Author de potu frigidæ jungit, ea ſuperiùs abundè diſputavimus, eſtque hic locus inſtar omnium unus, qui noſtras ibidem rationes facit non modò ſimiles veri, ſed firmiſſimo ſolidat communitque argumento. Hauſta frigida pauliſper antequam cubetur invigilandum eſt, ne aſcito mox ſomno multa fiat crudi vaporis in caput exhalatio, ipſis nimirum epulis circa ſupernam regionem ventriculi hæreſcentibus, nec dum ad imum ejus fundum demerſis. Et hæc quidem cœnatis obſervanda ſunt. Pranſis verò magna cura opus eſt, ne frigori, ne æſtui aut labori ſeſe objectent. Frigus namque juſto vehementius undequaque in corpus & tracto ſpiritu, & tranſpiratione cuticulari tranſmiſſum ingenito calori impedimento eſt, quo minùs probè quod intus eſt alimentum conficiat, & in ſalutares venarum ſuccos demutet. Scilicet frigidum nulli ex ſe functioni habetur utile, quare ne concoctionem quidem eo unquam adjuvari poſſe certum eſt niſi ex accidente,

Sumptis epulis non protinus dormiendum.

Pranſis frigus, æſtus, labor, vitanda ſunt.

Frigidum ex ſe nulli functioni utile eſt.

cùm aut ſtricto in unum ventriculo, ſi intro vadit, aut denſata undique cute, ſi intrinſecus incidit, genuinum calorem intus coërcitum adauget. Quæ duo nec ipſum tamen ante efficere poteſt, quam ubi moderate incidit: Nam contra ſi calorem viribus ſuperet, jam non ſolùm ſuperficiem corporis afficere, ſed intrò etiam ſeſe abdere, ac penitiſſima quæque viſcera ſua qualitate perſtringere conſuevit, idque adeò ſæpe validè, ut multos etiam frigore fuiſſe enectos conſtet. Nam & proceras arbores ita emori cernimus, omnemque exiguum ignem ſub dio expoſitum protinus extingui. Neque verò mirum videatur occurſum frigidi aëris graviorem ſemper à cibo eſſe, quo tempore præcipua caloris ac ſpiritus vitalis pars ad præcordia receſſit, quorum tum præſidio ſeu benigniſſimo nomine privata extrema neque ſat validè vim gelidi elementi frangunt, neque quo minùs ea ad vitalia penetret, impediunt. Nimirum ab iſtiuſmodi refrictionis incommodo, ut eos qui frigida perluuntur GALENUS immunes redderet, cutem priùs omnem, donec ea penitus caleret, multorum manibus perfricari jubebat, id ſcilicet veritus quod imparatis ad frigidam accidere ſolet, ſcilicet ne cruda ejus ſubſtantia aut certè vis per muſculos idoneo calore deſtitutos trajecta, quam

Multi ex frigore animam amiſerunt.

mox ad viſcera adſpiraret. Quod ſi aquæ facultas ita expeditè haud præmunita extrema penetrat, quid non aëris faciat, quæ tenuiori vehitur ſubjecto, eoque non tantùm per cuticulares meatus, ſed trachæam quoque arteriam in corpus eunte. Jam verò haud minore ſtudio ipſe quoque æſtus vitandus à cibo eſt, tum quia ventriculi robur laxando diſſolvit, tum quia inſitum calorem ex imis præcordiis in cutem evocando per halitum diſſipat, quibus de cauſis nil mirum concoctionem prohiberi. Qùod vero labor ſaturis etiam officiat, quia ſuperiùs abundè declaratum eſt, ſupervacuum ſit hoc loco repetere. Magis ad rem pertinet dubitandi cauſam multis adimere, cur tria hæc, frigus, æſtus, labor, plus inani corpori quàm repleto noceant. Putaverit aliquis locum hunc ἄντιχνον eſſe nedum CELSO dignum. Nam quis neſcit inane corpus intus toriſque caloris ac ſanguinis inopia fluctuare, ejuſque rei cauſa protinus ſub valido frigore graviſſimè lædi, tum æſtu atque labore penitus collabaſcere, & ad immedicabilem ſolidorum ariditatem perduci. Quippe hæc iſta pericula contemplatus HIPPOCRATES 2. *acutorum morborum*, *cenſuit Iis quos fames præter ſolitum exhauſit, eodem die, & frigore, & æſtu, laboreque interdicendum eſſe*. Idque apud AVICENNAM quoque (ſi qua

Utrum frigus, æſtus, labor magis inani, quam pleno corpori noceant.

ejus viri apud doctos Authoritas est) luculentissimis verbis memoriæ proditum invenio. Leviori semper periculo plenum corpus exerceri quam vacuum. Quo magis falluntur, qui ideo laborem, æstumque minus nocere inani putant, quoniam omnis huic desit contrahendæ cruditatis occasio. Talis namque animadversio recta non est. Utique temerarium est, gravioribus se malis implicare, ut vitentur leviora, ut in hac ipsa re, ubi plus ponderat dissipari corporis periculum, quàm quæ propter cruditatis fugam securitas est. Neque ignoro quosdam dicere, ob id saturis inimicum frigus esse, quòd sub hoc extrema calore privata malè afficiantur. Sed ne hoc quidem sat probè etiam animadversum est. Quid enim incommodi, si sola extrema, partes planè ignobiles algeant. Omne periculum in eo vertitur, quòd non calentibus externis, interna citius frigescant. Quòd si hæc mala saturis incumbunt, quid, te quæso, sperandum de vacuis est, quibus externa internaque omnia caloris sanguinisque penuria juxta laborant. Adeò apparet, frigora, æstus, labores, ut ambobus corporibus nunquam prodesse, ita graviùs semper inani quàm pleno nocere. Quid ergo? Exorbitasse à vero CELSUM dicimus? Minimè hercule. Quippe propositis duobus contrariis alterius

alterius extremi nomen pro medio ipsorum is Autor usurpavit. Etenim plenum & inane ambo sub eodem genere posita extremè à se invicem dissident, quorum medio nullum latini nomen dederunt, ideoque CELSUS pro antiqua illa dicendi brevitate periphrasi abstinuit, id corpus inane vocans, quod inter hoc & plenum intervenit medium. Scilicet hoc ipsum per æstus, ac labores neque crudis infarcitur, ut saturum: Neque contabescit ut inane ac famelicum, tum nec frigore quoque æque ut hæc ambo, feritur, deductis nimirum in corpus omne jamdudum succis, nec ipsis interim visceribus vacuis, sed confecto pridem alimento fruentibus. Sed de his satis. Superest nunc famis atque laboris συζυγία, quæ cur valetudini molesta sit, ipsa re patet. Utrumlibet enim ex sese corpus exhaurit, ac proin facto congressu, etiam tabe consumit, quod & antè CELSUM hoc Aphorismo nos docuit HIPPOCRATES *Ubi fames, laborandum non est.*

Inane corpus quodnam Celsus vocet.

Inediæ ac laboris gravis copula. *Hipp. Lib.* 2. *Aph.* 16.

CAPUT III.

Obſervationes quædam, prout res novæ accidunt, & prout corporum genera & ſexus, & ætates & tempora anni ſunt.

ATque hæc quidem penè perpetua ſunt. Quaſdam autem obſervationes deſiderant & novæ res, & corporum genera, & ſexus & ætates, & tempora anni. Nam neque ex ſalubri loco in gravem, neque ex gravi in ſalubrem tranſitus ſatis tutus eſt. Ex ſalubri in gravem prima hyeme, ex gravi in eum qui ſalubris eſt, prima æſtate tranſire melius eſt.

ANimadverſis in genere omnibus quæ circa cruditatem, cœlum, exercitationes, cibum, potionem, ſommum,

vigiliam & id genus alia cùm ſpectare, tum obſervare quemque oporteat, poſt hac CELSUS & de his ipſis pauló ſubtiliùs magiſque particulatim diſſeret, & nova inſuper capita junget, quorum pleraque comprehenſis generibus affinia, alia aliena ſunt, perquam tamen neceſſaria ad valetudinem curandam. Quorum ſimul omnium varios uſus Autor oſtendit, prout novæ res incident aut corpora, ſexus, ætates atque tempeſtates anni ferent. Novæ res ſunt, quæ extrinſecus corpori ſupra conſuetudinem accidunt, quarum ſumma haberi ratio debet, ne temere admiſſæ valetudinem convellant. Orſus autem CELSUS ab aëre eſt, ejus eſſe mutationem periculoſam ſcribens, etiam tum quoque cùm ex gravi tranſitus fit in ſalubrem. Cujus profectò rei cauſa cenſenda eſt innovata conſuetudo, quæ nunquam non eſſe moleſta naturæ ſolet, quatenus ab inſuetis major paſſio corporibus ſemper ingeritur, ut contra aſſuera quia naturæ cognata ſunt, haud ita validè nos afficiunt, eoque nomine conſuetudo priſcis illis philoſophis quaſi altera quædam natura putata eſt. Jam verò ſi juxta HIPPOCRATEM *maxima mutationes corporis maximè morbos pariunt*, quid non mutatus faciet aër qui perpetuò nobis circumfunditur, corpuſque univerſum indeſinenter ad ſuæ qualitatis

Novæ res quæ dicantur.

Aëris mutatio periculoſa.

Conſuetudo ſubitò mutata, naturæ moleſta eſt.

Conſuetudo altera natura.

Hip. Lib. 3. *Aph.* 6.

indolem demutat, de ſanis hæc intelligas, oportet. Nam contrà in malè valentibus plerumque quod concilium negat, neceſſitas extorquet. Nam ſi longa ægrotatio ægrum conficit, utique ſub qua neque ſanitas in propinquo, neque exitium eſt, ſæpe ad convaleſcendum, peregrinum cœlum non modò non grave, ſed & neceſſarium eſt. Videtur hoc uſus ipſe docuiſſe in morbo comitiali, apoplexia, tabe, hydrope, quartana & id genus longioribus malis, quorum ſanationi ferè plus opis ſolum mutatum quam medicamenta ferunt. Atque hæc teſte etiam HIPPOCRATE loquor, qui *terram in omnibus morbis longis mutari oportere* in Epidemiis docuit. Ergo ita ſentiendum eſt. Mutatam ſubitò cùm aliarum rerum tum aëris conſuetudinem, ſanis ſemper difficilem, ægris ubi malum poſtulat, utilem, ſine neceſſitate perniciosam eſſe. Quòd ſi ipſis jam valentibus aliqua neceſſitate cœlum mutandum eſt, ſatius fuerit ab aëre frigido humidoque ad contrarium prima hyeme, & viciſſim ab hoc ad illum prima æſtate tranſire. Sic enim omnis intemperiei exceſſus optimè cavebitur. Cæterùm diu multumque ſuper hoc loco meditatus nondum conjectura aſſequor, quidnam CELSUS ſub gravis loci appellatione intelligat. Si peſtiferum vult ut ipſe hujus libri capi-

Hipp. 6. Epid.

Quibus temporibus ad quæ loca migrandum ſit.

te partim ſecundo ubi de crudo ructu agit, partim omnium poſtremo uſurpavit, tolerabilis utcumque videatur ſententia. Nam ad hunc locum commigrare (ſi ita res poſtulat) prima hyeme præſtat, eundemque rurſus prima æſtate protinus relinquere. Nimirum calores maximum ad excitandam peſtilentiam momentum habent. Certè ita *Julius Cæſar* in Comment. de Bello Civili gravis loci appellatione uſus eſt. Videturque hæc iſta locorum apud CELSUM diſtinctio ab ipſo etiam CICERONE obſervata, qui ſic *lib.* 1 *de fato* loquitur. *Inter locorum naturas quantum interſit, videmus, alios eſſe ſalubres, alios peſtilentes.* Atqui exoritur hinc nova ſtatim difficultas de tranſitu gravis loci in ſalubrem, quem CELSUS periculoſum eſſe decernit, quod profecto extra omnem fidem eſt, ſi quidem gravem reputes qui peſti ſit oportunus. Nam hunc vitare ut nunquam periculoſum, ita perpetuò neceſſarium eſt, eo quod in hac lue (utique cùm totius ambientis vitium ſequitur) nullum neque optatius neque expeditius remedium ipſa ſit fuga. Quin etiam ipſe ſibi repugnare CELSUS videretur qui ſic aliàs loquitur. Peſſimum ergo cœlum eſt, quod ægrum fecit, adeò ut in id quoque genus quod natura pejus eſt, in hoc ſtatu ſalubria

Peſtilentiæ optimum remedium fuga

mutatio fit. Fortè obſcuritatem exuet oratio, ſi locum & ſalubrem & gravem æſtimemus, elementarium aëris qualitatum non totius ſubſtantiæ reſpectu, ſic ut is ſalubris habeatur, qui ſiccus imprimis eſt, in calore frigoreque attemperatus: Tum gravis ſit, qui immodicè calet, & in altera primarum qualitatum oppoſitione, plus juſto humectus eſt. Ac ſic quidem hactenus tutior foret ex uno loco ad alium ea tranſeundi ratio quam CELSUS proponit, niſi iterum hîc ſermo claudicaret ſi quando gravem eſſe locum contingat ratione frigidi humidique exceſſus, quem locum prima hyeme ingredi periculoſum eſt, ex hoc quòd comprehenſi climatis aëre cum hyeme conſimilis in qualitatibus ſit exuperantiæ. Quid veri in hac re ſit, haud facile divinatu eſt, proin nodum hunc ſi non explicaſſe, ſaltem oſtendiſſe nobis ſat erit. Tametſi id his difficultatibus ſuperſit effugium. Si periculum mutatæ repentè ſedis per ſe intelligas, non loci in quem tranſitur reſpectu, neque comparatis inter ſe noxis quæ ab auræ vitio & ejus inſueto ſubitoque occurſu oriuntur, ſic ut qui ex gravi loco in ſalubrem tranſit, propter inſuetudinem lædatur, etſi hunc fortè graviora pericula maneant ſub eodem cœlo moratum.

NEque verò ex multa fame nimia ſatietas, neque ex nimia ſatietas fames idonea eſt. Periclitaturque & qui ſemel & qui bis die cibum incontinenter contra conſuetudinem aſſumit. Item neque ex nimio labore ſubitum otium neque ex nimio otio ſubitus labor ſine gravi noxa eſt. Ergo cùm quis mutare aliquid volet, paulatim debebit aſſueſcere.

¶ Sanus ægroto poſitis aliis id intereſt, quòd illi vitium, ſi quod eſt, magis paulatim, huic confertim dematur. Etenim qui morbo jam opprimitur, is moram in mutando vitio recuſat: At quibus etiamnum ſanitas morbuſque in ambiguo ſunt, eorum vitium tempus ut facit, ſic etiam ſolvit. Quod fieri oportere ſciendum eſt, ad excludendam novæ inſolitæque rei moleſtiam. Ea verò moleſtia in ægrotantibus non tanti putatur, quanti morbi depellendi neceſſitas, quæ magnitudine ſuppetat eam quæ ſub lenta mutatione eſt, ſecurita-

Sano rectius ſenſim, ægroto affatim vitium adimitur.

tem. Ergo sanis omnis consuetudinis subita mutatio contraria est, idque non solum, ut GALENUS Autor est, quum præter naturam corpora afficiuntur, sed in ipso quoque ad naturalem statum reditu, quemadmodum in iis luculenter apparet, quibus antè vehementer refrigeratis, ac mox ad flammam properantibus, digiti manus præcipuæque circa unguîum radices graviter dolent. Hanc naturæ molestiam non tantum qualitatum activarum repentinus occursus, sed aliarum quoque rerum infrequens usus adfert. Nam ut à victu ordiar, ex longo piscium esu ad carnes, & à vini potu ad aquam aut cerevisiam difficilis est insolitus transitus. Itemque ex laborioso vitæ genere ad otium venire, aut contrà ab inertia ad negotia citò reverti naturæ grave est. Quod si istarum rerum quæ in loco usurpatæ non efficiunt, subita mutatio nocens est, quanto futura nocentior aliarum, quæ nunquam valetudini prosunt, nimiam dico satietatem atque inediam, ex quibus hæc necessario alimento corpus privat, illa crudo infarcit. Quanti verò hæc incommoda sint, eorum exemplo discitur, qui plenum victus genus aliqua calamitate parco commutarunt, ut qui in castris aut obsessa urbe omnibus antè defessi malis ac diutina fracti inedia, hincque protinus ad sum-

Consuetudo repentè mutata sanis obest. *Gal.* 12. *Meth.*

Victus subitò novatus nocet.

mam affluentiam rerum omnium reducti, difficilimis interdum morbis consumuntur. Jam quoque non solùm peccatur ubi juxta inediam protinus satietas est, sed ubi rectus etiam ordo in sumendo cibo negligentur. Sunt enim stati quidam ordinatique naturæ motus circa proprias actiones, sic ut unum quodque concoctionis organum semel de die cibo refici suetum, tantum ex hoc sibi in usum nutritionis reservet, ac suos intra usum seu pretiosum quoddam κειμήλιον recondat, quantum abunde est ad proximi solitique cibatus ventura tempora. Videlicet ita longus usus unico pastui ventriculum assuefecit, ut si sæpiùs hunc dapibus infarcias, vehementer in concoctionis munere sis offensurus, quatenus *solitus non est* (ut inquit HIPPOCRATES) *bis tumescere, aut bis cibos coquere.* Rursus quicunque prandere soliti, prandio se præter morem abstinent, naturæ vires infirmant ac corpus plus justo biliosum reddunt, quo fit ut Autore HIPPOCRATE, protinus malè habeant, ac pigri ad quodvis opus fiant, quin & urinæ subindè his virides calidæque reddantur cumulata intus per inediam bile, alvique durentur siccato, & anadoseos vi & caloribus oleto πικρόχολοις verò τὸ ἄνω os amarescat, cardialgiæ accidant, oculi excaventur, tempora palpitent, extimaque corpo-

Vicissitudo edendi mutata naturæ gravis.

Hipp. 2. de victu acut.

Quæ noxæ præter morem impransis accidant.

Hipp. 2. de Vict. acut.

ris frigescant. Atque his urgentibus propter omissum prandium symptomatis, si cœna succedet, Autor HIPPOCRATES est, ne tum quidem mala leniri consuesse, sed acidum ructari, præcordia gravitate, ventrem liquida dejectione exerceri. Terruit CELSUM vescendi modus ac vicissitudo repentè mutata. At nos non solùm ista movere, sed & sibi mutatum genus debent. Nam permagni interest quo quisque cibo sit usus, & ad quod genus transeat. Nimirum, quibus eduliis longo jam olim tempore corpus alitum est ea repente non absque periculo linquuntur. Adhæc tutiùs semper à pravis ad meliora transitur, quæ tamen novatio adeò esse præceps potest, ut præstiterit solita mala retinuisse. Ex hoc enim incidit, ut qui pauperculi oleribus, leguminibus, radiculis & id genus pravæ notæ alimentis suam indies inopiam levant, nihil propter assuetudinem offendantur, idemque rursus ad splendidi viri mensam bona semel fortuna admissi, domesticum olus somnient, insolitosque rerum bonarum usus gravatè ferant. Atque hinc sciri potest, hoc istud mutatæ in victu consuetudinis præceptum latissimè patere, neque in dictis tantummodo generibus locum sibi vendicare, verùm etiam in iis omnibus quæ corpori quoquomodo accidunt, ut

Non solum vescendi modus atque ordo, sed cibi etiam genus nocet repentè mutatum.

Pauperculi non offenduntur pravo cibo propter assuetudinem.

ſunt ſomnus, vigilia, repletio, inanitio, & quæ nominatim Autor poſuit, motus & quies. Nempe corpora laboribus inſueta, quies repentè excipiens multa cruditate aut plethora onerat. Rurſus ſi exantlare graviſſima opera protinus cœperint qui otio priùs diffluxêre, fieri planè nequit ut de vaſorum vel obſtructione vel diruptione non periclitentur. Ergò quò omnis noxa in commutato rerum comprehenſarum uſu caveretur, præceptum quoddam inſtar concluſionis ex commemoratis generibus collectæ CELSUS proponit, paulatim dicens aſſueſcere quemque debere cùm mutare aliquid volet. Id verò, Doctore HIPPOCRATE, didicit, qui in EPIDEMIIS ſic loquitur. *Contraria ſenſim adhibere oportet atque interquieſcere.* Tum 2. *acutorum*, idem evidenter teſtatum reliquit, ubi præter ſolitum impranſos ita reficit. *Vitato* inquit *frigore, calore, labore, parciùs ſolito cænent, cibuſque ſit humentior, potus ne ſit aquoſus, neque minor quàm ingeſtorum ratio poſtulat. Poſtridie parce prandeant, ut acceſſione paulatim creſcente ad conſuetudinem redeant.* Eandem mutandæ conſuetudinis legem GALENUS quoque in obeundis laboribus ſecutus videtur, *à leviſſimis jubens motionibus ſemper auſpicandum eſſe, ſenſimque eas adaugendas, dein diem-*

Motus & quietis ſubita mutatio periculoſa.

Hipp. Lib VII. Epid

Mutatio omnis paulatim fienda eſt

Præter ſolitum impranſi, quomodo reficiendi.

Gal. Comm. in lib. 6. Epid.

unum & item alterum interponendum; & in otio versandum. Illud fateri jure possumus, nihil penitus in proposita re aut CELSUM aut GALENUM reperisse, quod non antè à vetustissimo Autore, HIPPOCRATE hoc Aphorismo comprehensum sit. *Semel, multum & repente vel vacuare, vel replere, vel calefacere vel refrigerare, aut alio quovis modo corpus movere periculosum est. Omne enim nimium naturæ inimicum est: Paulatim verò quod fit, id tutum est, cùm aliàs, tum maximè, ubi ab uno ad aliud facienda mutatio est.*

Hipp. lib. 2. Aph. 51.

OMnem etiam laborem faciliùs vel puer vel senex, quam insuetus homo sustinet. Atque ideo quoque nimis otiosa vita utilis non est, quia potest incidere laboris necessitas.

Pueri & senes solitum laborem ferunt.

§ Multùm cùm omnibus in rebus, tum in ferendo labore consuetudo potest. Ejus rei argumentum longè efficacissimum est, quod cum pueri ac senes propriæ naturæ ratione ad omnes voluntarias actiones sint ineptiores, ado-

lescentes autem multò aptissimi, hos tamen insoliti labores frangant quos illi modò huc assuerint susque deque ferunt. Nimirum ita sanè fit, ut otiosis articuli musculique pigrescant atque (ut sic loquar) enerventur, laboriosis verò diutina exercitatione mutuoque attritu durentur. Ac proin *consueta motio* (Autore etiam GALENO) *non solùm minimè lassat, sed delectat quoque*, ut contrà si insolens est, protinus tum displicet, tum fatigat. Denique quid quæso consuetudo non potest, quæ non ad corporis modò curationem, verumetiam ad fingendos animos ipsius instar naturæ est. Quare hujus rei sedula observatio nescio quid salubris doctrinæ ad vitam componendam adferat, scilicet ut quisque statim à teneris annis postergatis fortunæ ludibriis, animum adjungat, quæ duo ut & beare suum possessorem, & decorare certò possunt, ita longiore usu hexin parere, & in ipsam transire naturam solent. Ut perquàm sapienter FABIUS dixerit, *consultum esse ab initio statim optimis assuescere.*

Insolita juvenes franguntur. Inertia motionis instrumenta enervat, labor firmat. Gal. 5. sanit. Consuetudo nihil non potest. Γνωμή.

SI quando tamen insuetus aliquis laboravit aut multo plus quàm solet, etiam

is qui assuevit huic jejunio, dormiendum est multo magis si etiam os amarum est, vel oculi caligant aut venter perturbatur. Tum enim non dormiendum tantummodo jejuno est, sed etiam in posterum diem permanendum, nisi citò id quies sustulit. Quod si factum est, surgere oportet, & lentè paululum ambulare. At si somni necessitas non fuit, quia modicè magis aliquis laboravit, tamen ingredi aliquid eodem modo debet.

Lassitudo quid.

Lassitudini somnus medetur.

§ Symptoma quod succedere laboribus solet, aut immodicis aut inusitatis lassitudo est (κοπὸν Græci nominant) calfactis scilicet supra justum articulis & musculis, sicque nimium tum siccatis tum excremento intra hæc attracto præpeditis. Huic affectui siquid aliud somnus opitulatur, non solùm, quia

fessa labore membra quiete recreat, verum etiam quia arefacta humectat, rigidula emollit, impedita excrementis liberat. Ac primum ne illud quidem ab HIPPOCRATE dictum ratione caret. *Ubi corpus laborare cœperit, quiete lassitudinem protinus levari.* Quòd si id quies facit, quanto magis necesse est somnus faciat, qui sicuti cum illa ἀνάλογος est, ita ad isthæc omnia longè est efficacior. Is namque in hunc usum nobis à natura tributus est, ut spiritus animales jugi à cerebro defluxu circa motionis voluntariæ munus insumpti reficerentur. Id namque ex eo constat, quòd post gravia exercitia proclivitate quadam naturæ ultra cum ad somnum feramur tum altiùs dormiamus, sic ut præsentissimum contra pervigilia remedium in unico sæpe labore positum sit, quemadmodum HORATIUS hoc metro innuere visus est. *Trans Tyberim nanto, somno quibus est opus alto.* Atque hæc à quiete fessis artubus commoditas accedit. Neque hac levior censeri debet, quæ somni beneficio integritas concoctionis est. Dormientibus enim calor spiritusque vitalis inaugescit, atque intus circa munus concoctionis distinetur, quo fit ut omnia naturæ effluvia sistantur, meliusque subindè alteretur, quicquid in ventre ac primoribus venis crudi inest alimenti: Quas sanè causas, nil mi-

Hip. l. 2. Aph. 48.

Somnus cur à natura tributus animantibus sit.

Somnum labor conciliat.

Somnus quomodo concoctionem juvet.

rum si totius humectatio sequatur. Jam siquid motivis organis liquamenti aut crassioris humoris insedit, id quoque per hæc tempora tenuatur, subigitur, æquatur, & ad exhalandum fit idoneum, qui fructus (ut patet) omnis ab exaucto per somnum calore procedit. Ipse calor viribus jam tum omnibus expeditus, liberè agit, seseque agendo confirmat augetque, ad nulla amplius motionis organa distractus. Videlicet ut multa actione facultates voluntariæ minuuntur, ita naturales contrâ invalescunt. Rursus ut hæ dormientibus validiùs, & vigilantibus segniùs agunt, ita illæ è diverso per somnum magis feriantur, & vigilibus in assidua sunt functione. Porrò dormiendum hic jejuno potiùs quàm saturo est, idque ne natura ad conficiendum ventriculi alimentum distracta, tardiùs resolvat, quod articulis masculisque lassitudinis affectum intulit. Neque verò hæc ipsa natura (quum in fatigatis supra proprias vires sit afflicta) satis commodè utrique vacabit officio, & concoquendo exceptum ventriculo alimentum, & æquando discutiendoque id excrementi, quod per vehementes labores ad organa motionis tractum, ibidem impegit. Quandoquidem insitus nobis calor (quem naturæ etiam nomine dignamur) admissis in ventrem epulis paulo minus omnia

Lassatis non est à cibo dormiendum.

Cibo in stomachum recepto, calor intro fertur.

ad ima penetralia corporis recedens, extrema deserit, suoque afflatu seu numine aliquo tutelari privat. In quibus tamen extremis cum lassitudinis affectus potissimum figatur, fieri ægrè potest, ut à cibo dormientibus quicquam fatigatio levetur. Ut somnus labore fessis nunquam est inutilis, ita tum demum salutaris habetur, ubi corpus natura calidum ac siccum est, ut quod tanto liberaliori eget humectatione, quanto graviùs semper labore offenditur. *Omnibus* enim *ex siccitate laborantibus somnus* (Authore GAELNO) *maxime idoneus est*, sicut vigilia contrà apprimè inimica. Quare adductus CELSUS existimavit majore fiducia dormire à labore jejunum posse, si os amarum est, si oculi caligant, aut venter perturbatur. Indicant enim signa hæc cumulatam in vasis bilem inque ventriculi spatium effusam præ exercitationis nimietate fuisse, quæ nimietas non ægrè calidis siccisque corporibus accidere solet. Ergo os amarescit, quoniam hujusmodi sapor bili flavæ proprius est, eumque ventriculus gulæ totique intus ori communis tunicæ meritò impartit. Oculi autem caligant, cum qui ex bile resolvitur halitus è stomacho ad caput subvolat, ac falsis imaginibus visivos spiritus intus

Somnus exsiccatis utilis, vigilia inimica.

Gal. 7. Meth.

Signa effusæ in ventriculum bilis.

ludit. At alvus fusa redditur depresso ad intestina amaro excremento, quorum vim excretricem sua istud acrimonia provocat ac veluti stimulo suppungit. Sanè his apparentibus notis, neque lassitudinis affectu sub prima quiete discusso, non tantummodo jejunis (ait CELSUS) dormiendum est, sed in posterum quoque diem permanendum, ut omni ratione ac via corporis humectatio quæratur. Quanquam tamen severitatem illam veterum in jejunando non usquequaque semper hîc oporteat sectari, quin potiùs modum aliquem propositis rebus adhibere, ne corpus immodicis siccatum laboribus, & nutrimenti subindè fluctuans inopia, non solùm nullum ex somno humectationis fructum percipiat, sed contra potiùs indè penitus tabescat, Cujus rei gravissimum Authorem habemus HIPPOCRATEM, qui sic ait. *Somni jejunum attenuant, humidum quod inest vacuantes.* Siquidem hac sola ratione corpus humectari ex somno contingit, quòd hoc durante ea quæ parum cocta ventri vasisque supersunt calor validiùs edomet, & in utiles succos partiumque nutrimenta feliciùs convertat. Id quod minimè futurum est corporibus supra modum inanibus: Nam tum deficiente venas sanguine, illa per

Hipp. Lib. 2. de diæta.

ſomnum excoqui immodiceque areſcere ſolent, ali humectarive non item. Quippe non alia via eos ſæpe in habitus ſymmetriam vindicamus, qui nimia carnis atque adipis mole onerantur, quàm ſomno à laboribus matutinis & ante cibum imperato. Ergo ſi extenuationis periculum ex hoc genere ſomni deſeſſis corporibus impendet, ſatiùs utique fuerit pauculum quid atque humidum priùs cœnare, ac tum demum ſomno ſe dare. Talis enim cœna quia concoquitur faciliùs, haud æque diu naturæ operam diſtinet: Quia verò pleniùs humectat, meliùs quoque ariditatis per motiones contractæ vitium corrigit. Porrò ſoluta per quietem laſſitudine, ſurgere convenit ac lentè paululum ambulare, ut placida hac membrorum dimotione impacta ipſis ſuperflua ſomniſque jam ope tenuata commodiùs exhalent. Somnus jejunos extenuat.

COmmunia deinde omnibus ſunt poſt fatigationem cibum ſumpturis, ubi paulùm ambulaverunt, ſi balneum non eſt, calido loco vel in ſole vel ad ignem

ungi atque ſudare, ſi eſt, ante omnia in tepidario reſidere, deindè ubi paulum conquierunt, intrare & deſcendere in ſolium, tum multo oleo ungi, leniterque perfricari, iterum in ſolium deſcendere: Poſthæc os aqua calida fovere, deindè frigida. Balneum his fervens idoneum non eſt. Ergo ſi nimium alicui fatigato penè febris eſt, huic abundè eſt loco tepido demittere ſe inguinibus tenus in aquam calidam, cui paulum olei adjectum ſit, deinde totum quidem corpus, maximè tamen eas partes quæ in aqua fuerunt, leniter perfricare ex oleo, cui vinum & paulum contriti ſalis ſit adjectum.

§ Omnibus exercitatione defessis humectatio salubris est. Ipsa (si sub otio ac somno arefactionis vitium non conquievit) unctionibus quoque ac temperatis balneis rectè quæritur. Magnas hæc ista vires ad levandas solandasque lassitudines sortita sunt. Nam solidis plus justo siccetis salutarem madorem immittunt, durata emolliunt, tensa relaxant, ideoque ab omni dolore vindicant, tum quæcunque subcutaneis in locis coïerunt tenuia ac fuliginosa excrementa foras per cutem exigunt, & proclivitatem somni qui paulò post cibum vehementer sit profuturus, inducunt. In quibus penè omnibus plus unctione valere balneas intelligendum est. Cæterùm novisse oportet, hæc ista præsidia non nisi cibum sumpturis conducere, saturis verò cruditatis atque obstructionis causam præbere. Qua namque ratione succos permovent habitumque corporis accendunt, eadem profectò & crudum alimentum huc è primis venis ante tempus pertrahunt. Quod incommodum ut effugeret HIPPOCRATES, eos *lavatione prohibebat, qui non longo ante tempore vel ptisanæ cremorem sorpserant, vel quippiam biberant.* Sed agedum fatigatorum hominum curationem prosequamur. Ac primùm quidem deficiente balneo, non male conveniunt unctio atque sudor, illa ad

Balneæ dulces & unctiones fatigatis utiles.

Balneæ & unctiones saturis officiunt.

rigeſcentium tenſarumque partium emollitionem, hic ad fumoſi excrementi vacuationem accommodatior. Fieri verò iſta oportet in Sole aut ad ignem, ut horum ope illorum vis atque energia juvetur. Sudores tamen non expedit eſſe effuſiſſimos, ne quid ſecum benigni humoris exigant, quod cum nulli utile, tum perniciosum quoque defatigato eſt. Verùm ſi balneæ ſuppetunt, non alienum erit & his etiam laſſatos uti, ut quæ ad propoſitos ſcopos per omnia ferè ſint unctione potentiores. Sed harum vires atque partes exponere operæ pretium eſt, ut conſtet quæ in ſingulis generibus animadverſio neceſſaria fatigato ſit. Ergo balnei partes, ſi quis curioſius æſtimet, quinque apud antiquos ſcriptores reperire eſt. Ex his tepidarium prima erat, ædificium concameratum, omnique ex parte, ne quâ pateret, occluſum, ac ſiccis ab igne redditis vaporibus calens. In hoc balneis uſuri tantiſper verſabantur, donec habitus calore aſcito rareſceret, idque ne imparati in calidum poſteà ſolium deſilirent. Hoc enim errore horror movetur denſatis ſubitaneo calore cutis ſpiraculis, actiſque violenter per muſculos acribus excrementis. Quæ incommoda facilè cavebuntur, ſi antè calentes undas æqualis per totum corpus calor diffundatur, cujus beneficio,

Balnei partes quinque. Prima.

materiæ vacuandæ liquiscere, cutis meatus patefieri, aspera lævigari, tensaque laxari possint. Sequitur secunda balnei Secunda.
pars priore ferè per omnia similis, nisi impensiùs hæc ferveret, eoque nomine ἀπὸ τοῦ ὑποκαίειν Græcis ὑπόκαυστον, CELSO, *Calidarium*, aliis *Laconicum* appellata est, eratque sudoribus fusius evocandis dicata. GALENUS decimo Therapeutices, Tepidarii ac Laconici discrimina confudit, quoniam sola ferè caloris intensione ac remissione, non re ipsa dissident. Succedit Tertia.
his tertia pars, calentis ac dulcis aquæ lavacrum, aliàs solium appellatum, eratque vas aut cisterna calidis undis impleta. Ea non uno nomine juvat. Nam partibus si siccatæ sunt utilem madorem impertit, si refrigeratæ, ascititio calore mediocritatem temperamenti reddit, adhæc excrementa vacuat, & sommum accersit. Proxima lavacro pis- Quarta.
cina frigidæ quarta balnei pars erat iis potissimum corporibus subveniens, quorum intererat humorem balnei potius quærere, quàm caliditatem. Nam omnem intemperiem abigit à lavacro antè contracto, tum molem corporis densat, ac veluti communit, quò minus externis injuriis fiat opportuna. Mox verò ipsa quoque naturæ virtus ab hac densatione cutis invalescit, intrò pulsis, calore, sanguine, spiritu, efficacissimis

naturæ adminiculis. Quæ ſanè cauſa eſt, quare eos cernamus, qui ſeſe frigida decenter perluerunt, plus appetere, meliùs concoquere, ac minus ſitire. Reſtat ultima balnei pars, quæ tota movendis ſudoribus erat deſtinata. Sic enim ſuperflua ea meliùs exhalabant, quæ calor primo frigidæ appulſu intrò fugatus, ac mox ab imo rurſum corpore acceptis intus viribus emergens ſecum in habitum vexerat. Eliciebatur ſudor partim quartæ balnei partis uſu, partim multa veſte univerſo corpori circumdata. Et quidem intra hæc omnis balnei adminiſtratio antiquitus erat, tametſi non idem omnium uſus ſemper erat neceſſarius, ſed ſuus cuique corporis affectioni proprius, peculiarem in ſingulis generibus obſervationem exigens: quemadmodum in ipſis quoque ſagitatis fieri ſolitum eſt. Igitur his (Authore CELSO) non inutile tepidarium eſt, idque iis de cauſis quas proximè popoſui. Hic ubi aliquantiſper cunctatum eſt, intrare & deſcendere in ſolium convenit, quod ſit aut temperatum aut mediocriter calens. Nam hoc & excrementa commodè vacuat, & partes labore ſiccatas humectat, & incenſas grato refrigerio demulcet, idque aquæ in habitum ingreſſæ merito, quæ depoſito ibidem adventitio calore quam mox ad naturam quæ refrigerans eſt,

Quinta.

Balneum quomodo fatigatis adminiſtrandum.

est, redit. Fervens verò balneum fatigatis adversissimum est. Scilicet hos in balneas deducimus non tam vacuationis alicujus gratia, quàm ut emolliatur ac madescat quicquid in corpore immoderatiùs exaruit. Proin qui sese ferventibus in balneis elixant, non solùm his commoditatibus non fruuntur, sed nova etiam sibi mala consciscunt. Nempè corpus antè laboribus accensum extorretur, totaque undequaque densata cute nec madescere partes ab humore balnei possunt, nec excrementi quod intus latet, quicquam emittere. Etenim nihilo segniùs aqua fervens, quàm frigida adstringit. Posthæc jam solio egressos hos non sine causa CELSUS ungit: Nam hoc modo, solida labore siccata madefiunt, & hiantia cutis spiramenta pinguetudine infarta fideliùs retinent, quicquid inter lavandum receptæ fuerat in corpus aquæ. Tum autem perfricuisse etiam leviter corpus inter unguendum juvat, ut eò altiùs oleum in carnes demittatur, fructusque humectationis sit uberior. In quem finem vel secundò balneum repetere CELSUS non dubitavit. Peractis his fovendum os aqua primùm calida, dein frigida est, illa quidem ad præmuniendas fauces, ne successura mox frigida violentur, hac verò ad caput lavacro rarefactum contra ambientis injurias

Solium fervens fatigatis contrarium.

Unctio fatigatis utilis.

Fatigatis os frigida à balneo fovendum.

durandum, ambo ad levandam ariditatis molestiam, quæ durante lotione in ore contracta est, elatis nimirum eo ferventibus ab commoto sanguine vaporibus. Jam si fatigatis caloris siccitatisque vitium improbi labores adeò grande fecerint, & ejus rei causa tantùm non febris sit, tùm profectò aut solio calido penitus supersedendum est, aut iis id dumtaxat partibus admovendum, quæ longiùs ab hepate cordeque absistunt. Quippe metus est ne si ferventis aquæ vis aut substantia præcordia attingat, febrem moveat. Rectiùs ergo tales, ut CELSUS præcipit, loco tepido in calidam aquam inguinibus tenus demittuntur: Quoque is humectationis fructus largior sit, non abs re & olei paulùm aquæ inditur: Sic enim humor & magis refrigerat, & diutiùs in membris inhærescit. Posthæc corpus inungendum est, lenta pariter adhibita frictione, addendumque oleo salis momentum ut qua nimia licèt calfactionis occasione lassitudinis affectus quàm maturrimè solvatur. Consultò autem hìc frigidæ lavatio, quæ quarta balnei pars erat, præteritur. Tum quod fatigatis, adeò naturæ vires laborent, ut frigidum non sufferant, tum quòd balneo relaxatum corpus ac succis exinanitum, sed & plurima tenellæ carnis atque adipis portione privatum sit, ut

Frigidæ lavatio defatigatis inutilis.

hinc vitæ principia crudi frigidique elementi illapsu promptè feriantur. Sunt namque hæc ista pericula omnibus iis communia, quorum viscera, laboribus, inedia, vigilia, aut tabido aliquo affectu extenuata non sat muniminis retinuere adversus irruentis frigidi vires. Quamqnam tamen GALENUS satis confidenter ipsos etiam hecticos frigida lavarit, præstabilius esse ratus in frigidæ intemperiei discrimen eos conjicere quàm in marasmum labi sinere. Quippe si in eum jam res rediit locum, ut ibidem, minima, periturus, qui sic laborat, æger videatur, nisi temeraria quoque via fuerit adjutus, deficiant verò alia quæ salutem spondeant remedia, satiùs esse GALENUS putavit anceps auxilium experiri quàm nullum, multaque in præcipiti periculo rectè fieri posse, aliàs omittenda. Ipse decimo Therapeutices in hunc ferè sensum loquitur. Quemadmodum hectica febre consumpti, ubi ad balneum accedunt, nisi in frigidam sint dimissi, nihil juvantur, ita gravissimè iterum offenduntur, si frigidæ vis aut substantia omnino integra ad viscera pertingat. Cæterùm GALENI hæc medicatio ut non optimum, sic tamen secundum remedii genus adhibet, ipsaque adeo quoniam nihil aliud est quàm præsenti malo aliis malis, sed minoribus remedia dare,

Hecticos Galen. cur in frigidam deduxerit. *Gal.* 10. *Meth.*

non usquequaque fatigatis hominibus sectanda est, ut quibus hæc desunt, aut si sunt, uno (ut alias CELSUS ait) die finiuntur. Nares acutæ, collapsa tempora, oculi concavi, frigidæ aures, cutis circa frontem intenta, reliquaque monstrorum hecticorum species. Ac proin licitum quoque est cùm levioribus tum securioribus auxiliis contractos ab labore ardores tollere. Jam quoque ut lassatis frigida post solium natatio, ita & sudor nocent. Exigitur enim per cutem, quicquid dulcium undarum lavacrum solidis immiserat.

Fatigatis sudor inutilis.

POsthæc omnibus fatigatis aptum est cibum sumere, eoque humido uti: aqua vel certè diluta potione esse contentos, maximeque ea quæ moveat urinam Illud quoque nosse oportet, quòd ex labore sudanti frigida potio perniciosissima est, atque etiam (cùm sudor se remisit) itinere fatigatis inutilis. A balneo quo-

que venientibus Asclepiades inutilem eam judicavit. Quod in his verum est, quibus alvus facile nec tutò resolvitur, quique facilè inhorrescunt. Perpetuum in omnibus non est, cùm potiùs naturale sit potione æstuantem stomachum refrigerari, frigentem calefieri. Quod ita præcipio, ut tamen fatear, ne ex hac quidem causa sudanti adhuc frigidum bibendum esse.

§ Quibus succi præter modum accensi attenuatique sunt, maximum iis (inquit GALENUS) remedium est, humidum nutrimentum, quare id fatigatis quoque commune est, qui quoniam plus æquo dissolvuntur, citò refici postulant: Quia verò debilitantur, cibo facilis concoctionis egent. Utrumlibet optimè humecto consit alimento, ut quod ad concoctionem

Gal. 9. Meth. Fatigatis humectum nutrimentum idoneum.

sui non tamen ac si solidum esset exigit à natura roboris, nec tantum moræ a corporis nutritionem. Quæ causa est, cur lassatis non modò cibus humidus, sed & diluta potio conducant. Etenim meraca etsi plus diluta nutrit, labore tamen accensis, quia calet, inimica est. Aqua uti intrepidè possunt juvenes boni habitus (εὐσάρκους Græci dicunt) idque eo semper confidentius, quo magis eam potare soliti sunt. Cæteris diluta pocula optiora sunt, ex aliquo genere vini urinas moventis διουρητικόν Græci nominant. Hoc enim expeditè venas permeat, ideòque citiùs vacuatos reficit. Adde quòd minus etiam calefacit ac putria biliosaque. succorum purgamenta per urinas exigit. Porrò frigida ut immodicè lassatis perquàm raiò prodest, sic nunquam non perniciosa est iis, qui hanc profluentibus etiamnum sudoribus bibunt. Patefactis enim undique in corpore meatibus, facillimè ad viscera transit quicquid in ventrem crudæ potionis ingestum est, sic ut hæc eadem ne quicquam nativi caloris robore edomita fractaque primo statim impetu principia vitæ perennesve illos naturæ fontes imperat, omnia violenter sua qualitate percellens. Videtur hoc ipse quoque usus docuisse, quoties hepatis atque lienis hinc violati occasione hydrops,

Fatigatis quæ potio conveniat.

Frigida potui data ex labore sudantibus perniciosa.

aut nervoſorum corporum affectu convulſi, tremor, dyſpnæa & ſimiles morbi gignuntur. Porrò itinere defeſſis etiam tum frigida nocet, cùm ſudor ſe remiſit. Nam his diutina itatio vires attrivit, ſimileque veri eſt, multum carnis mollioris, adipis, ſanguinis & ipſius denique genuini caloris periſſe, quibus detractis præſidiis ventriculus, hepar, lienis, totaque præcordia irruentis frigidi injuriis cedunt. At verò extra periculum ſunt, qui balneas egreſſi, frigidam aquam finitis ſudoribus hauriunt, utique ſi bona ſunt corporis habitudine præditi, neque extenuatione affecti, neque ſenio debilitati, magiſque ſi conſuetudo non uſquequaque reclamat. Horum etenim viſceribus maximi muniminis ſeu tutiſſimi præſidii loco ipſa nativi caloris abundantia eſt, quæ ſanè facit, ut non ſolùm non noceat frigida, ſed augendis naturæ viribus etiam vehementer inſerviat, idque extincto penitus ardore, quem ſolium viſceribus intulerat. Nimirum recreatæ hinc ſolidæ particulæ ipſeque antè omnes ventriculus, protinus & accuratiùs alimentum concoquunt, & promptiùs, ſi quæ putria in iis excrementa coïerunt, excludunt. Porrigere in loco frigidam cùm ſi expeditiſſimum artis medicæ gnaro, tum imperito difficillimum eſt, ut in propoſi-

Itinere feſſis potus frigidæ inutilis.

Frigidam à balneo haurire non eſt alienum

ta re, ubi tantis aquæ dotibus tanta sunt quæ ex opposito respondeant vitia, quando hæc cùm non oportet, aut ab iis quibus inutilis est hominibus bibitur. Nam si cruda putrisve materia venas habitumque obsidet, sic ut homo vel labores aggressus, vel lotus, itemque Solis ardoribus objectus illico inhorrescat, temperandum à frigidæ potione est, seu quæ obstructiones venarum adauget, succosque malè coctos crudiores facit. Jam si tumor aliquis præter naturam (dempto erysipelate) aliquod viscerum exercet, nec tum quoque utilis esse frigida potest, quandoquidem hæc, ut HIPPOCRATES testatur, *frigida partiumque crassarum est, ob idque & ægrè concoquitur, & tarde permeat*, ut nihil mirum sit, si illapsas loco affecto materias altius implicet, & ad ferendam concoctionem faciat rebelliores, utique si tumore jecur aut lienis premitur, quibus præcipuè visceribus quia exilia vasa obtigere, à frigida negotium fieri, eodem Authore HIPPOCRATE disci potest. Addam his & tertium genus, quod jure tamen omnium esse primum oportuit, corporis scilicet totius aut partis alicujus principis imbecillitatem. Etenim quæcunque profutura semel frigida est, naturæ nostræ viribus inferior sit necesse est, ex quo adeò fit, ut itinere fatigatis, gravi labore

Frigidæ potui quæ reclament.

Hip. lib 2. victus acutorum.

Frigida quibus inutilis.

fractis, curis, vigilia, atque inedia confectis, diutina ægrotatione jactatis, decrepitis, infantibus, tum (si ad partes spectes) propter imbecillitatem ventriculo ad diarrhæam, hepati ad hydropem, lieni ad schirrum, intestino ad colicos dolores, ac præcordiis ad dyspnæam propensis poculum frigidæ omnibus ex æquo inimicum sit. Siquidem hæc intrò semel per os demissa, aut à natura ut superetur, aut ut hanc ipsa protinus superet, necesse est. Ideoque si ventriculo quem hæc primum intrat tenendi vis ideò sit imbecillis, ut quicquid assumptum est aliàs imperfectum, aliàs ne concoqui quidem cœptum, protinus diffluere per alvum sinat, quis dubitet hoc rerum statu frigidum obesse, tum quod partis infirmitatem sua qualitate adaugeat, tum quod nutantes in fluxum materias strictis superioribus ad anum impellat, præcipitetque. Scilicet frigiditatis est, corpora quibus incumbit, pressare ac velut manu stringere. Quomodo & medicamenta frigida supra pectus foris imposita, fluxionem sanguinis per tussim rejecti incitant, compressis nimirum ab horum qualitate pulmonum vasis. Porrò ASCLEPIADES *inutilem à balneo frigidam* censuit. Quod, quamvis pleraque ejus viri præcepta secutus est CELSUS, rectè tamen damnavit. Ne-

Frigida alvo fusæ inimica.

que enim bibitæ aquæ periculum in ipso balneo, sed in corporis loti ineptitudine vertitur. Nam detractis modò enumeratis incommodis quid præstabilius, aut quid magis naturale est, quàm æstuantem stomachum gelida potione refrigerari. Scilicet mutatio omnis fit à contrario atque in contrarium. Et sunt etiam contraria remedia contrariorum. Æquè profectò ut naturale quoque fatebimur, frigentem stomachum calida potione juvari.

SOlet etiam prodesse post varium cibum frequentesque dilutas potiones, vomitus, & postremo die longa quies, deinde modica exercitatio.

Alimentum tribus de causis intus computrescit.

¶ Corruptionis ciborum tres sunt primæ seu generales differentiæ. Una fit per proprios ventriculi morbos. Altera à vitiosis, qui intus coïerunt, humoribus. Tertia alimenti sequitur vitium, quoties in ejus quantitate, qualitate, aut vescendi modo delinquitur.

Cibi copia immodica.

Exuperantem quantitatem, ventriculi calor superando non est, quare protinus ab ea is superatur, æquè profectò ut ab immoderata lignorum copia flamma

ignis tum obruitur tum etiam tota deletur. Inepta qualitas in excedente potissimum caliditate aut frigiditate, tum universæ substantiæ pravitate spectatur, quæ omnia ingenitum nobis calorem impediunt, quò minùs cibos possit suo robore edomare & in utiles succos alterando convertere: at in modo vescendi peccatur, si aut præpostero ordine aut nimia varietate alimenta assumuntur. Quippe non potest concoctio non vitiari, quum facilia concocti duris, pinguia macris, ac laxantia adstringentibus postponuntur. Tum quæ nimium varia sunt fercula contrariisque inter se qualitatibus pugnantia, ventriculus neque arctè suis tunicis apprehendit, neque pari concoctionis proportione alterat. Alia enim aliis citiùs, alia tardiùs conficiuntur, quæ promiscuè omnia inter se coëuntia mistaque, facilè computrescunt atque omnem concoctionis legem subvertunt. Ergo tribus hisce ventriculi noxis maximum promptissimumque remedium vomitus est, quo id quod naturæ incommodat, extra corpus elicitur. Nam si quod intus alimentum est, copia sui malè habet aut alioqui computruit, nullo certè modo melius succurritur. Nunquam enim prava malè pelluntur, sæpe bona haud tutò retinentur, quoniam periclitari hæc non

Cibi inepta qualitas.

Cibi sumendi ordo præposterus, aut nimia varietas.

Vomitus corrupto intus alimento aut corrumpendo utilissimus.

expedit, ne nimio luxu ventriculi vim lacessant, neve caloris nostri destituta afflatu, vitientur, ac sic tandem venarum excepta osculis, benignos etiam succos contaminent. Quæ de cibo dicimus, eadem de simili quoque potione intelligenda sunt, ut rectè *Æginetam* scripsisse arbitrer, matutinum *vomitum saluberrimum esse temulentiæ remedium.* Porrò quoniam propositis ventriculi affectibus cruditas necessariò copulatur, conandum modis omnibus erit ut concoctio fiat, ad cujus facultatem multis abundè est longiuscula quies, & post hanc modica corporis exercitatio. Illa calorem intus coërcitum in concoctionis officio tenet, hæc eundem excitat absque crudorum tum liquatione, tum in habitum raptu.

Æginetà lib. 1.

SI assidua fatigatio urget, invicem modò aqua, modò vinum bibendum est, raroque balneo utendum. Levatque lassitudinem etiam laboris mutatio, eumque quem novum genus ejusdem laboris pressit, id quod in consuetudine est, refi-

cit. Fatigato quotidianum cubile tutiſſimum eſt, inſolitum contrà laſſat. Quod enim contrà conſuetudinem eſt, nocet, ſeu molle, ſeu durum eſt.

§ Fatigatio (quæ quidem exercitiis ſupervenit, quæque excedens quædam ac pertinacior eſſe laſſitudo creditur) nihil aliud eſt, quam triſtis quidam ſenſus corporis immodicè exerciti, accenſis nimirum articulis atque muſculis, idque nervaceis horum fibris aliàs vehementer tenſis atque ſiccatis, aliàs excremento ſibi circumfuſo præpeditis, adeò ut motis particulis moleſtus indè ſenſus alicujus ſeu ulcerationis, tenſionis vel contuſionis quaſi phlegmones oriatur. Tenſio nudam ferè ſiccitatem labore contractam, ulceratio excrementi membris infixi qualitatem, contuſio copiam magis ſequuntur. Jam id excrementi quod influxit ſi tenuè eſt, facilè diſcutitur, tum balneis, tum ſudationibus. Si verò crudum, craſſum, plurimumque eſt, reſolvere id non uſque adeò proclive eſt, ex quo laſſitudo in vetuſtatem incidit, ideoque aſſidua CELSO nominatur, altiùs ſcilicet par-

Assidua fatigatio quando fiat.

ticulis immerso excremento. Urgetque hoc pathema ea potissimum corpora, quibus aut plethora aut succorum cruditas subest. Quemadmodum rectè dixit HIPPOCRATES, *nequaquam à cibi parsimonia lassitudinem fieri.*

Hipp. 6. Epid.

Itaque propositum symptoma, quia cruditatis soboles est, frustrà aut balneo, aut alio quopiam calfaciente remedio oppugnabitur, ut quod particulas priore labore accensas gravius etiam inflammat & materias ipsis impactas (quia concoctione nondum tenuatæ, æquatæ atquæ subactæ sunt) minimè elicit, sed permovet duntaxat, quò fit ut hinc lassitudinis sensus quàm maximè adaugeatur. Jam si per hæc tempora intus quoque latet (ut ferè fit) succorum vel crudorum vel putrium illuvies, quis hîc non sibi temperet à balneis, quarum vi noxia hæc ad ægrotas particulas trahuntur. Cavit religiosè GALENUS, ne cùm pariter & lassitudo urget, & venæ crudis succis refertæ sunt, ea quæ extra sunt, intrò revocemus: Neve quæ intus sunt, foras. Ergo omnis diutinæ lassitudinis remedium unica in concoctione positum est, quam concoctionem non parum ipsum adjuvat vinum, utpote ingenito nobis calori similitudine substantiæ accommodatissimum, ut ne dicam interim, perquam idoneum, id

Gal. 4. Janit.

Concoctio lassitudinis assiduæ remedium.

Vinum lassatis aliquot hominibus utile, aliquot inutile.

esse ad corrigendam succitatem, quæ solidis particulis propter superfluos labores contracta est. Sed ut nihil penè omni ex parte beatum est, ita & hîc quoque inter tot vini commoditates, unicum hoc intervenit incommodum, quòd (quia diureticum id esse convenit) crudos putresve humores ad motionis organa secum abducat, ac sic fatigationis propositæ symptomata exasperet. Videlicet hac permoti causa iis quoque vinum omne ac præcipuè diureticum circuncidimus, quos jam nunc podagræ, chiragræ, coxendices aut id genus alterius arthridis dolores tenent. Nihilo vino melior aqua sic fatigato corpori est, utpote cruda planè existens atque omni naturæ functioni ex sese inutilis; cumque diu circa præcordia cunctetur neque in corpus eat, reliquum est, ut eos qui hîc abduntur malè cocti humores, adaucta cruditate reddat pejores. Quòd si vel celerrimè ad articulos penetraret, ne ob id tamen eorum sanare affectum quiverit, quin potiùs debuerit in venis hærere, omniaque cruda sua qualitate pertinaciter adstringere. Quid igitur, inquies, factu opus est? Dicam: Si vicissim modò aquam, modò vinum potui des, sic ut hujus vim atque impetum illa tardet, simulque vinum inter tot venarum ductus seu in via moratum succos ne-

Aquæ incommoda.

quaquam concitet, sed potiùs iis quibus distinetur locis opem ad concoquendum impartiat, plané rem feceris, ac voti fueris compos. Neque vero perinde erit, si in vicem alternationis hujus aquam vino mistam præbeas. Ista enim amborum per tota crasis efficit, ut quæ priùs simplices essent à vino meraco noxæ, per lymphati usum protinus geminentur. Hoc enim non solùm crudos humores secum ad extima vehit, verum etiam materia organis impactas motivis validiore frigore, quàm aqua pura adstringit. Nam hæc etsi plus vino diluto refrigerat, lentè tamen fertur in corpus, totaque priùs devicta nostro calori est, quàm eô pertingat: at contrà vini substatiæ toti immista tanquam acceptis ab hoc alis frigida crudaque ocyssimè ad extrema penetrat. Atque hinc vel ipsius vulgi experimento deprehensum est, sitim quæ corporis totius ariditatem sequitur, citiùs vino lymphato, quàm syncero fonte levari. Et multis vehementi ardore afflictis hydropisis initium attulit aqua vino mista, quos ea aliàs sola non læsit. Sed missis his, ad sequentia fatigationis auxilia veniamus. Hanc itaque CELSUS levari mutatione laboris scribit, id quod minimè obscurum est, functiones intuenti musculo-

Sitis citiùs vino diluto quàm pura aqua sedatur.

Fatigatio usu novi laboris levatur.

rum, qui cuique motus differentiæ privatim inserviunt. Siquidem alii membrum extendunt, alii reflectunt, alii obliquè intorquent, alii aliis motionibus cient. Itaque planè fit, ut qui diu fuere exerciti, tum optimè ferientur, cum contrarii laborant. Proin lassitudinis haud sola perpetuò quies, sed & nova interdum lassitudo medela est. Quemadmodum qui ab extentis diu brachiis dolent, ab iisdem contractis protinus solamen remediumque mali sentiunt. Æque profecto, ut POLYBUS eos quoque jussit, qui ex cursu laborant, luctari, & vicissim currere, quos lucta fatigavit. Id autem lassationem lenimen efficacius erit, si prior labor insolens, secundus in consuetudine fuit. Consueta enim sicuti naturæ sunt magis affinia, ita meliùs citiusque nos reficiunt. Ac proin fatigato ne molle quidem cubile idoneum est, si duro insuevit.

Polyb. De victu Idiotarum.

PRopria quædam ad eum pertinent, qui ambulando fatigatur. Hunc reficit in ipso quoque itinere frequens frictio, post iter primum se-

dilei deinde unctio, tum calida aqua in balneo magis ſuperiores partes, quam inferiores foveat. Si quis verò exuſtus in ſole eſt, huic in balneum protinus eundum eſt, perfundendumque oleo corpus & caput: deinde in ſolium bene calidum deſcendendum eſt, tum multa aqua per caput infundenda, priùs calida, deinde frigida. At ei qui perfrixit, opus eſt balneo primùm involuto ſedere donec inſudet, tum ungi, deinde lavari: Cibum mollicum, deinde potiones meracas aſſumere.

Fatigatis itinere quæ conveniant.

¶ Qui iter facit, huic inferiora corporis magis laborant, ut quæ onus totius corporeæ molis ſuſtentant, ac porrò transferunt. Itaque ſi hîc laſſitudo

incidit, curandum eſt, ut quæ partes nimia itatione inaruerunt, emoleſcant: Itemque reſolvatur, ſi quid acrioris excrementi iis inhæreſcit. Utrumque hoc crebra frictione confiet, in ipſo etiam, ſi opus eſt, itinere adminiſtrata. Tametſi hoc auxilio efficaciora ſint unctio atque balneum, quæ non niſi poſt abſolutum iter commodè tentantur. Antè tamen arrepto ſedili conquieſcendum eſt, ut defeſſa membra utcunque hac feriatione recreentur, utque contractus in his per itinera ardor placetur ſopiaturque ante calentis tum balnei, tum unctionis uſum. Cæterum hæc iſta lavatio quantum ſiccatis articulis humectatione confert, tantum rurſum laxatione incommodat, quæ laxatio ipſorum firmitudini contraria eſt. Ergo (ut CELSUS monet) ſatius erit ſuperiora corporis magnis quàm inferiora calidis undis fovere. Facientibus iter, ut non pauca aliàs obſervanda, ita duo hæc imprimis vitanda ſunt, ardor ſolis, & immodicum frigus. Sol namque ſi juſto vehementiùs æſtuat, ſudore corpus exhaurit, creſcenteque ejus virtute, tandem etiam denſat, & inſtar corii ſqualens aridumque reddit. Simul vero & acrium pariter excrementorum tranſpiratus impeditur, ex quo febris aut diariæ aut putridæ metus eſt. His abolendis incommodis nihil æquè conduci-

Facientibus iter, ardor ſolis, & frigus nocent.

bile, ut temperatum balneum eſt: Humectat enim areſcentes particulas, & adſtrictas relaxat. Quò verò idem balneum humectando diutiùs ſufficiat, perfuſio quoque olei per totum corpus adhibetur, quæ ſupra propriæ humectationis beneficium, id inſuper commodi adfert, quod obſtructis pinguetudine cutis ſpiraculis carnes fideliùs retineant quicquid à balneo benigni madoris acceperunt. Omnis per itinera ſole exuſtorum noxa periculumque in immodica corporis ſiccitate vertitur, cujus profligatio tanti habetur, ut non dubitarit CELSUS prioris balnei, atque unctionis madorem vel calentiſſimis balneis intra habitum includere, longè ſatius eſſe ratus, qualemcumque ardorem fatigato corpori conſciſcere, quàm remediis parum efficacibus fructum humectationis ſinere perire. Etenim propoſiti corporis refectio in appoſitione ejus conſiſtit, quod defluxit, quæ profectò venire nequit cute nimiopere laxa. Adſtringi igitur denuo hæc poſt temperati balnei atque olei uſum, ferventiore ſolio debebit, cùm præſentiſſimo tum unico ad hanc rem præſidio. Nam ipſa re patet adſtrictionem omnem longo itinere debilitatis periculoſam eſſe quæ frigidis materiis quæſita eſt, multoque maximè frigida aqua, quæ vehementia ſuæ qualitatis ex-

terna internaque corporis omnia facile violat, multo nimirum squalore ac vacuitate imbecilla. His itaque provisis, capitis quoque habenda ratio est, ut cui radii solares præ cæteris partibus negocium facessunt. Id enim quia carne utcumque nudatum est, & in alto corpore positum, facilè succorum halitus jam Sole inflammatum tum admittit tum attrahit. Ergò studiosè lavare id post solium expedit, primùm quidem calida, dein frigida aqua. Illa quidem tum ad humectandum, quod in ipso nimis exaruit: tum ad dissipandum, quod ab imis præcordiis eò sublatum acris vaporis est: Ac tertio, ut cerebrum calore quopiam præmuniatur adversus illapsuræ mox frigidæ impetum; Hæc autem frigida infunditur partim ad comparandum cerebro robur, compulso scilicet intrò calore ejus nativo, partim abolendi ardoris gratia, qui ardor à Sole, à lavacro, calidæque aquæ perfusione erat ascitus. Quo etiam instituto ÆGINETA ad hunc modum fatigatis inter cætera suasit, *ut vultum, manus, & crura gelidis undis irrigarent.* Porrò vehemens in itinere frigus corpus longa motionis perseverantia & laxum & invalidum ut facilè ita & periculosè penetrat. Ideoque hunc protinus qui sic refrixit, moderatè calfacere donec insudet, properandum

Capiti Sole exusto quomodo prospiciendum.

Ægin. lib. 1.

Curatio ejus qui perfrixit in itinere.

est, præterea ungere, cutis meatus frigore adstrictos calentibus undis patefacere, ac sic tandem modico quidem cibo, at sæpiùs oblato, meracisque potionibus nativum calorem ambientis qualitate afflictum refocillare.

IS verò qui navigavit, & nausea pressus est, si multam bilem evomuit, vel abstinere cibo debet, vel paulum aliquid assumere. Si pituitam acidam effudit, utique sumere cibum, sed assueto leviorem: si sine vomitu nausea fuit, vel abstinere, vel post cibum vomere.

Hipp. lib. IV. *Aph.*14. Vomitus navigantibus perutilis.

¶ Quòd navigantibus turbetur corpus HIPPOCRATIS in Aphorismis Autor est. At quòd hujus turbationis occasione vomitus fiat, ipsa re patet. Neque enim his tranquillo, sed turbulento duntaxat mari cietur, quum crebris fluctuum ictibus navis succussatur.

Magno autem valetudinis commodo hic vomitus si moderatus est, erumpit: Nam ventriculum & post hunc veluti consecutione quadam reliquum corpus superfluorum onere levat. A vomitu parum alimenti gustandum est, quò faciliùs id ab labefacto inter vomendum ventriculo superetur, quoque minor sit ad vomitus iterationem proclivitas. Quippe notum est, saturo semper ventre promptius quàm famelico vomi. Itaque si quis hîc multam bilem extudit, cibo abstinendus est, aut certè minimum quid ejus assumet. Nam ut iste humor stomachum magis quàm acida pituita laxat, sic vomitioni opportuniorem facit: Unde fit, quòd effuso hoc frigido excremento, etsi solito levius, omnino tamen edendum quid esse CELSUS præcipiat, contraque fit post ejectam bilem, ubi cibus etsi minus quàm illic requiritur, negligitur, quia majore periculo præbetur. Quippe studiosè cavendum est, ne per longam vomitionis perseverantiam stomachi vis collabascat, ac benigni quoque succi non tantum excrementa vacuentur. Jam si irritus navigantibus ad vomendum sit conatus, quod pathema nauseam inanem dicimus, non perperam cibo caretur, idque ne ventriculus excrementis imbutus, probæ nutritionis commoda corruptis epulis frus-

Vomitus pleno quàm vacuo promptior.

tretur. Quanquam non penitus alienum ſit, plenius quid eſſe, ac mox deinceps evomere, ut qui ventriculo putris inſedit humor, unà cum cibo extundatur.

QUi verò toto die vel in vehiculo vel in ſpectaculis ſedit, huic nihil currendum, ſed lentè ambulandum eſt. Lenta quoque in balneo mora, dein cœna exigua prodeſſe conſueverunt.

Seſſione fatigatis quomodo ſubveniendam.

§ Qui diutina ſeſſione laſſantur, iis muſculi qui crus movent, otio obrigeſcunt, quare paulatim inflecti calfierique lenta ambulatione debent, ut ad priſtinum habitum redeant: Nam hos ſi violento motu cieas, periculum eſt ſolidarum partium quampiam ruptum aut convulſum iri. Ergo pluſcula in balneo trahenda mora eſt, ut eò magis quæ ebtorpeſcunt, emolliantur. Opus verò tenui cœna eſt, tum quia corpus ſedentibus minùs diſſipatum eſt, tum quia naturæ calor longiore otio utcunque elanguit.

Si

SI quis in balneo æſtuat, reficit hunc ore exceptum, & in eo retentum acetum. Si id non eſt, eodem modo frigida aqua aſſumpta.

Acetum quoniam facultate frigidum eſt, ardoris à lavacro contracti moleſtiam ſolatur ore diutiùs contentum. Nam etſi multas partes acres calidaſque obtinet, frigidæ tamen in eo excellunt: Unde præſentius id remedium calidis affectibus quàm frigidis eſt. Ac notatu dignum eſt, quòd ore id oporteat contineri. Quippe hæc pars præcipuis viſceribus conſentit, cerebro quidem per foramen colatorium, ac latentes ſubſtantiæ corporis meatus; ventriculo autem communis tunicæ merito quæ ſimul huic interiorem ſubſtantiam condit, ſimul omne intus os veſtit. Jam verò ſic refrigerato ventriculo proclive eſt, ea quoque quæ juxta ſunt viſcera in ſuæ conſenſum affectionis pertrahere. At pulmonibus, cordi ſeptoque tranſverſo os conſentit, ducti intrò ſpiritus occaſione, ipſoque in itinere aceti facultate obiter refrigerati. Neque iſti liquori par eſſe

Aceti vis.

Os omnibus penè viſceribus conſentit.

virtute frigida censenda est: Nam hujus qualitas crassiore subjecto, illius contrà longè tenuissimo includitur, quò fit, ut quàm ocyssimi suprà infraque ad commemoratas particulas adspiret. Equidem rectè à GALENO scriptum arbitror, omnium quæ novimus potestate refrigerantium acetum longè esse tenuissimum. Atque ad hunc usque locum CELSUS res novas, aërem, exercitia, cibos, & quæ his paria sunt, latiore sermone tractavit: Posthac autem eorum omnium observationem ac varium usum, pro differentia naturarum seu corporum ætatis, temporum anni, affectarumque seorsim particularum ad calcem usque libri prosecuturus.

Gal. 10. *Meth.* Acetum omnium refrigerantium tenuissimum est.

ANte omnia autem norit quisque naturam sui corporis. Quoniam alii graciles, alii obesi sunt: alii calidi, alii frigidiores: alii humidi, alii sicci: alios abstricta, alios resoluta alvus exercet. Raró quisquam non aliquam partem corporis imbecillam habet.

§ Sapienter à SOCRATE præceptum est γνῶθι σεαυτόν, quæ sententia corporis quoque naturæ accommodari non tantum animo potest. Nam quid illiberalius, quàm quid hæc cujusmodique sit corporeæ molis fabrica quam circumferimus, nescire. Cumque nonnulli propensissimis animis in res incumbant quam plurimas atque maximas cognoscendas, eoque studio omnem ætatis partem consumant, qui quæso hos non pudeat, omnia scire cum velint, sui ipsorum oblitos esse, propriæque naturæ cognitionem ignorare eam sine qua valetudo neque prospera tueri, neque profligari adversa commodè potest. Equidem hanc Medicinæ partem quæ de humani corporis natura tractat, omnibus litterarum cupidis atque ingenio non male natis scitu necessariam arbitror, utpote cujus contemplatio & multæ utilitatis & inexhaustæ cujusdam dulcedinis est. Qua re impulsi vetustissimi quippe Philosophi paucis ante HIPPOCRATEM seculis hanc quoque scientiam agitarunt, ex quibus clarissimos, PYTHAGORAM & EMPEDOCLEM, & DEMOCRITUM fuisse accepimus, sic ut & sapientiæ studium, & rerum naturæ contemplatio sub iisdem autoribus nata sint. Ergo quoniam de corporis natura dicere propositum est, scire libet sub ejus appellatione multa

Jucunda naturæ.

vulgò significari, quorum pleraque hoc loco veluti πάρεργα sciens prætereo, ac Grammaticæ Professoribus disputanda relinquo, ea tantùm daturus significata, quæ sunt ex nostræ artis usu. Primùm itaque omnis memoriæ clarissimi Medici eorumque facilè Princeps HIPPOCRATES, naturam vocarunt universam illam substantiam atque crasim calidi, frigidi, humidi, sicci, quæ ex omnibus mundi elementis justa inter se lege coëuntibus consurgit, estquæ hæc corpori humano cum cæteris animantibus ac plantis communis. Quippe sua cuique rei genitæ natura, ideoque à Græcis φύσις est appellata ἀπὸ τοῦ φύειν, quod est nasci. Consit autem ex dicta elementorum crasi communis illa hominum natura inter certos fines seu gradus primarum qualitatum humanæ speciei proprios inclusa, quæ nunquam non est calida & humida. Talia nempe omnia esse animantia GALENUS dixit, quæ plusculo sanguine affluunt. Jam quoque in ipsa hominum specie propositæ craseos non idem perpetuò est modus: Nam in mistione modò hoc, modò aliud elementum alia superat, aut ab iisdem superatus, sic ut pro qualitatum primarum temperatura alii calidi, alii frigidiores, alii humidi, alii sicci, aliique εὔκρατοι, id est, probè attemperati sint. Porrò ex legitima hac elementorum

Natura quid.

Communis hominum natura.

miscella, quidam veluti genius consurgit singulorum temperiem atque indolem nactus, suffultusque naturali solidarum partium humido tanquam vinculo ac basi totius corporeæ compaginis, quæ & ipsa quoque ex elementis conflata est. Est autem hic genius autor omnis naturalis functionis, quatenus principiorum naturæ vires habet. Vocaturque cùm à sapientiæ Professoribus, tum à Medicis aliàs calor naturalis, aliàs ipsa quoqua natura. Quemadmodum GALENUS memoriæ prodidit, naturam animantium nihil aliud esse quàm calidum innatum, quod semini inexistens corpus ab initio efformavit, auxit, & ad finem usque vitæ enutrivit. Hoc integro calido, sanitas, afflicto morbus dominantur, ejusque rei causa pro ipsa sæpe facultate id quoque usurpatur. Sicuti verò duplex habetur caloris naturalis acceptio (alter enim insitus est, quem jam nunc proposuimus, alter influens in corde genitus atque hinc in omne corpus sparsus) ita & uterque pariter naturæ nomen pro loquentium usu accepit. Siquidem ad corporis loca aliquo doloris morsu percita naturam accelerare dictitamus, calorem intelligentes vitalem copioso sanguine stipatum, ut id quod nocet, depellat. Est enim nihil aliud hæc natura quàm vitalis ille calor continenter à

Calor naturalis natura appellatur.

Calor naturalis duplex.

Calor vitalis quid.

corde seu perenni fonte scaturiens, ac purissimo vectus spiritu in totum corpus quoquoversus dimanans cælestique instructus facultate vigorem incolumitatemque omnium operationum conservans. Itaque hujus quoque caloris opus esse perhibemus quòd corpus in aëre quantumvis temperato actu calens sentientibus occurrat, quodque epulis intrò in corpus receptis, tum somno oppressis, metu perculsis, febriculæ accessione rigentibus, frigidaque aspersis interna magis caleant, externa minùs. Et contrà lætitia exultantibus, ira accensis, pudore suffusis, solio egressis, tota cutis vivido calore efflorescat. Ac tot quidem sunt apud Medicos vocis naturæ acceptiones, quibus ea quoque non perperam jungetur sub cujus nomenclatura passim occulta seu arcana proprietas significatur, quæque extra omnem mentis humanæ captum posita, sola nosci experientia potest. Cuilibet (inquit GALENUS) corpori proprietas quædam temperamenti inest, quæ huic quidem naturæ sit consentiens, ab alia autem dissentiens, unde fieri arbitror, quod ut vulgò dicitur, tot ferè sint palata, quot homines. Alii namque caseum, alii butyrum, plerique bubulam, plures suillam, alii aliud cibi genus aut appetunt magis aut fastidiunt, ac (quod magis mireris) non.

Proprietas arcana, etiam natura dicta.

Gal. 3. *Temp.*

Palatorum diversitas.

nulli etiam deleteriis innoxiè vescuntur, ut anus illa, quam GALENUS refert, Atheniensis, cui soli quæ omnibus exitio cicuta est, ne per aliquot quidem annos esitata nocuit. Hanc reconditæ naturæ in victu proprietatem GALENUS *sexto sanit. tuend.* luculenter expressit. Duplex est inquit victus genus, unum quod secundum simplicces qualitates, aliud quod secundum totam substantiam conveniens est. Illo utimur quando intemperiem mutare consilium est, hoc sola experientia discernitur. Hæc ille. Sanè tanta vis latentis hujus naturæ est, ut etiam rationis expertes animantes, ad ea quærenda pabula incitet, quæ sibi sunt magis idonea, jumenta nimirum ad herbas, leones lupósque ad carnem, & id genus pecudum unumquodque ad familiares sibi escas: Atque hinc tanta subindè exoritur naturarum contrarietas, ut quod uni animanti erat non ingratum, id ipsum alteri non bruto solùm, sed etiam homini interdum lethale sit. Cicuta namque homini venenum, Sturno nutrimentum est: ferrum struthiocamelum reficit, cæteris animantibus inutile est: Elleborus homini pharmacum, coturnici conveniens esca est. Atque abdita hæc incomprehensibilisque naturæ vis in usu aliarum penè rerum omnium non tantùm in victus differen-

Duplex victus genus, unum secundum simplices qualitates, alterum secundum occultam proprietatem conveniens.

Naturarum in vescendo diversitas.

tia ſpectatur. Pertinetque ad medicum omnium hominum proprietates noſſe, aut certè ſi id perdifficile eſt, ut quam plurimorum norit. Sunt enim qui omnem medicinam horrent, nonnullis contra gravis ejus nidor etiam voluptati eſt. Sunt quibus per inciſam venam vel primus quiſque exiliens cruor leipothymiam adfert, ſunt quos ne vicenæ quidem ejus effuſæ unciæ exaniment. Hanc certè naturæ appellationem GALENUS 1. ad Glauc. uſurpavit, docens non ſolùm communem omnium hominum naturam, ſed & cujuſque propriam noſſe medicum oportere. Habes jam omnia rerum genera, quæ naturæ vocabulo continentur. Itaque his cognitis, promptius poſthac erit conſtituere, quid cuique homini adhiberi, quid detrahi, quid immutari aut conſervari expediat.

Medico noſcendæ ſunt hominum proprietates.

TEnuis verò homo implere ſe debet, plenus extenuare, calidus refrigerare, frigidus calefacere, madens ſiccare, ſiccus madefacere. Itemque alvum firma-

re is, cui fusa, ſolvere is cui adſtricta eſt, ſuccurrendumque ſemper parti maximè laboranti eſt.

¶ Irrefragabile tritumque Medicorum axioma eſt, *Omnia ſimilibus conſervari, contrariis aboleri* Ex quo colligere eſt, hæc corporibus vitioſis, illa valentibus admovenda eſſe. Quæ tamen lex ut in morbis perpetua, ita per ſanitatem egens limitationis eſt. Multos enim in ſanorum numero reperias, quibus ſimilium uſus morboſam intemperiem conſciſcit, tantum abeſt, ut priſtinum naturæ ſtatum conſervet. Sed ut iſtarum rerum diſcrimina omnibus nota ſint, ſciendum eſt, primam propoſiti axiomatis particulam in iis tantùm obſervari oportere, qui aut abſolutè temperati, aut ſaltem non admodum calido humidove intemperati ſunt. Nuſquam enim rectè frigiditas (ut proxime docebitur) aut ſiccitas ſervantur, quòd hæ qualitates noſtris principiis ex toto repugnent, interituſque mortalium cauſæ ſint. At calidis humidiſve hominibus, ſi ſua cuique intemperies ſecundum naturam eſt, cur talis non merito conſervetur? Cur verò nutritio (quæ aſſimilatio quædam eſt nutrientis,

Conſervatio ſimilibus, curatio contrariis perficitur.

Frigiditas, ſiccitaſve temperamenti nuſquam rectè ſervantur.

Nutritio quid.

in id quod nutritur) non fiat ab iis, quæ & qualitate & tota substantia similia sunt, quum talis semper materia corpori debeat apponi qualis defluxit? Quippe hac nos impulsi ratione pueris lac, vinum dilutum, calidasque lotiones: adultis verò panem atque carnem, at senibus meracum præbemus. Ac ferè hisce omnibus usuvenit, ut appetitus non impar sit cibi potionisque qualitati. Semel diximus de iis non hactenus agere, quibus naturalis imperies non est admodum insignis. Nam contrà si qualitatum luxus adeò crevit, ut sanitati vehementer incommodet, tum utique contrariis (absente quamtumvis morbo) intrepidè pugnandum est, idque ne similium usu excessus temperamenti exeat in immensum, ac morbo corpus exerceat. Cadit autem idem hic excessus potissimum in eas primi ordinis qualitates, quæ cæteris efficaciùs agunt, suntque hæ (teste ARISTOTELE) caliditas & frigiditas. Earum ergo alterutra ut primùm sine modo invaluis, necessaria protinus contrariorum erit usurpatio. Facilis enim hic est ad morbosam intemperantiam lapsus. Atque hæc ista HIPPOCRATE atque GALENO authoribus loquor, quorum hic *6. Sanit. Tuenda* eadem hæc sub iisdem penè verbis scripsit, ille *libro de victu Idiotarum* luculenta oratione docuit sic esse instituendam.

Vehemens qualitatum excessus contrarium victum exigit.

Victus contrarius sit calori & frigori, idque ratione corporis ætatis, temporis anni.

diætam, ut calori ac frigori contraria sit ratione habitus, ætatis, & temporum anni. Nec unquam defuit qui huic animadversioni respondeat, successus. Nam hyeme calidum, æstate frigidum victum majore valetudinis commodo amplectimur, tum senibus meraca potio, juvenibus diluta accommodatior est, corpora biliosa frigidis, pituitosa calidis feliciùs nutriuntur. Senes æstate, juvenes hyeme tutiores sunt. Et inimicior adolescentibus æstas, hyems longævis est. Vix dignum admonitione putamus, quòd hoc loco cùm calidos contrariò victu alimus, non id nos calidum notare quod secundum naturam est, sed quod ascititium naturæque repugnans est, hoc namque (quod aboleri debet) juvenes magis pollent, illo (quod servandum est) pueri ac proin his moderatè calida, illis frigida convenientiora sunt. Duplex hoc calidum HIPPOCRATES quoque scriptum nobis reliquit. Nam cùm *Aphorismorum volumine* sic ait, *Qui crescunt, plurimum habent calidi innati*, id calidum expressit, quod à semine ortum prorsus benignum naturale, omniumque operationum efficiens causa est. At in EPIDEMIIS aliud calidum notavit, ita loquens, Θερμοκόιλιοι, id est, *ventre calidi, frigidæ carnis & graciles, hi conspicuis venis & iracundiores sunt.* Et idem eodem libro.

Calidum duplex.

Hippocr. Lib. 1. Aph. 14.

Hipp. 2. Epid.

In calida natura, refrigeratio, potus aquæ, quies. Hoc sanè calidum igneum prorsus est squalidum, febrile, ac naturæ ex toto contrarium, maximeque in nobis viget, ubi æstas, ubi temperatura biliosa atque ætas virilis est. Atque hîc (ut proximè dixi) contraria victus ratione pugnandum est, ne similium alimentorum usus temperamenti vitium in immensum efferat. Quæ res (ut modò retuli) non minore cura in frigidis quoque observanda est. Nam hæc nobis cœlesti illo calore afflatis ex toto contraria sunt, ejusque rei causa nulli functioni (ut GALENUS ait) prodesse, nullisque rebus genitis (ut ARISTOTELES) unquam misceri nisi ex accidente consûerunt. Porrò in intemperantiam labi humiditati non adeò proclive est, ut quæ qualitas superioribus ignavior est atque ad patiendum magis quàm agendum comparata, indeque protinus fit, quòd pueris humida conveniant, seu nullum intemperiei discrimen minantia, quatenus humiditas ipsis omnis secundum naturam est: adde quod optime quoque talia inserviunt, tum corporis humecti nutritioni, tum incremento. Quam rem sagax natura persentiens lac matris in usum humentis alimenti ipsis præparavit. Hæc ipsa nimirum humiditas genituræ atque sanguini primis nostræ vitæ initiis maxi-

Frigiditas temperamenti semper abolenda.

Gal. 6. Sympt. Frigiditas ex se nobis inutilis.

Humiditas similem fere victum poscit.

mè affinis familiarisque est, tantoque impensius ejus fruitione pueri juvantur, quanto generationis suæ primordiis sunt propiores. Porrò etsi constat præhumidos natura homines magis esse longævos: ac sanitate, ubi ætate jam processerunt, inconcussa plus cæteris frui, usus tamen venire interdum potest, ut hisce quoque humoris nimietas utcunque extenuari postulet, utique si corpus fluxionum, putredinis ac redundantiæ vitiis facit oportunum. Tum enim non veritus GALENUS est, usu pluscula exercitationis, frequentis antè cibum balnei, medicaminum purgantium, diureticorum atque errhinorum temperamenti luxuriem reprimere. Idipsum & in quibusdam fieri mulieribus plus justo pituitiosis oportet, ut quibus humida intemperies facilè in morbum excrescit, unde fieri arbitror, quod POLYBUS victum his omnibus ac potissimùm cum utero gerunt, simpliciter siccum instituerit, utique si non ultima sunt impraegnationis tempora, cùm in una muliere duo grandia simul corpora continentur. Itaque conceptionis initio tenuans siccansque victus ratio satis commoda est, eò quòd tum corpus excrementis non uno nomine gravetur, quando & menses præter solitum deficiunt, & pauculum nutrimenti in novelli fœtus alimoniam insumitur. Jam

Humidis magis vitales. *Gal. 6. Sanit.*

Humiditas quandoque corrigenda. *Gal. 6. Sanit.*

Polybus lib. 1. De victu Idiotarum.

Mulieribus gravidis quando humidus victus inutilis.

vero quod ad temperamenti ſuiccitatem attinet, vix ſcio an uſquam ea debeat ſervari. Eſt enim per ſe naturæ prorſus adverſa, primaque ſecum mortalitatis noſtræ ſeminaria trahit, ac proin quæ occupat corpora in præcocem ſenectam præcipitat. Quò magis GALENUM miror, cùm is *ſexto volumine ſanitatis tuendæ* qualitates proponeret, quæ victum ſemper contrarium exiguunt, caliditati & frigiditati non protinus adnexuiſſe, & ſiccitatem, quæ nihilo illis eſt innocentior, nec in ullo corpore aut ætate rectè ſervatur. Quippe nullo rerum caſu ſicca ſiccis rectè foventur, ſive hominis temperamentum ſive ætatem, ſeu anni denique tempora ſpectes. Quis enim unquam per æſtatem juvenis bilioſus, quis ſenex melancholicus per Autumnum ſiccis tutò eſt uſus, ſive horum unumquodque per ſe ſubeſt, ſive omnia pariter coëunt, tum ſive ingens intemperantia ſive levior eſt? In calida (inquit idem ille) frigidaque intemperie, contraria ſemper dare expedit. At ſi ſiccius quodvis membrum efficias, nihil manifeſtè læſeris. Probat verò hanc rem per modum nutritionis, quam eſſe ſcribit ejus quod nutrit in id quod nutritur aſſimilationem, idque ut perquàm rectè diſerteque protulit, ſic quod ſicca (ut ipſe colligit) citiùs ſiccis uniantur quam humida, neque conſentaneum ra-

Siccitas ſemper inutilis.

Galeni incuria.

Gal. lib 6. ſanit.

tioni, neque fide aut GALENO dignum eſt. Nam cùm nihil antè nobis queat aſſimilari, quam per concoctionem aptum nutriendo corpori redditum ſit, ſequitur, ut quo quæque materia minùs facilè concoquitur, eo tardiùs quoque aſſimiletur. Concoquuntur autem longè faciliùs humida ſiccis, quod his natura ad recipiendam alterationem rebellior, illis promptior ſit. Ideoque ſenes, & hecticos, & longa invaletudine exhauſtos, & aliqua animi ægritudine tabeſcentes, humido alimento cum optimè tum celerrimè reficimus. Scio equidem talem corpori debere ſubſtantiam apponi, qualis defluxit, ut priſtinus naturæ ſtatus ſervetur. At hîc non ſervare habitum, ſed in meliùs mutare ſtudendum eſt, id quod ſimilium uſu adeo non conſequaris, ut priore etiam ſiccitatis intemperantiam auxeris. Neque his etiam repugnat vulgatum hoc medicorum placitum: Similium uſu ſanitatem omnem conſervari. Id enim ita in temperatis corporibus fieri certum, in intemperanter ſiccis aut frigidis, quantumvis leviter ſic affectis, non uſquequaque tutum eſt. Nam ut vel maximè detur idipſum licere primo qualitatum ordine intemperatis ſeu qui minus facilè in exceſſum intemperantiæ labuntur, non video ſanè, qua via quis duo hæc incommoda effugiat. Primo,

quoniam corporum & causarum salubrium par esse excessus gradus debet, quis ita amussim singulorum inter se modum comparet, quando vis rerum necessario corpus alterantium sæpè temerè nobis etiam imprudentibus, etiam invitis exeat in immodicum, cujus rei occasionem cum in cibo ac potu corrupti seculi hujus mores, tum in aëre infinita tempestatum varietas præbent. Alterum incommodum est, quod non vulgares modò, verum etiam ipsos sæpe rei medicæ artifices sui fugiat temperamenti modus, ut absurdum sit ita anxiè ubique similia studere metiri, patente latissimo contrariorum campo, quibus non subest error tam aut facilis aut periculosus. Quid enim gravioris noxæ siccis hominibus paulò quid crebriores attulerint potabilium aquarum balneæ, quid liberaliora vini diluti pocula? Quid effusior animi lætitia? quum his contrà salsa lavacra, vinum meracum ac potens, sollicitudines etsi leviter incidant, tædii tamen periculique plenissima sint? Adeò apparet parum roboris in iis intemperantiæ servandæ præceptis inesse, quæ GALENUS partim *sexto sanit: tuendæ*, partim *tertio Technæ* proponit, eaque magis otiosa disputatione agitari, quàm consistere usu posse. Ergo sicci rectiùs semper humidis insistent, quorum usu caveatur,

ne quod indies in corpore indesinenterque siccescit, minùs properè siccetur. Estque hoc præceptum ubique perpetuum, seu vehemens corpora siccitas, seu levis occupet. Quid enim: Si humiditatem (quæ quidem naturalis sit) semper tueri seu preciosissimum naturæ thesaurum jubemur, quo tandem rerum statu oppositam ipsi siccitatem non corrigere fas erit. Neque Hercle video quidnam hîc GALENO nostro prætexam, quoniam is *libro de sanitate tuenda* varius esse ipseque à se diffidere videtur tot modis siccitatem corporis insectans, eamque esse referens, cujus culpa omne genitum corpus mortale sit. Jam ipsos quoque natura siccos pessimè semper excipi solere eodem volumine proposuit, scilicet quod temporis spatio senescentibus accidit, id his statim ab initio contingere. Sed missa in præsens hæc fortè aliis temporibus reservabimus. Siccitatem longè reddit formidabiliorem juncta frigiditas. Amborum enim coitus rectissima ad præcox senium via est. Proin quum hæ qualitates junctis viribus corpus oppugnant, tum profectò si unquam alias, contrariis confidenter insistendum est. Infelicem hanc copulam luculenter in senibus videre est, quos idcirco calidis humidisque indesinenter fovemus. Etsi enim iis per sanguinis vasa multum indies fluctuat

Senes calidis & humidis reficiendi.

aquosi excrementi, adeò ut hoc per urinas, per nares, oculos ac palatum effuso corpus in speciem humectum sit, solidæ tamen partes grandi siccitatis vitio jactantur. Superflua igitur hæc (ut GALENUS docet) educere oportet, solidas autem ipsas calefacere atque humectare, id quod rectè quis vino præstiterit, & meraco simul & diuretico. Sanè excrementis modò narratis intentum fuisse POLYBUM credibile est, cùm victum senibus institueret ficciorem, quod ejus scriptum fide careret, nisi ejus respectu rei quam diximus legatur. Quamquam enim senes ob immodicam vim pituitæ ea sæpius cogantur assumere quæ siccent & incidant, revertendum tamen his Authore GALENO sine mora ad humectantem victum est. Atque his ita definitis, remanet illa quam initio posuimus incolumis stata, nec ullis disputantium machinis violanda regula: Sanorum probam temperaturam similibus servari, intemperiem verò calidam aut humidam, quæ non valde efficax sit, & his quoque iisdem quæ vehemens, eaque omnis contrariis extenuari semper oportere. Dico, quid cuique factu sit opus, non ignarus tamen idipsum haud perpetuò propter externa impedimenta fieri posse. Siquidem ita GALENUS sentit, ut omnis sanorum intemperies aut per otium au-

Gal. 5. *de Sanit.*
Quale vinum senibus utile.
Polybus de vict. Idiot.
Gal. 5. *de Sanit.*
Generalis totius victus regula.
Gal. 5. *sanit.*

feratur, aut servetur propter negotia. Proin qui sic occupationibus distringuntur, ut in mutando temperamento singula suo peragere tempore nequeant, iis pristina retinenda intemperies est, atque omni ejus demutatione supersedendum. Ergo plenus, si à negotiis vacat, sese extenuabit, tenuis implebit, calidus refrigerabit, frigidus calefaciet, madens siccabit, siccus madefaciet. Porrò non sine causa CELSUS maximè laboranti seu imbecillæ sollicitus est, utpote quæ cæteris citiùs ac pejus semper afficitur, idque tám ab internis quam externis ærumnis. Facilè enim recipit quicquid natura superflui humoris seu inutile sibi onus in eam excusserit. Quinetiam GALENUS Author est sæpe absque omni succorum noxa solam partis imbecillitatem gravis inflammationis causam extitisse. Atque hactenus CELSUS in genere docuit, id esse immutandum quod naturæ modum excedit. Posthæc verò exponet, quibus præsidiis unumquodque eorum corrigere genus oporteat.

Temperamentum per occupationes non mutandum.

Particulæ imbecillæ maximè prospiciendum.

De causis quæ implent corpus.

IMplet autem corpus modica exercitatio, frequentior quies, unctio, & si post prandium est, balneum, contracta alvus, modicum frigus hyeme, somnus & plenus & non nimis longus, molle cubile, animi securitas, assumpta per cibos & potiones maximè dulcia & pinguia, cibus & frequentior & quantus plenissimus potest concoqui.

Gracilitas quid & unde contrahatur.

¶ Gracilitas (quæ deficiens quædam nutritio est) contrahitur aliàs ab intemperie sicca, cui modò calor, modò frigiditas sociatur, aliàs ab imbecillitate facultatis tum distributivæ, tum nutricis. Proin iis illa remediis probè curabitur, quæ & humectant & alimenti in cor-

pus distractionem (ἀνάδοσιν Græci dicunt) vimque partium nutricem juvant. Ad quorum omnium facultatem apprimè confert modica corporis exercitatio, ut quæ sanguinem ex penitissimis visceribus in extimas venas ac summam corporis molem quoquoversus effert sine valida ejus dissipatione, unde efficitur ut habitus faciliùs capax eo oblato cibo novæ materiæ sit. Id siquidem modico labori proprium, immodico negatum est, quoniam hic quantum adjuta anadosi prodest, tantùm vicissim nimia nocet dissipatione, quæ gracilibus ex toto contraria est. Nempe his implere habitum, non extenuare propositum est, idque sanguinem bonum (ex cujus abundantia omnis consit corpulentia) in corporis molem trahendo, tum vim firmando nutricem, simulque ut quàm minimum ejus quod attractum est, exhalet prospiciendo. Quæ omnia ut consequeretur GALENUS non solùm modicam exercitationem, sed & frictiones, perfusiones, verberationes, picationes, gracilibus particulis adhibebat, fœlicique eas eventu in symmetriam ac naturalem habitum vindicabat. Ad easdem res & moderata quies confert, qua durante, ut succorum instauratio melior, ita minor quoque corporis difflatio est. At moderata

Quæ corpus impleant. Exercitatio modica.

Corpulentia ex multo fit sanguine.

Gal. 12. *Meth.*

Modica quies.

quies esto, ne non distracto in venas alimento, ejus fruitione corpus frustretur. Nam hac ratione multos opinione citiùs emacruisse & experimenta & GALENUS testantur. Efficacissima gracilibus ex unctione medela est. Namque hæc cum molli adhibita frictione multam sanguinis vim in carnes attrahit, pinguetudineque sua cutis obstruit spiramenta iterque claudit, quo id quod eò succi pertractum est, promptè alioqui diffletur. Ad quam rem picatione quoque non tantum unctione GALENUS utebatur, eoque se refert præsidio multos ἀτροφοῦντας paucorum spatio dierum carnibus implesse. Tanto namque picatio cæteris maciei remediis præstat, quanto fidelius intra habitum id quod affluxit sanguinis, includit. Sequitur posthæc balneum à cibo adhibitum, in quo maximum extenuatis repositum adjumentum est. Primùm enim membra quæ siccitate rigescunt, id emollit: Et quæ connivent, recludit, adhæc calorem toto habitu movet, cujus ope nutrimenti pridem elaborati nec dum tamen in nutritionem interiorum insumpti, attractio, promptaque assimilatio fiunt: Postremò omnibus grato perfusis humore incrementum siccitatis tardat. At magna cura opus est ne longiore in balneo mora corpus consumatur. Sed neque hoc silentio quo-

Gal. 6. Epid. Comment.

Unctio.

Picatio.

Gal. 5. Sanit.

que prætereundum, non esse tempestivam lavationem, quæ cibum protinus excipit. Nam metus est ne hæc ista nimia maturatio cruditatem obstructionemque visceribus ac vasis conciliet. Permotus est hoc incommodo Princeps AVICENNAS, ideoque non antè in balneum deduci macros jubet, quàm epulis ad unguem à ventriculo confectis. Sed nec ipsum prætertibo GALENUM, qui etsi ad maciei depulsionem tantopere balneas à cibo commendat, periculi tamen nos etiam atque etiam commonefecit, quod exilibus mensenterii ac jecoris vasis ab obstructione impendet. Succedit balneo dura alvus, ideo macilentis non leve præsidium, quòd sic totus penè oleti mador in venas abeat, vix tantilla ejus portione cum arida ventris saburra ad alvum demissa. Medetur insuper gracilibus modicum hyemis frigus, ut quod dissipationem corporis cohibet absque valida succorum ad interna pulsione. Quod quidem beneficium immodico frigori negatum est, quoniam gracilibus habitum penitus minuit, constrictis intrò in corpus succis, ut ne dicam etiam vehementi hujus qualitatis potentia facillimè hîc interna violati. Sequitur implentium ordine somnus, is qui plenus sit, ac neque nimium longus neque brevis. Pleno namque corpus affatim humectatur, crudis

Non statim à cibo gracilibus lavandum.

Gal. 4. *Meth.*

Dura alvus.

Modicum hyemis frigus.

Somnus plenus.

omnibus vi concoctionis in probum ſanguinem converſis. At longo calor inſitus emoritur, cruda accumulantur, impeditaque ſuccorum anadoſi corpus nutritione fruſtratur. Perbrevi concoctio probè fieri cœpta interrumpitur, ſicque humores inſtaurantur ad felicem nutritionem inidonei. Adeò apparet nullum gracilibus conducere ſomnum poſſe, niſi plenum. Porrò molle cubile his quoque ſubvenit, emollito ac relaxato inde habitu, ideoque ad multam vim ſanguinis recipiendam adparato. Sicuti contra durum cubile cutem adſtringit, & ſuccos quo minùs facilè ad carnes ferantur, impedit. Ita enim omnium noſtrum comparatum naturæ eſt, ut ſeſe ad res jucundas ea explicet, quoquoverſur circa ipſas extenſa, rurſuſque refugiat omnia, quæ aliqua contriſtatione moleſta ſunt. Quæ profecto cauſa eſt, quòd ex aſperarum rerum contractu corpora denſeſcant: mollicantur verò fundanturque ab iis, quarum voluptuoſus gratuſque occurſus eſt. Adnumeratur gracilitatis auxiliis & animi ſecuritas, quatenus in omne corpus naturam longè lateque diducit explicatque. Naturam voco, ſanguinem, calorem, atque ſpiritum, quæ per inamœnas illas ſollicitudines in profundum corporis demerſa ſqualido ibidem calore marceſcunt, totumque ſubinde corpus

Molle cubile.

Animi ſecuritas.

pus in suæ affectionis consensum pertrahunt, ut optimè dictum hoc à *Sapiente* sit. *Animus gaudens ætatem floridam facit. Spiritus tristis exsiccat ossa.* Sequuntur ordine dulcia & pinguia, quæ quoniam substantia nobis sunt per quam similia, ocyssimè plenissimeque nutriunt, ac corpus in tumorem attollunt. Quippe omnium eorum quæ nutriunt communis autore GALENO dulcedo est, suntque ob id dulcia naturæ semper acceptissima, ut contra gustui insuavia ac naturæ ingrata, amara, acria, acida atque austera. Atque hinc adeo fit, ut dulcia reliquis citiùs viscera obstruant, & venenis mista sumentis exitium accelerent. Siquidem avidè hæc à natura propter substantiæ quandam veluti cognationem expetita, celerrimè in venas abripiuntur. Quid, quòd humidum id naturale radicitus nobis inhærescens, quo solidæ partes corporis seu basi stabiliuntur, prorsus dulce pingueque apparet, ita profectò ut oleaceæ eorum dejectiones atque urinæ testantur, quibus ob hecticas seu ardentes febres solida liquantur. Cæterum quòd cibus & plenus & frequens vehementer nutriat, ex iis est, quæ ipsa re patent. Rectè tamen CELSUS adjecit, quantus plenissimus potest concoqui. Nam si alioqui copia superat ventriculi vires, jam non im-

Proverb. 17. v. 22.

Dulcia & pinguia.

Gal. 4. Sympt.

Dulcia citò obstruunt.

Cibus plenus frequens.

piere corpus, ſed ſæpe etiam extenuare aſſolet, dejecta antè concoctionem per alvum eſca, aut ſi hæc fortè intus retinetur, generato inde ſanguine ad probam nutricationem inidoneo.

De his, quæ extenuant corpus.

EXtenuant corpus aqua calida, ſi quis in eam deſcendit, magiſque ſi ſalſa eſt, in jejunio balneum, inurens ſol, & omnis calor, cura, vigilia, ſomnus, nimium vel brevis vel longus, lectus per æſtatem terra, hyeme durum cubile, curſus, multa ambulatio, omniſque vehemens exercitatio, vomitus, dejectio, acidæ res & auſteræ, & ſemel die aſſumptæ epulæ, & vini non perfrigidi po-

tio jejunio in consuetudinem adducta.

§ Aquæ calidæ contraria inter se sunt officia, & implendi corpus & extenuandi. At non eodem utrumque fit tempore, nec in subjecto similiter utrobique affecto. Nam initio corpus implet, pellectis in habitum succis tum profectò, cùm his intima viscera etiamnum affluunt. At multo post eadem lotio corpus quoque extenuat, quatenus plus dissipat succorum, quàm trahit. Neque enim viscera plus sanguinis à se divelli sinunt, utpote prioris balnei tractu vacuata, ac proin ipsa quoque succorum egentia suam inopiam strenuissimè tutantur, quo fit, ut cum nihil ex his venit, & lavatione tamen non abstinetur, habitus certè universus concidat, exinaniaturque: Cujus rei gravissimum testem habemus HIPPOCRATEM, qui sic in Epidemiis loquitur: *Quæ pars calidis undis fovetur, primùm tumet, post gracilescit.* Ergo ubi corpus extenuare consilium est, id continenter lavandum tantisper erit, donec quod priùs intumuit, subsidat, longeque expeditior hæc fuerit vacuatio, si aqua sit salsa, ut quæ in siccando est mul-

Aqua calida aliàs implet corpus; aliàs extenuat.

Hipp. 6. Epid.

Gal. I. ad Glauc. to potentissima, adeò ut GALENUS quendam sibi visum affirmet, qui falso innixus judicio hujusmodi lavationis usu ita habitum sui corporis siccârat, ut tandem difficillima consumptus tabe perierit. Posthæc extenuat & balneum jejunis administratum, eodem modo, quo superiùs demonstravimus inanibus visceribus per calidas lotiones corpus consumi. Jam quod inurens sol habitum minuat, siccetque documento sunt ii quibus in eo diutiùs apricatis tota cutis subjectaque huic proxima caro arescit, instarque lori dura ac strigosa redditur, tametsi id sit non tam caloris quàm siccitatis illi annexæ opus. Atque hic immodici duntaxat Solis effectus est: nam contrà qui mediocriter calet, fundit humores, cutem lenit, ac subjectam ipsi carnem solito reddit molliorem. Ventum est ad curas, sub quarum appellatione omnia perturbati animi pathemata complecti plenioris doctrinæ causa non alienum est. Singula enim horum ita ut curæ, hominem conficiunt. Ejus generis sunt, tristitia, timor, ira, ipsaque quavis Erynnide pejor invidia. Nam rectè habet Epigramma: *Livor tabificum malis venenum. Intactis vorat ossibus medullas. Et totum bibit artubus cruorum.* Et *Julius Cæsar malè natos, invidos* notans, *cavendum* dixit *à macilentis*, qualis Brutus erat,

Balneum jejunos emaciat.

Inurens Sol extenuat.

Cura corpus conficit.

qui ipsi tandem lethali vulnere latus hausit. Sed agedum harum rerum causas exponamus. Omnes animi affectus unà cum animo ipso in corde residere apud Philosophos in confesso est. Animo autem ad affectus commodè exserendos depromendosque spiritus vitalis ut idoneum instrumentum inservit, calore uberrimo sanguineque purissimo tanquam præsidiario milite semper instructus, estque hujus spiritus officium præcipuum animo seu potentissimo corporis Monarchæ continenter assistere, ac modò foras confertim erumpens, modò intrò in suam veluti arcem sese recipiens omnibus ejusdem animi passionibus famulari. In mœrore, tristitia, metu, idem spiritus ad cor vadit, ubi imbellis animus velut cavea clausus terrentis rei occursum effugit, eoque fit, ut timentibus ac mœstis extrema frigeant. Contrà verò in ira spiritus cor petens collectis ibidem viribus confertim sese foras ad summa corporis effundit, idque eo, ut ait GALENUS, motionis modo, quo calor revocatur iis, qui frigida loti sunt. Duplex enim cùm his, tùm iratis motus est. Primo enim spiritus ad sedem animi revocatur, aversati rei bilem moventis indignam præsentiam, eodemque temporis articulo extrema pallescunt. At paulò post impellente animum judicio, spiritus penè omnis

Animus ejusque affectus in corde consistunt.
Spiritus vitalis officium in affectibus animi.

Gal. 5. Sympt.

ebullienti sanguine fervidoque calore tanquam auxiliariis copiis stipatus, affatim foras ad cutem emergit, ut id scilicet persequatur quod mens ultione dignum existimat. Jam verò quid de invidia dicam, qua ne Siculis quidem Tyrannis inventum majus tormentum est. Hæc alterius virtute ac læto rerum successu excitata spiritum ad cordis specum adsciscit, ubi malis incursibus furiatus animus suos secum dolores noctes diesque evolvit, multum in hoc spiritus insumens, neque quicquam ejus in extimum ferri corpus sinens. Ideoque fit ut sicut invidorum animus infernali caligine horridus est, ita vultus quoque totusque habitus cadaveroso pallore fœdetur. Omnibus hisce animi emotionibus commune est, quod interposito spatio corpus extenuent, tametsi omnes eodem id non faciant modo, nec efficacia pari. In timore enim ac mœstitia (quæ nullo alio inter se differunt, quàm quod hîc lentus, illic celer sit motus) spiritus vitales ad suam scatebram refluunt, ubi compressi marcidoque calore incensi tabescunt, ex quo corpus frigidus tandem sicciusque reddi necesse est, depascente nimirum squalido febrilique calore (nativus enim cortum indies intermoritur) insitam cordis humiditatem, quod deinceps viscus suæ affectionis consensu reliquum cor-

Per invidiam quid spiritus patiatur.

Animi turbati pathemata corpus omnia extenuant.

Tristitia ac metus quomodo hominem consumant.

pus afficit. Siquidem mœstis, authore GALENO acrimonia potius caloris, quàm abundantia inest. At verò, ira (si quidem ea perseverantior est) corpora extenuat diversa penitus ratione. Nam cum hæc sit juxta PLATONEM seu ebullitio quædam sanguinis circa cor, vehementius corpus inflammando dissipat. Nempe in hoc pathemate calor neque intus, ut in timore fit, occulitur, neque ibidem emarcet: sed contrà potius juxta fontem caloris primum exardescens quàm mox ex imis precordiis foras ubertim erumpit, sefeque quoquoversus in omne corpus diffundit. Idcoque rectè GALENUS dixit irascentibus caloris abundantiam inesse, & ob id nunquam quemquam ex hoc pathemate animam amisisse. Cæterum invidia medullitus cor exedit, ubi malus animus rerum se augentium imagines assiduè versat, per quas actiones spiritus squalido incensus calore, ipsam quoque cor & posthoc universum corpus marcidum reddit, sic ut tandem omnis ipsi color decorque pereat. Qui verò curis altioribusque mentis cogitationibus conficiuntur, in iis spiritus è vitæ principio ad mentis arcem correpti multaque ibidem functione accensi, primò quidem cerebri substantiam, mox verò cor, ac tandem ipsum quoque corpus reliquum per mutuæ sympathiæ legem hectico

Gal. 1. ad Glauc.

Ira quid & quomodo extenuet.

Gal. 1. ad Glauc.

Invidia cur aliquis macrescat.

Curæ quomodo corpus tabefaciant.

squalore obterunt, actionesque naturæ omnes evertunt. Rectè enim GALENUS scripsit συμπάσχειν ἀλλήλοις ἁπάσας τὰς διοικούσας τὸ ζῶον δυνάμεις. Posset his jure addi res solliciti plena timoris amor, quo vix scio, an quicquam magis hominem conficiat. Nam spiritus vitales variis modis oppugnat exercetque, modo iras excitans, modò vanos timores fingens, interdum invidia, sæpe odiis immortalibus animum excrucians. Quin etiam ipsam impetens mentem, insaniæ, dementiæque causam præbet. Quid multis? Omnia sursum deorsum in corpore agitat, ut nil mirum sit, tantopere hinc aliquem contabescere. Atque hæc de animi emotionibus dixisse sufficiat. Sequuntur in extenuantium ordine, vigiliæ, nec sine causa. Nam vigiles sensus quia nunquam esse possunt otiosi, quiescente quantumvis corpore, spiritus primùm animales, atque hinc consequutione quadam vitales etiam multo usu obterunt, tabefaciuntque. Adhæc vitalibus spiritibus jugiter in cerebrum ascitis perfectio, tum chyli in ventriculo, tum chymi in hepate ac vasis labefactatur. Suprà namque demonstratum est hunc vitæ spiritum ad concoctionis integritatem perquam necessarium esse. At verò imperfectam concoctionem, nulla sequitur

Amor Venereus extenuat.

Vigiliæ hominem emaciant.

proba nutritio, ut quæ tota in assumpti alimenti assimilatione posita est, cumque nihil coalescere corporis substantiæ possit, nisi plurima subactum victumque alteratione, corpori alendo factum sit idoneum, quid miri, si frustratam concoctionem extenuatio membrorum sequatur. Neque alia ratione, somnus quoque, si vel nimium brevis est, vel longus, corpus emaciat, quàm quòd concoctioni incommodet, juxta illud HIPPOCRATIS: *Gravis vigilia, potus cibosque tum crudos tum incoctiores reddit: at ea quæ in contrarium fit transmutatio, corpus dissolvit*, &c. De duro cubili suo loco dictum est. Eademque ratio habetur de lecto per æstatem terra, tametsi id cubationis genus tutius fuerit Græcis atque ultimis Italis, quam nostræ regionis incolis. Quod autem vehemens exercitatio corporis molem atterat, & suprà abundè monstratum est, & ab HIPPOCRATE in Epidemiis, his verbis approbatum: *Extenuatio, cursu, luctatione, multis celeribusque obambulationibus efficitur.* Adhæc cur vomitus & dejectio idem possint, ipsa re notum est. Ambo enim hæc ex genere sunt maximarum corporis vacuationum. Adde quòd necessum planè sit, digestionem alimenti in corpus assidua ventris dejectione mi-

Somnus nimium brevis aut longus extenuat. *Hipp. 2. de vict. acut.*

Vehemens exercitatio, corporis molem aterit. *Hipp. VI. Epid.*

nui, assuefacientibus nobis nutritionis instrumenta, quæcunque continent ea statim pessum impellere. Sic enim neque urina commodè fieri, neque ali corpus cibo potest. Porrò acidæ res atque austeræ ob id extenuant, quod ut jam pridem dixi, ad nutriendum sint ineptæ. Idem possunt & rariùs assumptæ epulæ, ex quibus scilicet parcior est succorum proventus. Novissimum hoc ordine locum habet, vini neque energia, neque facultate perfrigidi potio jejuno in consuetudinem adducta: Hæc enim corpus cùm per halitum, tum per urinas digerit.

CUm verò inter extenuantia posuerim vomitum & dejectionem, de his quoque propria quædam dicenda sunt. Ejectum esse ab Asclepiade vomitum in eo volumine, quod de tuenda sanitate composuit, video, neque reprehendo, si offensus eorum est consuetudine, qui quotidie

ejiciendo vorandi facultatem moliuntur. Paulò etiam longiùs processit. Idem purgationes quoque eodem volumine expulit. Et sunt hæ perniciosæ, si nimis valentibus medicamentis fiunt. Sed hæc tamen submovenda esse, non est perpetuum, quia corporum temporumque ratio potest ea facere necessaria, dum & modo, & non nisi cum opus est, adhibeantur. Ergo ille quoque ipse, si quid jam corruptum esset, expelli debere confessus est. Ita non ex toto res condemnanda est, sed esse ejus etiam plures causæ possunt, estque in ea quædam paulò subtilior observatio adhibenda.

¶ Optimo jure CELSUS errorem notat ASCLEPIADIS qui vomitionis atque dejectionis usum sanis ademerat, non alia forte permotus causa, quàm quod nonnullis hæc ista usurpantibus, gravis quandoque orta noxa sit. Istud verò quam sit iniquum judicium, nemo non videt, qui venæ quoque sectionem, exercitium, balneas, unctiones, & id genus salutaria utriusque valetudinis præsidia fuisse sæpe perniciosa reputat, non quidem suapte ipsorum natura, sed utentium errore. Sanè id pro lege putare, quod rarò evenit, hominis parum circumspecti est; quæ verò rerum abusus vitia profert, ea ipsis tribuere rebus, etiam imperiti est. Neque verò obtinere ASCLEPIADES si viveret, unquam posset, quod nulla sanis incidat, vomendi purgandive corpus necessitas, cùm tanta sit temperamentorum vis, tanta eduliorum varietas, tot ab aëre, motu, quiete, somno, vigilia cæterisque id genus rebus alterationes nos indies circumveniant, afficiantque, ut fieri planè non possit, quin sæpe ex assidua horum omnium consuetudine, vitium aliquod in ventre, aut in ipsis venarum succis vel imprudentibus nobis succrescat, quo si quid jam semel imbutum facessere negotium naturæ cœ-

Vomitus temerè ab Asclepiade rejectus.

pit, cur non liceat infrà suprave excludere? Quasi verò hanc vacuandi licentiam non solum Medicinæ lex rectaque ratio nobis permiserit, sed ipsa etiam non monstravit natura, quæ sæpiùs in ipsis quoque sanis absque pharmaco noxios humores modò per os, modo per alvum suapte sponte ejicit. Neque verò illud HIPPOCRATIS ASCLEPIADI ulla in re patrocinabitur: *Qui integra sunt corporis valetudine medicationes ægrè molesteque ferunt.* Sed neque illud quicquam arguerit. *Elleborus sanas habentibus carnes periculosus.* Iste enim Aphorismus de iis scriptus sanis est, quos nullum urget cacochimiæ vitium: His enim vomitum, aut purgationem commodam esse nemo qui sapit, putat. Quanquam si vel maximè vitium valentibus aliquod subest, ne ob id quidem convenire elleborum censemus longè sinceriore materia medicaminum reperta catharcticorum quæ partim energiæ placiditate, partim compositionis fœlicitate ut majore fructu, ita periculo minore, quod corpori superest, demunt. Ideoque barbarorum scholis *Benedicta* sunt appellata. Ergo ob id vomitus sanis prodest, quòd ventriculo sordes, tum pituitosas, tum biliosas eximat. Cujus vacuationis quantus sit fructus, ipsum ventri-

Hipp. lib. 4. Aph.16.

Vomitus quare utilis.

Suam quæque particula concoctionem tantùm perficere, non alterius emendare potis est.

culi munus ostendit : quod si in aliquo sit diminutum, totius illico corporis nutritionem frustrabitur. Scilicet nec hepati nec solidis membris proclive est χυλώσιως vitium corrigere, quatenus unaquæque particula concoctionem expedire duntaxat suam, non item alterius emendare nata est. Jam vero & tota sæpe corpora non unicum semper ventriculum vomitus expurgat, cùm aut potentibus emeticis cietur, aut fortuito ab ipsa provocatur natura, sanguinis totius colluviem (ut per febrium crises fit) in ventriculi cavum effundente.

Vomitus totum etiam corpus vacuat.

De Vomitu.

VOmitus utilior est hyeme quam æstate. Nam tum & pituitæ plus, & capitis gravitas major subest. Inutilis est gracilibus, & imbecillum stomachum habentibus. Utilis est verò plenis & biliosis omnibus, si vel nimium se replerunt, vel

parum concoxerunt. Nam, ſive plus eſt, quàm quod concoqui poſſit, periclitari ne corrumpatur, non oportet: Si verò corruptum eſt, nihil commodius eſt, quam id, qua via primum expelli poteſt, ejicere. Itaque ubi amari ructus cum dolore & gravitate præcordiorum ſunt, ad hunc protinus confugiendum eſt. Item prodeſt ei, cui pectus æſtuat, & frequens ſaliva, vel nauſea eſt; aut cui ſonant aures, aut madent oculi, aut os amarum eſt. Similiterque ei, qui vel cœlum, vel locum mutat, his, quibus (ſi per plures dies non vomuerunt) dolor præcordia infeſtat. Neque ignoro, inter hæc præ-

cipi quietem, quæ non semper contingere poteſt agendi neceſſitatem habentibus, nec in omnibus idem facit. Itaque iſtud luxuriæ cauſa fieri non oportere confiteor. Interdum valetudinis cauſa rectè fieri experimentis credo. Commoneo tamen ne quis qui valere & ſeneſcere volet, hoc quotidianum habeat.

Vomitus unde & quæ vacuet *Gal. 6. Sympt.* Ventriculi proprium excrementum cur pituitoſum.

§ Vomitus educit (authore GALENO) pituitoſa, bilioſa ac ſeroſa excrementa, quæ tum in ventriculo genita, tum aliunde in ipſum ſunt derivata. Primo itaque ventriculum, ſecundariò ac quadam veluti conſecutione univerſum etiam corpus exinanit. Proprium ventriculi extrementum pituita eſt, partim quia nervacea frigidaque ejus partis ſubſtantia eſt, partim quia omnium prima ſuſtinet rudimenta ciborum, ubi veriſimile eſt crudas frigidaſque ſordes magis coire quàm in reliquis concoctionum officinis. Ergo ut vomitus nunquam non ſublevat ventriculum pi-

tuita gravem, ita tum præcipuè juvat, cum tempus hybernum superantis materiæ luxuriem fovet. Tum enim & cœlum frigore, & cibus luxu magnam ventriculo ad cruditates fenestram patefaciunt. Atque hac re (ut author est GALENUS) permoti veteres vomitum à cibo alii bis, alii semel dumtaxat in singulos menses per hyemen cieri jubebant, quo pituita videlicet omnis ex ventre pelleretur. Ea enim paulò longiùs intus morata computrescit, ventriculi tunicas erodit, & caput vitiatis halitibus tentat. Neque verò his repugnant HIPPOCRATES, *æstate suprà, hyeme infra purgandum* docens. Hoc enim Aphorismo eum humorem notavit, qui ex omni undequaque corpore in aliquam ventris regionem defluit, qui verò ibidem genitus insedit, non item. Quippe hujus derivatio pro communi vacuationis lege per eos seu proximiorem locum molienda est. Græci, istud παροχέτευσιν appellant. Ejusque rei testis HIPPOCRATES sic loquitur: *Supra septum transversum dolores purgationis egentes per superna purgandum esse significant, qui verò infra sunt, per inferna.* Hæc ille: At verò influentis in ventrem humoris impetus, quacunque ultro pro more suo effertur, eò sequendus est juxta illud HIPPOCRATIS. *Quò natura inclinat, eò ducere convenit.* Ergo ut æstate bi-

Cur hyeme vomendum.

Gal 5. De usu partium.

Frequens antiquis per hyemem vomitus.

Hip. lib. 4. *Aph.* 4.

Hip. lib. 4. *Aph.* 18.

Humoris fluentis impetus sequendus.

lis & hyeme pituita magis toto corpore luxuriant, ita hîc dejectio, illic vomitus (si quidem humor ad ventrem è venis aut ultro repat, aut medicina ducatur) promptiora sunt. Bilis enim pro sua levitate facilè sursum evolat, ut pituita contra pondere laborans suo ad ima sidit. Tametsi hæc ista motionis lex sæpe fallat, ac neque semper bilis sursum vergat, neque deorsum pituita. Nam Eudemo Philosopho (ut refert GALENUS, suprà pituita, infrà bilis. Paulo Rhetori contraria via exuberabant. Propterea ne qua restet erroris in purgando occasio, præstare arbitror humoris vacuandi impetum non tam ratione investigasse, quàm ipso didicesse experimento. Atque hæc quidem temporibus atque humoribus in vomendo observatio debetur. Corporum vero non parva quoque habenda ratio est. Neque enim omnibus juxta aut utilis est aut proclivis vomitus. Conducibilem CELSUS ait plenis ac biliosis, quod ut probè intelligatur, paulo latiorem exigit explicationem. Plenos itaque AUTOR intelligit carnosos, ut aliàs significavit sic inquiens, *Gracilibus magis sanguis, plenioribus magis caro abundat.* Nimirum corpulentia carnosa (est enim & altera adiposa) à calido humidoque contrahitur, Ideoque in primo ortu calor thoracem dilatavit, humor mul-

Quibus vomitus utilis.

Cels. lib. 2. cap. 10.

Corpulentia duplex.

ta carne intexuit, ut hoc nomine commodus facilisque vomitus fiat. Siquidem in plenis natura inest, quod HIPPOCRATES alias in difficulter vomentibus arte quærebat pluscula, *eos quiete & copiosiore cibo ante vomitum humectans.* At vero hujus præsidii necessitas tum multo maxima est, cum quid stomachum gravat, seu pravus aliquis humor, seu corporum aut corruptioni proximum alimentum hanc partem obsederit. Proin rectè CELSUS tum demum his esse vomendum dixit, cùm sese nimium replerunt aut parum concoxerunt, simul indicans & facilitatem vomitionis & opportunitatem. Videtur his refragari HIPOCRATES sic inquiens: *Ægre vomentes, & medicè carnosos infernè purgato, devitans æstatem:* Cujus Aphorismi interpretationi, neque GALENUS neque ejus commentatores fecerunt satis. Ille cur æstas hîc observari debeat, duntaxat exposuit, cur mediocriter carnosis vomitus noceat, dissimulavit. Hi vilissimorum mancipiorum instar ab domini vestigiis ne latum quidem (ut ajunt) culmum discedere ausi transeunter ejus scripta tanquam canis Nilum delibant, neque ponere quod ab eo authore præteritum, neque amplificare, quod nimis contractum est, sustinent. Ergo μέτρως σαρκώδεις (sic enim HIPPOCRATES loqui-

Hip.lib. 4. Aph. 13.

Quando convenientior vomitus.

Hip.lib. 4. Aph. 7.

Locus difficilis ejusque explicatio.

tur) καὶ δυσεμέας, id eſt, utcunque carnoſos unaque difficulter vomentes intelligemus ipſos apprimè pituitoſos, ac dein aliqua ex parte melancholicos. Pituitoſi enim propter humiditatem temperamenti carnis quoque bonam portionem non tantùm adipis habent, tametſi ea caro neque adeò firma, neque adeò multa ut ſimpliciter carnoſis ſit, ac proin his facilis, illis vomitus difficilis jure cenſetur. Pituitoſos intelligo non φλεγματίας τὰ ἄνω, ſeu ſtomacho tantummodo tales, ſed toto corpore. Nam prioribus quoniam pituita circa ſtomachum multa redundat, per os ſeu locum viciniorem rectiùs purgatio quæritur. Nempe eo nomine hyeme quoque utiliter vomi ſuprà demonſtravimus. Aliis verò καθόλου pituitoſis, cùm propter ſtomachi firmitudinem thoracíſque auguſtiam, tum quia nulla humoris supernè vacuandis neceſſitas eſt (totius enim corporis inutilis pituita rectius infrà purgatur) vomitus omnis inidoneus eſt. Jam verò melancholicorum nonnullis (naturæ frigiditate efficacia ſiccitatem ſuperante) habitus utcunque attollitur, ſic ut in ſpeciem carnoſi viderentur, niſi lividus eos color, nigrumque capillitium ac tenues venæ proderent. Et ii quoque reliquorum melancholicorum exemplo difficulter vomunt, tum quod humoris acidi

Frigidis pariter & humidis vomitus inutilis.

Melancholici ægre vomunt.

occasione firmus his stomachus sit, eoque minus ad vomendum pronus, tum quod melancholia omnis suapte impetu ad inferna potiùs sidat, ut ne dicam etiam cunctos uno ordine melancholicos pressiore pectore esse, ideoque de ruptione alicujus in eo vasis ubi vomunt periclitari. Supersunt modò biliosi, qui cur non ægrè vomant, proximè dicetur ubi de gracilibus agemus. Biliosos intelligas oportet, non solùm toto corpore, sed etiam Τὰ ἄνω duntaxat πικροχόλους, qualem Paulum Rhetorem fuisse suprà retulimus, ob pravam scilicet meatus biliarii in ventriculum implantationem plurimum indies bilis suprà per os effundentem, cætera tamen pituitosum. Hic nisi vomitu amarum excrementum antè extudisset quam cibum caperet, nullum concoctionis fructum sentiebat. Cùm horum πικροχόλων, tum reliquorum omnium symptomata, seu notas quasdam quibus ii noscantur, CELSUS in præsentia proponit. Ac primum quidem ructus amari, unà cùm præcordiorum dolore (καρδιωγμὸν Græcè dicitur) gravitateque excrementi biliosi ibidem redundantis acrimoniam sequuntur. Iisdem de causis pectus æstuat, & frequens tenuisque saliva & nausea est, quæ duo jamjam in foribus esse vomitum denunciant, præsertim oborto jam capitis

Signa picrocholorum.

Signa vomitionis mox futuræ præsaga.

dolore ac vertigine, agitatoque labro inferiore. Cæterùm ut semper qualiscunque nausea vomitum antecedit, ita non usque sequitur vomitus nauseam.

Nausea inanis unde fiat.

Quoties enim præ tenuitate altiùs immersi ac veluti imbibiti humores ventriculi tunicis sunt, aut alioqui propter lentorem tenacius affixi, nausea inanis, irrita, seu quæ absque vomitione fit, movetur, & ipsa quoque sub hac autoris comprehensa regula.

Aurium sonitus. Lacrymæ.

Aurium verò sonitus & obortæ oculis lachrymæ fiunt, subvolante è stomacho sursum versus bilioso halitu, qui acris admodum mordaxque cùm sit, haud aliter quam fumus ab igne redditus aut acris vapor ab inspecta cæpa resiliens oculos pungit, roditque ut hinc exprimi lachrymas nihil adeò mirum sit. Idem quem diximus halitus per aures subinde foras elapsus auditus organon obiter verberat, tinnitumque facit non dissimilem ei quem edunt pulsata templorum æra.

Oris amaritudo.

At os emarescit ob continuitatem substantiæ faucibus cum ventriculi interna tunica communis, ejusque rei causa haud rarò compertum est, contenta in ventriculo multa bile vel dulcissima quæque maximè amara esse videri. Atque hactenus de biliosorum symptomatis, satis superque: quorum præcipuam partem HIPPOCRATES hoc Aphorismo complexus est: *non febrici-*

Hip. lib. 4. Aph. 17.

tanti cibi fastidium, cordis dolor, vertigo tenebricosa, & oris amaritudo, purgatione per superna opus esse significant. Siquitur mutatus aër, qui tum demum vomitionem non inutilem facit, quum ad contrariæ temperaturæ loca fit transitus. Aliud enim hîc cœlum, alius cibus aliaque sæpè vivendi norma, omnes corporis actiones innovat, ex eaque re orta in venis turbatio ac nescio quid insoliti tumultus, interveniente naturæ opera, inutiles, si qui sunt humores, à bonis sequestrat, quos humores subinde vomitus (tum quia subsunt hi, tum quia permoti fluxui auscultant) summo cum valetudinis commodo exhaurit.

Vomitus cœlum mutanti utilis.

Juvat vomitus & hos insuper, quibus is plusculis diebus præter morem intermissus est. Tum enim præcordia dolor exercere consuevit, superfluis in ventriculo retentis eumque tum qualitate seu stimulo, tum copia seu gravi pondere molestantibus. Hæc enim vasorum illuviem natura pro consuetudine pellit, aut certè ventriculus intra se cumulatius gignit purgari vomitione suetus. Hactenus quibus corporibus vomitus idoneus sit proposuimus, proximum est quibus incommodet, id quoque jungere. Existit hoc loco quæstio subdifficilis, manifestaque inter HIPPOCRATEM atque CELSUM pugna, quæ ne incolumi utriusque viri autho-

Vomitus salutaris iis qui hunc præter morem neglexerunt.

Vomitus quibus noxius.

ritate dirimatur, non inutile fuerit; paulò altius rem omnem inspicere. Vomitus omnis depravata ventriculi expulsio est ingentique fit fibrarum ejus transversarum connixu, ut quæ stringendo sursum versus materiam per os extundunt, ideoque hic expulsionis modus quia naturæ repugnat, nunquam fieri nisi ventriculo malè affecto potest.

Vomitus quid, & quomodo fiat.

Quomodo enemata (referente GALENO) aliquando per os rejecta sunt ac per lethales volvulos ipsum etiam oletum. Ut enim ventriculi tunica interna rectis fibris toti gulæ atque ori contiguis cibos trahit, sic externa transversis contexta fibris, quemadmodum deglutitioni quoque inservit, ita vomitum sola perficit, nullis substantibus quæ in os trahant fibris. Ideoque facilius est devorare aliquid quam removere. Quæ omnia si ita se habent, quis dubitet vomitum non posse citari absque valida non ventriculi solum, sed & pectoris sediumque quæ juxtà sunt concussione, eaque de causa stomacho invalidis ac pectore gracilibus summopere, (ut CELSO visum est) adversari, seu his alicujus vasis diruptionem, illis imbecillitatis incrementum minitantem. Non reclamat his HIPPOCRATES, sic inquiens. *Graciles & ad vomendum faciles superne purgare convenit.* Nam his autor *biliosos* hoc loco inaudit, non item eos

Enemata per os reddita, itemque alvi fæx.

qui

qui vel aliqua occaſione extabuere, vel à prima origine temperamentum frigidum ſiccumque ſortiti ſunt. Ambobus enim his pectus macrum preſſumque eſt, ut periculum ſit non modò difficilem vomitum fore, ſed etiam aliquod ſanguineorum vaſorum diruptum iri. Eos enim ut hoc Aphoriſmo excluderet HIPPOCRATES illam adjecit ad graciles appendicem. Et facile vomentes. Tales verò ſunt ante omnes bilioſi, præcipueque quos πικιοχόλυς τά ἄνω appellamus, conſumpti verò ac melancholici, minimè. Ideoque HIPPOCRATES duos alios Aphoriſmos eodem penè orationis contextu rectè junxit. Ex his alter ſic habet: *Obnoxios pthiſi ſuprà ne purgato.* Alter iſte eſt. *Melancholicos infrà vehementius purgabis.* Nempe in his materia ad inferna magis ſidit, quare eò etiam arte ducenda eſt. Adhæc temperamenti vitio gracile pectus rigidum arctumque natura ab initio finxit, adeò ut hos vomere cogere planè abſurdum ſit. At verò bilis propter lenitatem minimo negotio per os extunditur, unde fit, ut perquam eruditè alibi CELSUS ita ſcripſerit. *Vomitus ut in ſecunda quoque valetudine ſæpe neceſſarius bilioſis eſt, ſic etiam in his morbis, quos bilis concitavit.* Ineptiunt hîc plerique Neotericorum, cùm inter natura graciles & eos qui vi morbi ſunt

Hip. lib. 4. Aph. 8. 9.

Celſ. lib. 2. cap. 13.

tales discernunt, illis vomitum utilem, his inutilem decernentes. Næ isti me Hercle parum intelligunt, quam nihil intersit ad vomitus difficultatem naturave quis gracilis factus sit, an morbo, modo semel gracilis sit. Eadem est, inquit GALENUS, providentia acquisiti affectus, & naturalis intemperiei. Itaque si propter ingeniti frigoris siccitatisque exuperantiam thorax ab ipso ortu naturæ emacruit, aut tum quoque bonus, post tamen tabido affectu consumptus est, quæ (te quæso) res vomitum hic inidoneum, illic idoneum fecerit, substantibus utrobique causis, quæ vomitioni adversantur, iisdem. Sed hoc est istorum acumen qui hodie inter scriptores palmam affectant, quique nulla necessitate ambages secuti emendicatis hinc illinc absque studio atque arte scriptis magno conatu magnas nugas dicunt. Sed his valere jussis, ad rem redeamus. Peracta vomitione rectè quies imperatur, cujus beneficio componatur turbati in corpore succi, afflictæque inter ejiciendum particulæ ab egestisque oblæsæ materiis refocillentur. Neque verò luxuriæ causa vomere quotidianum habere convenit. Hoc namque robur ventriculi solvit corpusque plus justo exinanit, ut nil mirum sit, eum qui sic continuat, neque valere, neque senescere admodum posse.

Post vomitum quid agendum.

QUi vomere poſt cibum volet, ſi ex facili facit, aquam tantum tepidam ante debet aſſumere; ſi difficilius, aquæ vel ſalis, vel mellis paulum adjicere. At qui manè vomiturus eſt, antè bibere mulſum, vel hyſſopum, aut eſſe radiculam debet, deinde aquam tepidam, ut ſupra ſcriptum eſt, bibere. Cætera quæ antiqui Medici præceperunt, ſtomachum omnia infeſtant.

§ Medicamenta ἐμετικὰ, id eſt, vomitum cientia pro actionis robore atque infirmitate in triplici ſunt differentia. Quædam enim adeò blandè leviterque ſolvunt ut ventriculum ac loca quæ juxta ſunt, quàm minimum laceſſant, cujus generis aqua tepida eſt, per ſe potui data, aut ſi quis ob vacuandæ materiæ lentorem ægrius vomat, quæ particeps ſit modici ſalis ſeu mellis, ut

Triplex vomiti-vorum differentia. Blanda emetica.

tanto omnium efficacius affixas ventriculo sordes detergat. Ad hunc ordinem spectant hordei decoctum, ficus recentes, oleum crudum extremis digitis aut penna in gulæ caput demissum, ipsumque haustum hydræleum. At secundæ classis emetica aliquanto his sunt potentiora, quapropter junioribus mediocria nominantur, ut quæ modum quendam in solvendo obtinent, neque ita sunt invalida, ut superius comprehensa, neque rursus ita violenta, ut quæ postremo mox ordine sequentur. Ejus generis habentur radicula, atriplex, sive semina horum sumes, sive radices. Semen anethi, nasturtii, erucæ, melonum, radix betonicæ, & cucumeris sativi. Tertio ordini adscribuntur uterque elleborus, nux vomica, succus corticis sambucini, radix cucumeris agrestis, & hujusmodi, quæ simul omnia actionis suæ vehementia stomachum subvertunt. Proinde rectiùs CELSUS emeticorum quæ sanis usui esse possunt, duplicem ordinem proponit: Primoque ea collocat, quæ & mitia sunt, & facilè vomentibus præbentur, qualis aqua tepida est tum sincera, tum mellis salisve pauxilli particeps. Secundum autem ordinem ea tenent quæ potius manè vomituris conceduntur, ut ra-

Medio-çria.

Vio'enta.

Emeticorum juxta Cellum duplex ordo. Primus.

Secundus.

dicula oxymelite sumpta, mulsum, decoctum hyssopi, & id genus alia permulta, quorum facultate humores tenacius ventriculo affixi dissecantur absterguntúrque, ut epota paulò post tepida, minore negotio exigantur. Id se comperisse in quodam ÆGINETA narrat, qui cum indies inappetentia ac nausea laboraret ructumque insuper acido atque præcordiorum inflatione (quia pituita in ventre coierat) assiduè torqueretur, *sumpta* (inquit) *ex aceto mulso radicula incredibilem vim ejus humoris evomuit, atque ita protinus sanitatem recuperavit.* Porrò quotquot præter hæc sunt emetica priscis illis Medicinæ Autoribus usurpata (in quorum classe primas ferè tenebat Helleborus) omnia sanis fugienda, ægris non nisi per morborum maximas necessitates & in aliorum defectu remediorum præbenda sunt. Etsi enim magnas ea sæpe vires ostendant in morbis longis ac febre carentibus (sicut in Epilepsia atque insania helleborus) suspectus tamen usus istorum omnium esse debet. Quemadmodum optimè alias CELSUS dixit: *Ista non semper ægrotis prodesse, semper sanis nocere.*

Paul. Ægin. Lib. 1. Historia cujusdam vomentis pituitam.

Violenta antiquorum emetica sanis fugienda, ægris raro sumenda sunt.

Cels. lib. 2. *cap.* 13.

POst vomitum (si stomachus infirmus est) paulùm cibi, sed hujus idonei gustandum, & aquæ frigidæ cyathi tres bibendi sunt. Si autem vomitus fauces exasperavit, qui vomuit, si manè id fecit, ambulare debet, tum ungi, deinde cœnare. Si post cœnam, postero die lavari, & in balneo sudare, hinc proximus cibus mediocris utilior est, isque esse debet cum pane hesterno, vino austero meraco, & carne assa, cibisque omnibus quam siccissimis. Qui vomere bis in mense vult, meliùs consulet, si biduo continuarit, quam si post quintum decimum diem vomuerit, nisi hæc mora pectori gravitatem faciet.

¶ Vomitus omnis sive is sumpto pharmaco moveatur, sive sponte naturæ erumpat, stomachum semper plus minus convellit. Quare hoc finito studendum roborando ventriculo est. Itaque sumpto priùs modico cibo (multus enim imbecillam facultatem superat) haurire gelidum fontem ad tres usque cyathos expedit, unde laxatum ventriculi os roboretur. Cyathus juxta PALÆMONEM duodecima Sextarii pars est. Ipse sic scribit: *Sextarii Cyathus pars est, quæ est uncia libræ.* Sextarius autem qui octodecim unciarum capax est (etsi Romanis Authore GALENO, viginti contineat) duas Cotylas seu Heminas facit, quemadmodum idem innuit PALÆMON hoc metro: *At Cotyle Cyathos bis ternos una receptat.* Ex quo sequitur, ut tres Cyathi, quia non nisi dimidiam implent Cotylen, in totum pendeant uncias mensurales quatuor & semis, quod est Acetabuli duplum. Sed definitis his, agendum de asperitate faucium est. Ea inter vomendum contrahitur ab acore pituitosi excrementi fauces atque omnem gulam suprà infraque in ipso transitu percellentis ulcerantisque, quæ quidem affectio etsi à bilioso quoque vomitu potest excitari, nequaquam tamen hujus occasione in præsens fieri putanda est. Nam CELSUS de vomitu hîc agit, qui ventri-

Vomitus stomacho molestus.

Palæmon. Lib. de pond. & mens.

Cyathus.

Sextarius.

Cotyle.

Fauces cur vomendo exasperentur.

culo proprius eſt, quique genitam in eo pituitam (naturale ſibi excrementum) non bilem ex alto corpore huc confluentem extundit. Huic ſententiæ medicamenta ſubſcribunt, quæ initio hujus de vomitu ſermonis ad expeditiorem materiæ purgationem autor propoſuit, ut ſunt hyſſopus, radicula, mulſum & id genus calida remedia alia, tum incidentia tum abſtergentia. Sed & jam nunc finito vomitu meracum, carnem aſſam, ciboſque omnes quam ſicciſſimos imperat, quæ tamen omnia poſt flavæ bilis effuſionem maximè fuerint aliena. Agedum igitur cauſam ſcrutemur, cur poſt hujuſmodi vomitionem præſcripta remedia conferant. Pituita omnis quæ quidem cocta ſubdulciſque eſt, nequaquam exaſperare loca quæ contingit, ſolet, ſed contrà potiùs quæ ulcerata ſunt, linire, lævigare, ac lento gratoque humore imbuere. Quum verò eadem hæc parum probè cocta acida ſalſave reſtita eſt, tum certè gulam tranſiens facilè exaſperat. Ergo quæ hanc vomitio induxit aſperitatem, quoniam cruditatis ſoboles eſt, quid novi ſi ea poſtulet auxilia quæ concoctionem adjuvant, qualia ſunt tum ambulatio, tum ante cœnam (ſi quis manè vomuit) unctio, aut ſi veſpere id à cœna fecit, poſtridiana lavatio ſudor-

Pituita dulcis lenit, acida aut ſalſa exaſperat.

Gula per acidum vomitum exaſperata quid agendum.

que in balneo. Duo hæc postrema cautius semper administranda sunt, ne hinc quæ primis venis cruda inhærescunt, liquentur, priusque in omnem corporis habitum ferantur, quàm facta sunt per maturam concoctionem utilia. Itaque longè majore fiducia calentibus undis corpus perluetur evictis vasorum cruditatibus: id quod manè iis evenisse credibile est, qui hesternæ cœnæ vomitu sublevati tota post nocte probè dormierunt. Minus periculi per cruditates in ambulatione aut unctione est. Nam hæc calorem insitum moderatius excitant absque vehementi succorum turbatione & in habitum raptu, quæ profectò causa est, cur hæc vel non interveniente somni beneficio vesperi antè cœnam ab eo rectè tententur, qui manè vomuit. Ut enim in hoc fortè homine imperfectior etiamnum fuerit concoctio, quam in alio qui per noctem dormivit, ita rursus rapiendorum in corpus crudorum minor subest occasio. Nimirum certa res est calentiore balneo validius succos permoveri, quàm aut ambulatione aut unctione. Jam verò quod ad cibum à vomitu porrigendum attinet, scire licet mediocrem illum esse oportere, nam multo languescens cruditate calor opprimitur, perpauco deficit. At hesternus cibus, caro assa,

Cibus à vomitu quis utilis.

vinum austerum & meracum, ejusque ordinis alia conducunt, quoniam ventriculi robur firmant (ευστόμαχα hæc Græci dicunt) frigiditatem minuunt, & excrementitium ejus humorem absumunt, his enim ille incommodis per crudas vomitiones urgetur. Sequitur posthæc de menstrui vomitus iteratione ingerer HIPPOCRATIS Aphorismus, cujus interpretationem si quis requirit, ex GALENI in hunc locum commentario, si volet, petat. Illiberale enim esse arbitramur commentarios scribere more complurium Neotericorum, quos non pudet veterum monumenta bona tot inconditis paginis ad nauseam usque malè retexere, adeoque miserè se studere alieno potius fuco, quàm propriis dotibus speciosos videri.

De Dejectionibus.

DEjectio autem à medicamento quoque petenda est, ubi venter suppressus parum reddit, ex eoque inflammationes, caligines, capitis dolores aliaque superioris partis mala increscunt. Quid

enim inter hæc adjuvare possunt, quies & inedia, quæ per illam maximè eveniunt. Qui ejicere volet, primum cibis vinisque utetur his quæ hoc præstant, dehinc, si parum illa proficient, aloën sumat. Sed purgationes quoque ut interdum necessariæ sunt, sic ubi frequentes sunt, periculum afferunt. Assuescit enim non ali corpus, & ob hoc infirmum erit, cùm omnibus morbis obnoxia maximè infirmitas sit.

§ Compressa diutius alvo dejectio nunquam non necessaria est, at non semper utilis, quæ sumpto pharmaco quæritur. Hæc enim tum demum permissa est, cùm aut præsentis aut imminentis symptomatis exigit necessitas. Tantaque sæpè hujus vacuationis vis est, ut non sanitas tueri, non curari morbus absque ejus præsidio com- Dejectio pharmaco petita quando utilis.

Maxima fusi ventris commoditas.

modè possit. Ostendit hoc naturæ in condendis intestinis scopus, quando hæc seu canales quosdam sentinaque ejus ipsa fecit colluviei, quæ à visceribus totoque venoso genere huc indies derivatur. Quod quidem facilè in ipsis perspicere sanis est, in quibus bilis utriusque superflua propriis meatibus tanquam ductibus hac via foras una cum fecibus effluunt. Longeque idem apparet luculentiùs in ægris, quoties per singulas febrium accessiones, multoque magis per acutorum morborum criseis natura antecedentis materiæ spurcitiem venis exterminat, inque ventris cavum affatim effundit, unde ea mox vomitu dejectioneve exigitur. Et quam igitur præclaro beneficio Asclepiades cùm hæc ista præsidia sustulit sanos privavit, quorum neglectus excrementa intus fovet, & spatio interposito gravissimis valetudinibus initia præbet. Jam verò si vel absque succorum labe venter obriguit, ne tum quidem etiam absurdum fuerit commodo vel cibo vel medicamine dejectionem moliri. Quippe concoctionis primæ superflua æquo diutius intus morata penitus arescunt, instarque lapidis durantur transeunte paulo minus omni in mesareias chylo. Adde quod ab iis ad hunc modum inclusis putrique calore accensis acres effumationes ad cerebrum

Alvo diutius compressæ quæ superveniant noxæ.

aſpirant, unde protinus & capitis dolores & oculorum caligines, idque genus ſuperioris partis mala poſſunt & fieri & increſcere. Cumque hæc alvi tarditas ἀναϐέσται robur, idque aut ob ineptam inteſtinorum formationem, aut calidam intemperiem hepatis renum ac ſedium quæ juxta ſunt ut plurimum ſequatur, planè incidit, ut & ſic affecta viſcera, & durata alvus mutuas inter ſe operas præbeant ad malum, viſcerum quidem intemperie madorem ventris partim attrahente partim depaſcente. Ipſis autem alvi fecibus memorata loca altiore inteſtimorum tumore prementibus, ſuoque veluti fotu magis magiſque extorrentibus, ut nil mirum ſit quod CELSUS ſcripſit, ſuppreſſa alvo inflammationes increſcere. Sive autem inflammationes ita ut nos intelligas hepatis ſeu renum ardores (φλογώσεις Græci dicunt) ſeu propriè dictas φλεγμονὰς, id eſt, inflammationes, equidem non magni referre arbitror, nam pari ratione utrumlibet affectum adſtricta alvus exaſperat. Quid, inquit CELSUS, notans ASCLEPIADIS opinionem, adjuvare inter hæc poſſunt quies & inedia, quibus nimirum priſca illa ſimplicitas quoſlibet extenuare ſe poſſe morbos vanè ſperabat, commodeque in hunc uſum inventum à ſe eſſe Diatriton illam gloriabatur. Erat autem ejus dogmatis præcipuus autor ASCLEPIADES

qui initio morborum tortoris vicem exhibebat, inedia, luce, vigilia, siti, cubantis vires convellens. Quasi verò hæc ista propositos affectus haud dicam juvent, sed non exasperent quoque: quando deficiente venas nutrimento, totus ab his chylus ad unguem exugitur, siccataque excrementa, & propter inediam pauca intus cunctantur, sanguis omnis qui vasis superest, afflictaque intemperie viscera exuruntur, cæphalalgiæ ac caligines subeunte in caput bile invalescunt; in summa, robur naturæ consumitur, quò nil priùs, nil antiquius cùm aliàs semper, tum in viscerum internorum phelgmonis haberi unquam debet. Sed ASCLEPIADE valere jusso agedum auxilia scrutemur, queis tutò per secundam valetudinem alvus ducitur. Primùm inquit CELSUS cibis vinisque utendum est his quæ hoc præstent, ἐκκοπρωτικὰ intelligit, ac ventrem mollientia, ea quæ nullum peculiarem humorem venis eximere nata sunt, eaque duntaxat possunt quæ intestina ac vias quas vocant communes obsident, educere. Id verò præceptum utinam hodie tam religiosè ab omnibus observetur, quam est humano generi apprimè salutare. Quid enim non designat perdita impostorum medicastrorum audacia, quid non & nobilium quorundam (si Diis placet) Medicorum cæca con-

Quibus auxiliis alvus sanis ducenda.

Error vulgarium Medicorum.

fidentia tot tantisque purgationum machinamentis, non sine gravi cubantium clade, summaque artis medicæ infamia, adeò ut vulgò jam olim dici cœperit: Summam esse Medicinam non uti Medicina, & beatum esse ventrem quem illa nunquam intrarit. De sanis loquor, quibus citra vitiati humoris redundantiam alvus comprimitur. Hæc namque si supra modùm semel inaruit, quid commodius aut denique præstabilius, quam humidis lubricantibusque cibis ac poculis, squaloris hujus vitium auferre, ac sic fusam alvum facere. Nimirum ut facultati intestinorum retentrici, siccitas vigorem addit, ita expultrici humiditas. Nempe hoc instituto, intestina quæ feces tot impeditas anfractibus tardatura videbantur, sagax natura muco pituitoso intus illevit, ut ejus levitate fluxum oletum promptius ad anum properaret. At Empiricis, quorum omnes spes opesque repositæ in lucro medicinæ purgantis sunt, supervacanea esse hæc videtur observatio, ut qui tum demum mirum quàm superbè gloriantur, si quam plurimum tum hujus mucosæ pituitæ, tum tenuis è venis saniei detraxerint. Nec verò intelligunt effrenatis illis catharcticis ut alvum quidem egregiè solvi, ita benignos quoque venarum succos detrahi consuesse. Quippe medicamenta iis destitu-

Siccitas vim retentricem firmat, humiditas expultricem.

Noxæ vehementium catharcticorum.

tum humoribus, quos ad se trahere natum est, ipsa etiam sana (ut ait GALENUS) invadit, sanguinem atque carnes eliquans. Jam ab hac præclara scilicet dejectione, omnia tum in corpore magis siccantur, tum solito pertinacior, ventris astrictio succedit. Et ne hoc parum sit, hanc iidem boni viri secundò ducere validioribus medicamentis parant, quasi per priora parum profectum sit, sicque ex simplici malo geminum faciunt, & ut ait FLACCUS: *Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt*. At fortuna tamen nonnunquam bona, imò ingenita naturæ vis tyrannidem hanc omnem edomat, sic ut subinde secundæ valetudinis initium, beneficio corporis, non medicinæ fiat. Qua re protinus evenit ut illi tortores servasse homines, cum non occiderint, videantur. Flagitiosi me hercle, impostores, quam nequitia perditi cum non suis rebus frugi esse, non alienis didicerent, præstare in animum inducunt, per facinora incognitas artes agitare, quam inglorios aut inopes se vivere: Tum dira potius crudelitate experimenta per mortes agere quam salutis humanæ præsidem artem per misericordiam didicisse. Invalidæ ad hæc sanguinaria capita sugillanda literæ: invalidæ (proh dolor) ad punienda leges, quorum sceleribus jacentem hodie videmus Medi-

Gal. lib. Quos purg. oportet.

Detestanda Empiricorum nequitia.

cinam, tot nobis sudoribus, tot pulcherrimi temporis jacturis: tanto vigoris corporei, tanto rei hæreditariæ detrimento quæsitam. Beat illos multorum nece obfirmata temeritas, nostros dolores, & justitia querelæ & vindicis impia mansuetudo acerbiores facit. At valeant ista nequissimorum hominum portenta, quorum error (si quidem non potius nefas quam error dicendus est) ex causæ pendet ignoratione, unde sisti ventrem contingit: estque hæc inconsiderantia plerisque etiam celebrium Medicorum frequens, quam sanos pariter atque ægros sæpe cum opus non est purgationibus excarnificant, quique eò pervenerunt stoliditatis, ut non animadvertant quo magis sic perpurgare corpus student, eo minus pro sententia rem sibi omnem cedere. Nonnulli inquit GALENUS sumpto pharmaco in præsens gaudent si copiosus desederint. Verum quanto magis sunt vacuati, tanto his venter sequentibus diebus magis adstringitur. Nempe id incommodi ut idem autor in iis effugeret quibus siccitatis occasione alvus nihil reddit, non validis catharcticis, sed solo per inferiora infuso oleo alvum citabat. Eo enim (inquit) siccum excrementum madescit, & transitus efficitur lubricus & intestinorum tunicæ emolliuntur. Ergo ut CELSI quo-

Gal. 5. sanit.

Alvum siccatam quomodo Gal. solverit.

que consilium non tantum GALENI sequamur, contractam alvum rectè lexabimus primum cibis ac poculis ad hoc idoneis, his quæ simul & alant & ventrem molliant, cujus generis habentur pinguia jusculа, atque olera, decoctum cicerum rubrorum, jus carnis, præsertim gallinaceæ aut vervecinæ, quæ alias salsa esse, alias recens potest, ac modò quidem mellis, modo zacchari particeps. His accedunt, lac cùm integrum, tum secreto caseo serosum, perlocatus ptisanæ cremor cum oleo & melle, primum brassicæ decoctum adjecto oleo vel butyro vinumque dulce & crassum, in summa omnia (ut CELSUS alibi docet) *tepida*, *dulcia*, *pinguia*, *elixa*, *jurulenta*, *salsa*, *diluta*. GALENUS præstantissimum ἐκκοπρωτικὸν parabat, ex beta, lente cum sale & garo. Ista verò omnia ut ventrem permoveant, paulò liberalius sumenda sunt, futura alioquin inefficacia, sic ut pleraque ad libram unam, alia ad sesquilibram, multa binis etiam libris sumere oporteat. Quod si per hæc parum perficitur, tum utique (judice CELSO) veniendum ad Aloën est, quæ ut vires suprà hepar non exerit, ita inter cætera purgantia sola est innocentissima. Quum enim alia cathartica stomachum semper plus minus labefactent, Aloë adeò id non facit, ut hunc etiam (authore GALENO) corro-

Cels. lib. 2. cap. 3.

Aloës eximiæ dotes.

boret. Ejusque rei causa CELSUS alibi præcepit *purgantibus omnibus Aloën perpetuò miscendam esse.* Jam verò si hîc nihil quidem ex toto trahere corpore propositum est, at ventrem duntaxat ali qua ex causa tardiusculum provocare, quid optatius quam iis id compleri catharcticis, quorum vis non nisi ventrem attingit, aut si quid porrò tendit vasa tantum mesenterio intexta vellicat. Cæterum novisse hoc loco commodum est, pro vario ventris affectu Aloë utendum esse aliàs lota, aliàs illota. Hæc namque purgat magis, sed roborat ventriculum minus, illa contrà. Quin etiam majore sæpe cum fructu sumetur medicamen Dialoës, id est, ex aloë compositum, Græci ἱερὸν πικρὸν vocant, cujus author ipse sit GALENUS. Iterum moneo hanc in sanis dejectionem non ita statam esse oportere, quin sæpe ea quoque fiat utilis quæ asperioribus medicamentis tentatur. Nam ut CELSUS proximè scripsit, & corporum & temporum ratio eam facere necessariam potest. Etenim si cacochymia succos venarum contaminavit, quæ non victu curari, non exercitatione, non balneis, nedum inedia commode potest, quis quæso adeò præfractus, aut denique ita stultè meticulosus, ut id non audeat purgante medicamento tentare, quod aliis fieri posse remediis negatum est.

Aloë purgantibus omnibus miscenda.

Aloë lota plus roborat, sed purgat minus, illota contra.

Medicamen Dialoës. *Gal. 6. sanit.*

Alvi ductio pharmaco petita, nonnunquam sanis necessaria.

Neque enim vehementi malo ſuccurrere niſi æquè vehemens auxilium poteſt. Quid ſanguiniſve redundantis luxuriem extenuare inciſa vena licebit : ejus verò corruptelam pharmaco corrigere purgante non licebit. Quaſi verò HIPPOCRATES, ejuſque fidus interpres GALENUS vernalibus horis ſanos quoque non modo ſanguinis onere inciſa vena levare, ſed purgare etiam dubitarint, quos propter multitudinem fuſorum humorum anniverſarii catharri, arthritides, hæmorrhoïdes aut id genus ſimiles morbi exercebant. Atque hæc cum ad præſentis loci illuſtrationem, tum ASCLEPIADIS cauſa loquor, cui nihil ad ſanitatem conducere purgationem placuit. Porrò quod poſthæc CELSUS de nimia dejectionis iteratione docet, quia ejus ipſe rationem abundè explicat, altius hic repetere non ſatis cauſæ putamus.

De his, quæ calefaciunt & refrigerant corpus.

CAlefacit autem unctio, aqua ſalſa, magiſque ſi calida eſt, omnia & ſalſa

amara, carnosa, si post cibum est balneum, vinum austerum. Refrigerat in jejunio & balneum & somnus nisi nimis longus est, & omnia acida, aqua quam frigidissima, oleum si aquæ misceatur.

§ Prosequitur jam CELSUS quem prius instituerat ordinem cum doceret suam cuique naturam cognitam esse oportere, ut hanc vel calefacere, si nimium friget, vel si immodice calet refrigerare tentaret. Itaque calefacientium tractationem jam nunc aggressus, primo loco unctionem ponit, quæ duobus ferè nominibus hanc vim adepta est, partim quoniam calente cum oleo quadamque corporis pertractione administratur, partim quia oblita pinguetudine cute, calorem intus includit, quoque minus succi exhalet impedit. Succedit aqua salsa, quæ communi omnium salsosum lege calefacit, id quod & amaris & acribus juxtà commune est. Sequuntur carnosa, quæ profectò non alio nomine calefaciunt, quam quòd præ cæteris eduliis potentissimè nutriant. Quid enim novum habeatur,

Calefacientia.

Unctio.

Aqua salsa.

Carnosa.

Calor accessu alimenti augetur.

calorem nobis insitum accessu nutrimenti augescere, quum & ignem magis ardere aggestis in eum lignis minimè miremur. Nempe recens succus ex pleno cibo, eoque temperato vel paulò quid calidiore genitus substantiam nativi caloris instaurat affuso solidis partibus, in quibus ille totus inexistit novo sanguine, ac spiritibus subinde vitalibus ex ejusdem sinceriore particula recuperatis, ut rectè creditum veteribus sit, sanguinem esse naturæ thesaurum. Neque verò hæc ita accipias licet, quasi ex quovis cibo incrementum accedere calori putandum sit. Nam is contrà à succo lactucæ qui tamen nutriens est, manifestè minuitur. Proin alimentum egregiè calfacturum ejus generis esse debere perhibemur, quod suapte natura calidum est unaque multum sanguinem producit, qualis est animantium caro copioso sanguine præditorum, hæc enim (teste GALENO) omnia sunt calida. Ac tanta profectò carnium in calfaciendo corpore vis est, ut ipsum quoque animum in evidentissimam pertrahat sympathiam. Si namque (ut GALENUS author est) animi mores temperaturam corporis imitantur, quid adeò mirum sit homines à crebro carnium esu, ut corpore magis calidos sic animo ferociores reddi. Ostendit hoc Anthropophagorum ac gentium Lybiæ effera

Sanguis naturæ thesaurus.

Quodnam alimentum calorem augeat.

Gal. Lib. De mutua consecutione temp. & animi.

sævities, quorum venter crudis hominum artubus & obscænis onagrorum leonunque visceribus saginatur. Sanè impulsum hac esse causa PYTHAGORAM existimo, quòd tantopere carnes horruerit. Nimirum facilè is tanta fretus sapientia perspexit, ex hoc genere victus mortalium animos efferrari, ac nescio quid pecuinæ atrocitatis induere. Itaque ut rude vulgus ab pecudum esu absterreret, haud inscitè puto, finxit hominum in bestias metamorphosim, post fata cujusque fieri, ejusque rei causa intactas ac veluti sacras animantium carnes esse volens, sic apud NASONEM exclamat. *Heu quantum scelus est in viscere viscera condi*, sequitur nunc adhibitum à cibo balneum, quod cur calfaciat disputatum superius abundè est. Succedit vinum austerum, quod tamen accipiendum non est, pro eo quod recentiores esse astringens, & Græci στυπτικὸν dicunt, hoc enim inter cætera vini genera minus calet. Fortè rectiùs hîc austerum intellexeris id vini, quod potentes habet vires ab HIPPOCRATEque οἰνώδης, id est vinosum appellatur, & ὀλιγοφόρῳ opponitur, natumque est & caput halitibus ferire, & corpus universum incendere. Quemadmodum sanè austeri nomine vulgò id significatur, quod rigidum, immite, atque asperum est. Hujusmodi vina potissimum colore ru-

Carnis usus corpus calidum, animum ferocem efficit.

Pythagoras non temere carnes rejecit.

Ovid. 7. *Met.*

Hipp. 3. *de vict. acut.*

bra, substantia crassiuscula sunt, qualè è Gasconum patria ad nos importatur quod Rhenano albo minus urinam cit, & corpus totum magis inflammat. En celefacientium quidem ratio exposita est. Nunc de his dicam quæ corpus refrigerant. Incipiam à balneo, quod in jejunio sit adhibitum. Id prætérquàm quòd propter inanitatem venarum nullo nutritionis fructu solida afficit, ita id insuper succi dissipat quod subter cutem carnibus inhærescens, nondum his sat probè coaluerat, sicque humoribus undique consumptis æquè frigus corpori dominatur, ac si quis incisa vena factus exanguis fit. Refrigerat præterea jejunos & sommus, quatenus alimento probè jampridem confecto atque partibus unito, calor per quietem intus coërcitus omniaque ibidem vacua offendens naturalem solidorum madorem, non tantum venarum residuum sanguinem atterit consumitque, sed & idem hinc subinde calor intermoritur privatus scilicet idoneo tum fomite, tum subjecto. Sanguis enim hunc reficit, solida continent. Optarim hic aliquanto fuisse oculatiores σχολιογεάφυς atque excudendorum voluminum castigatores, quos mendum orationis propositæ subterfugit. Scilicet in omnibus quæ videre licuit exemplaribus pro eo quod scribi de somno oportuit, si nimis longus

Quæ corpus refrigerent.

Balneum jejunis adhibitum.

Sommus post inediam.

Locus mendosus.

gus est, supponitur, conversa in disjunctivam, conditionali. Quis enim nescit abs quovis immoderato somno sive is famelicum, sive saturum tenet, corpus semper refrigescere. Confirmat eam rem HIPPOCRATES sic inquiens, *Gravis vigilia alimenta cruda reddit. At ea quæ in contrarium fit mutatio corpus dissolvit.* Idemque *Author* ibidem sic ait. Somni, *jejunium extenuant, humidum quod inest vacuantes.* Paria potest in jejunio & brevis somnus, sed minus quam longus efficaciter, proin ille à CELSO præteritus, hic evidentioris energiæ causa notatus fuit. Ut ne dicam etiam raro jejunis ita vacuum corpus esse quin lateat in vasis nescio quid nondum percocti humoris, quem perficere brevis sommus, super excoquere atque consumere longus solet. Quæ posthæc jam CELSUS refrigerantia recenset, pars eorum per se clara, pars superioribus in locis enarrata est. Unica superest aqua, quæ sic, ut CELSUS loquitur, quam frigidissima. Hæc talis esse respectivè dicitur ad caloris nostri vires, quas si illa robore superat & frigidissima esse, & corpus refrigerare haud perperam dicetur. De aquæ perfusione ac piscina loquor, quæ etsi friget, non semper tamen nos totos refrigerat, quin sæpe etiam ex accidente calefa-

Hipp. 2. vict. ac.

Aqua quàm frigidissima.

cit, facto caloris propter ejus augmentum ad extrema recursu, qui fieri recursus non nisi copioso calore intus dominante potest. Ergo senibus, convalescentibus ac longa ægrotatione exhaustis, idque brumalibus potissimum horis, invalidum calorem, occurrens frigida extinguit, tantùm abest ut intro compressum redire iterum in habitum cum auctario faciat. Ideoque in his non catharros ea levare, non tetanos, non podagram potest, sicque hæc subinde ut non usque refrigerat, sic istorum respectu corporum, quia nunquam calefacit, meritò esse quàm frigidissima dicetur.

De his, quæ humidant, & siccant.

HUmidum autem corpus efficit labor minor quam ex consuetudine, frequens balneum, cibus plenior, multa potio, posthæc ambulatio & protinus cibus adjectus, ea genera escæ, quæ ex locis ve-

niunt frigidis & pluviis & irriguis. Contrà ſiccant immodica exercitatio, fames, vigilia, unctio ſine aqua, calor. Sol immodicus, frigida aqua, cibus exercitationi ſtatim ſubjectus, & is ipſe ex ſiccis & æſtuoſis locis veniens.

§ Hujus orationis ſeries in exemplaribus ad unum omnibus ita depravata eſt, ut hanc ne ipſe quidem autor ſi viveret eſſet agniturus. Sic enim aliorum habent codices. Locus vitiatus.

HUmidum autem corpus efficit labor major quàm ex conſuetudine, frequens balneum, cibus plenior, multa potio, poſthæc ambulatio, & vigilia, per ſe quoque ambulatio multa & vehemens,

& matutina exercitatio, & non protinus cibus adjectus, ea genera escæ, quæ veniunt ex locis frigidis, & pluviis, & irriguis. Contrà siccat modica exercitatio, fames, unctio sine aqua, calor. Sol modicus, frigida aqua, cibus exercitationi statim subjectus, & is ipse ex siccis & æstuosis locis veniens.

§ Sed quam iste orationis contextus sit insulsus & à sensu Medico alienus nemo adeo rudis est, quin intelligat. Quo minus Neotericorum incurram reprehensionem quòd locum hunc ita pro lubito degesserim meo. Nempe hoc duntaxat ordine Medicus est, ac CELSO dignus, POLYBIQUE verbis mutuatus videtur conformis. Porrò de eorum quæ humectant aut siccant natura, pluribus agere non satis causæ putamus, quatenus iisdem ferè rebus aliquis humectatur quibus impletur, ac siccescit,

Polyb. lib. de vict. Idiot.

quibus extenuatur. De his tamen nonulla dicenda sunt. Matutina exercitatio, ubi vehementior est, ob id siccare creditur; quod corpus (modò id jejunio vacuum sit) plus justo dissipet. Nam cum fructum nutritionis, attractis per motionem in habitum succis, membra sentire debeant, non solum eo ipsa frustrantur, sed proprium etiam humorem una cum affluente sanguine amittunt. Posthæc siccat & cibus longiore post exercitationem tempore sumptus. Etenim hac interposita mora, concidunt oscula venarum propter motionis vim antè hiantia, ideoque nec ita properè, nec æquè ubertim, ut alias escam trahunt. Nempe hoc instituto PAULUS quoque ÆGINETA, iis quos extenuare studet *balneo jam egressis non protinus cibos offert, sed aliquanto post tempore.* Cæterum quod unctio sine aqua exsiccet, comparativè scriptum est, ad eam quæ cum ea fit. Sicut enim nulla non unctio quæ communi cum oleo administratur, humectat, ita ea id demum facit efficacissimè, quæ adhibitam priùs aquam intra habitum includit. Siccantibus adnumeratur, & frigidæ lavatio, tum quia adstringendo madorem carnis exprimit, tum quia cutem densando calorem, spiritum, succos, necessaria naturæ nutrientis admini-

Exercitatio matutina siccat.

Ægin. lib. 1. cap. 57.

Frigidæ lavatio cur siccet.

cula, ab extremis intrò violenter in profundum corporis contrudit, ex quo nil mirum est habitum emacrescere.

De his, quæ alvum adstringunt & solvunt.

ALvum adstringit, labor, sedile, creta figularis corpori illita, cibus imminutus, & is ipse semel die assumptus ab eo, qui bis solet, exigua potio, neque adhibita, nisi cum cibi quis quantum assumpturus est, cœpit, post cibum quies. Contrà solvit aucta ambulatio atque esca, post motus, qui post cibum est, subinde potiones cibo immixtæ.

Hipp. VI. Epid. § Ut corpus (teste HIPPOCRATE) intus forisque transpirabile perviumque est, ita mutuus quoque liquorum est

ex una corporis regione in aliam per omnia confluxus. Hujus occasione, omnium sæpissimè, alvus sisti in rectè valentibus solet, translato scilicet in venas excrementorum ventris humido. Nempe inter naturales potentias retentrix & attractrix semper (authore GALENO) robustiores sunt in aridioribus calidioribusque instrumentis sive naturali qualitate, sive ascititia sint talia. De perfectè sanis loquor, ac nullo in visceribus insignis intemperiei, aut formationis vitio afflictis. Etenim quis nescit alvos quoque posse contrahi aliàs à vehementi jecinoris aut renum ardore, aliàs ab intestinorum quoque vitio, cum naturaliter ea admodum aut sicca, aut hebetis sensus, aut in nimios intorta gyros sunt, quin etiam idem sæpe poterit ab ipsius accidere biliarii meatus obstructione, aut prava in ventriculum insitione, nec rarò etiam ab infirma musculorum qui in septo transverso & abdomine sunt, actione (nam ii quoque ad celeritatem dejectionis adjuvant) multisque aliis id genus causis, quæ vitiosos corporum status sequuntur. At verò rectè valentibus ab iis ferè causis alvus adstringitur quæ ventris humiditatem partim consumere partim digerere in venas natæ sunt. In his principem locum tenet exercitatio per quam accensis motio-

Corpus undique transpirabile est.

Gal. 6. Sympt.

Alvus unde comprimatur.

Labor.

nis organis chylus in habitum corripitur, & toto undequaque accenso corpore absumitur. Cæterum cur sedile ventrem retineat superioribus locis demonstratum est. Idem facit creta figularis seu terra Lemnia, adeò in adstringendo potens ut sanguinem undecumque promanantem retineat, & quamvis aliam fluxionem compescat, sive foris illitum sive intrò in corpus sumptum. Ejusque facultatis merito alvum comprimit. Jam quod à cibo imminuto tardus venter pigrescat, ipsa re patet. Vix enim hic illo pondere excrementum intestina premit, quò fit ut hæc ipsa gravi saburra seu stimulo carentia, suique veluti muneris oblita lentè ad dejectionem levis oneris insurgant. Quod si ita est, quid miri, si simile quoque eveniat à cibo semel per diem assumpto ab eo qui bis solet. Sic enim præter solitum, ut HIPPOCRATES loquitur, detumescit subsiditque ventriculus, tum etiam κρεμᾶσθαι δοκεῖ τὰ σπλάγχνα, id est, viscera pendula esse videntur correpto scilicet in venas omni chylo ipsisque subinde fecibus minima mole residuis ac lapidis instar siccatis. Quare rectè GALENUM monere arbitror, tum demum pauciora quàm ex proportione multitudinis ciborum excrementa dejici, ubi plus ex ipsis transiit in anadosim. Sequitur exigua potio, quæ quia

Sedile.

Creta figularis.

Cibus imminutus.

Cibus non nisi semel per diem sumptus.

Hipp. 2. de vict. acut.

Gal. 6. Sympt.

Potio exigua.

non sat madoris ferculis adjicit, dejectionem tardat, idque multo faciet efficacius, si non sæpius (ut moris est) inter edendum iteretur, sed tota semel à cibo sumatur: Sic enim ósculo ventriculi innatans nequaquam epulis tota totis miscetur, ideoque eas humectare quidem potis est. Novissimum eorum quæ alvum sistunt, quies à cibo est, qua fit ut assumpta edulia nequaquam concussa supremo ventri inhærescant, minusque properè ad imum sidant. Proximus nunc est eorum ordo quæ alvum citant, in quibus est motus post cibum, adeò in hac re potens, ut graves interdum diarrhæas moveat. Porrò aucta pariter ambulatio atque cibus, potiones cibo immixtæ, & id genus alia cur alvum subducant, ex eorum patet consideratione, quæ hanc cogunt. Contrariorum enim ut sunt causæ contrariæ, ita doctrinæ ratio eadem est.

Quies à cibo.

Alvum solventia.

ILlud quoque scire oportet, quòd ventrem vomitus solutum comprimit, compressum solvit. Itemque comprimit is vomitus, qui statim post

cibum est, solvit is, qui tarde supervenit.

Vomitus cur compressum ventrem solvat.

Hip. lib. 6. Aph. 15.

¶ Vomitus ob id ventrem solutum comprimit, quòd materias ad alvum inclinantes infernà sursum avertit. Nempe hujus ἀντισπάσεως causa vomitus ab HIPPOCRATE GALENOque in iis probatur morbis, qui inguina, renes, coxas cæteraque ventris inferioris loca exercent. Optimè enim materia quæque revellitur ubi alia parte prorumpens, alia emittitur. Quod præceptum HIPPOCRATES Aphorismo stabilivit. *Longo alvo profluvio laboranti, sponte vomitus superveniens morbum solvit.* Jam verò quod vicissim compressum ventrem vomitus moveat ex concussione fit intestinorum, quorum facultas expultrix ad proprium munus hoc modo excitatur. Ea tamen hæc omnia lege fiunt, quòd qui ventrem compressurus vomitus est, protinus à cibo cieri debeat, qui verò laxaturus, longo post tempore. Hic enim excrementa ad imum ventris jam antè demersa agitatis vomitione intestinis per sedem seu proximum locum erumpunt, illic verò alimenta priusquam pyloro exciderint, aut intestina majore pondere ad expulsionem sollicitaverint suprà per os egeruntur.

De Ætatum varietate.

QUod ad ætates verò pertinet: Inediam facillimè ſuſtinent mediæ ætates, minus juvenes, minimè pueri, & ſenectute confecti. Quo minus fert facile quiſque, eo ſæpius debet cibum aſſumere, maximeque eo eget qui increſcit. Calida lavatio & pueris & ſenibus apta eſt. Vinum dilutius pueris, ſenibus meracius, neutri ætati quæ inflationes movent. Juvenum minus, quæ aſſumant, & quomodo curentur, intereſt.

§ Fames ſic oritur. Quum triplex noſtri corporis ſubſtantia aſſidua nativi caloris actione diſſipetur, ſagax, providaque rerum natura ſingulis particulis facultatem protinus ab initio Fames quomodo excitetur.

contulit, qua defectum alimenti percipere, aliudque ex proximis unaquæque locis attrahere valeant. Ea verò facultas à penuriæ sensu (modò is sensus dicendus sit) oritur, atque naturalis appetentia vocatur, omnibus animantibus atque plantis juxta communis. Jam quia insensibilis hæc corporis difflatio (Græci ἄδηλον διαπνοὴν appellant) extremas partes primò exhaurit, (propiores enim cuti per quam exhalatio fit, remotioresque à succorum officinis sunt) planè accidit ut hæ quoque primæ egestatis sensu perstringantur, quare alimentum è proximis locis trahere properant, ac mox illæ rursus ex sibi vicinis, hæque deinceps ex aliis atque aliis, sicque dum undequaque rapto vivitur, fit ut hoc celeri tractu vasa ad ventriculum pertinentia tandem exinaniantur, quæ & ipsa tum quoque ejus visceris tunicas vellicare atque exugere incipiunt. Atque molestus hic suctionis tractionisque sensus ut primum os ventriculi, partem supra omnia sensibilem, parcelluerit, ipsa statim oritur animalis appetentia, quam inediam seu famem appellamus. Declarant hæc longè evidentissimè quòd præcipua omnis appetentiæ causa ipsa sit corporis difflatio, quodque hæc à calore fiat innato, tum quod primariæ causæ ener-

Appetentia animalis.

Inediæ primaria causa.

giam promoveat corporis ad difflationem aptitudo. Ergo quicumque & multo naturæ calore affluunt, & rara sunt mollique corporis textura, ocyssimè inedia urgentur pariterque hanc egerrimè ferunt. Tales apprimè sunt pueri, juxta illud HIPPOCRATIS. *Qui crescunt plurimum habent calidi innati, itaque plurimo egent alimento, alioqui corpus consumitur.* Porrò discernere inter eos homines oportet, quam citius esuriunt, & quam ab inedia pejus afficiuntur. Etenim perinde non est neque iisdem semper innectitur causis citò famescere, & citò à fame lædi. Pituitosi enim celerrimè cibum concupiscunt, quos tamen inedia adeò non offendit, ut magnopere etiam juvet corpore (ut ait GALENUS) ex crudis quos continet succis alto. Rursus tum stomacho tum reliquo corpore biliosi, haud ita promptè quidem fament, cibo tamen non sine noxa diu carent. Adhæc senes tardius quidem esuriunt, inediam tamen impatienter ferunt, quatenus his qui pauculus superest calor emoritur nisi jugi modicaque alimonia seu fomento sustentetur. Juxta illud HIPPOCRATIS: *Senibus parum calidi innati inest, & ob id paucis egent fomentis:* ubi tamen subintelligas, sæpius quoque repetitis. Siquidem ipsorum calor ἀνάλογος est cum imbecilla lampadis flamma, quæ protinus interit, oleo aut justo parcius, aut

Hipp. lib. I. Aph. 14.

Discernendum inter eos quos fames citius urget, & quibus pejus nocet.

Inedia pituitosis proficua & utilis.

Gal. 12. Meth.

Biliosis fames & tarda & gravis est itidem & senibus.

Hip. lib. I. Aph. 14.

Inedia quibus maximè infesta sit.

uberius idque confertim affuso. In summa hos inedia maximè debilitat, qui ob corporeæ texturæ raritatem facilè dissolvuntur, ut pueri, quique temperamenti calidi occasione promptè inflammantur, ut juvenes, & quam propter naturæ imbecillitatem celeriter deficiunt, ut senes. Hæc intuenti omnia qui quæso obscurum sit inediam, ut CELSUS docet facillimè à mediis sustineri ætatibus. Sub mediis ætatibus ipsos comprehendimus adolescentes qui jam annum quintum & vicesimum, nondum tricesimum sextum excesserunt. Nempe hi præterquam quod increscere jampridem desierunt, inter reliquarum ætatum homines planè sunt medii. Itaque longiore abstinentia non ita dissipantur, ut pueri, neque tantopere incenduntur siccanturque quantopere juvenes, neque tam facilè elanguescunt, quam senes. Iterum moneo, hæc ista de inediæ noxa non promptitudine intelligenda esse. Quod quidem senum ac juvenum causa loquor, quos inedia ut pessimè excipit, sic tardè premit: Tum quoque ne pugnare CELSUS cum HIPPOCRATE videretur, qui sic ait. Senes facillimè jejunium ferunt, secundo loco qui ætatem consistentem habent, minus adolescentes, omniumque minimè pueri. Enimverò sic fit, ut quo quis duriore minusque difflabili corporis

Quinam omnium facillimè jejunant.

Hip. lib. I. *Aph.* 13. Hippocr. in speciem Celso contrarius

compage est, eo tardius cibum appetat, ideoque juxta præsentem HIPPOCRATIS Aphorismum *pueri citissimè esuriunt, atque his minus cito adolescentes, post quos multo quoque minus juvenes, omniumque minimè senes.* Maximè tamen secundum hunc CELSI locum inedia offenduntur (cum pueris) senes, atque his minus juvenes, minimèque omnium adolescentes. Sed obstrepent nobis sat scio, Neoterici, illos dico qui devotis animis quocunque jure, quacunque injuria in verba GALENI jurarunt novam hanc esse interpretationem clamitantes, & à GALENI commentatione alienam. At hos primum rogo, æqui judices in re controversa uti sint, quod si non impetro utique nihilo minore audacia illorum ego protervis oppedero vocibus, quam ipsi cognitam oppugnant veritatem. Ergo cur GALENI interpretatio in hunc quem proximè retuli aphorismum minus arrideat, operæ precium est compendio ostendere. Quoque id fiat commodius, præstiterit ætatum discrimina seu alicujus hypotheseos loco prius exponere ut quid de quaque earum parte senserit cum CELSUS tum HIPPOCRATES, manifestum sit. Ut mundi annique totius ætates quatuor, sic & hominum sunt. Prima est pueritia ab ipso ortu ad quintum ferè & decimum annum porrecta, sub qua multo cali-

quoad inediæ tolerantiam.

Humanæ vitæ ætates quatuor. Pueritia.

Adolescentia. do humidoque corpus affluit. Hanc excipit adolescentia, ubi jam pubes vestire inguina, & decorare faciem barba incipit, quam vitæ particulam Græci ἥβην & ἡλικίαν μειρακίων CELSUS mediam nominaverunt, estque GALENO judice, omnium temperatissima. Tertia ætas juventus est, latissimè hac illac patens, diciturque latinis constans, Græcis καθεστηκυῖα esse quoniam sub ea omne incrementum corporis sistitur. Dixi hujus ætatis spacia latè porrigi, nam quæ prima ejus pars intra quintum vigesimum annum, & trigesimum quintum includitur, viribus florentissima est, ac Martis Venerisque Palæstræ aptissima, suntque in ea quos Græci νεανίσκους vocant. Plus hi quàm adolescentes caloris: minus humiditatis habent. Secunda pars, quæ ferè intra comprehensum terminum prioris, & quadragesimum secundum annum est, viros profert, maturis consiliis, prudentiaque pollentes, Græci ἀνδρείαν, nos ætatem virilem dicimus, estque exuperanter calens & sicca. Finis juventutis omnis παρακμὴν id est, declinantem ætatem habet, ad quadragesimum nonum annum extensam. In hac bilis atra dominatur, ea quam exuperans calor ex flava retorridam fecit, acciditque, hic, tabescente propter defectum humoris calore, corpus refrigescere, siccumque

Juventus.

ac penitus ſenile fieri. Permiſſo exemplo, omnes propriè dixerim. Neoterici juventutem in complures diverſi inter ſe generis partes diſtraxerunt, parum memores ejus ARISTOTELICI τὰ τῷ μειζόνι καὶ ἧττον διαφέροντα ἀλλήλοι, εἶδος οὐκ μεταβάλλειν. Nempe ſciſſe hos oportuit ætatum diſcrimina pro totius temperamenti demutatione non ſpaciis annorum circumſcribi oportere. Quis enim neſcit omnem juventutem calere ſiccamque eſſe, temetſi prima ejus pars plus nativi caloris minuſque ſiccitatis, noviſſima hujus plus minus illius quam media poſſidet. Quod ſi primam temperatam dices, adoleſcentia ea erit non juventus, ſi poſtremam frigidam ſiccamque cenſebis, ipſa erit malorum plena ſenectus. Eſto annorum curricula ætates, non temperamenta corporum faciant, at cur ipſi quæſo ſenectam itidem in ſua non diſtraxerunt membra, cur non alteri cuivis liceat longè plures quàm ſex vitæ partes ſtatuere, rerumque multitudinem diſcentem obruere. Quippe eſt & pueritiæ ſua infantia, eſt & adoleſcentiæ ſua pubertas ſeu ephebia. Juventa primum νεανίσκους mox viros, poſtremò declinantes profert. Quin ſenectus & ipſa quoque in totidem (ut mox audies) diducta partes, ætatum differentias in totum decem efficiet. Hæc vitæ ſpatiorum circumſcriptio, non ſo-

Neotericorum error in diſtinguendis ætatibus.

lum inartificiosa, sed in ipsum quoque peccans HIPPOCRATEM est. Nam ipse sic ea distraxit. Γέροντες εὐφορώτατα νηστείην φέρουσι, δεύτερον οἱ καθεστηκότες, ἥκιστα μειράκια, πάντων δὲ μάλιστα παιδία. Hunc virum seu Præceptorem haud pœnitendum cùm alias ferè semper tum hic quoque rectissimè secutus CELSUS, quatuor ætates hominum, non plures numeravit.

Hip. lib. 1. Aph. 13.

Senectus.

Superest ultimus vitæ terminus senectus, recta ad interitum via, propterque intemperiem corporis frigidam ac siccam, nec non ingravescentem naturæ imbecillitatem multis referta amaritudinibus. Ejus pars quæ circiter annum 50. ultimæ copulatur juventuti virens esse dicitur, obeundis etiamnum vitæ muniis par. Græci in hac constitutos ὠμογέροντες appellant, duratque hæc ipsis ferè vis ad annum sexagesimum, cum jam deficere homines incipiunt, & corporis pariter atque animi officia concidere vitæ omnis catastrophe, decrepitos senioque confectos continet, Græci hos πεμπέλους vocant. Incipit ab anno septuagesimo, duratque usque ultimum vitæ diem.

Parum firma Galeni in libr. 1. Aph. 13 interpretatio.

Et sic quidem positis ætatum discriminibus, proximus est ad rem propositam redire. Primum itaque non video cur HIPPOCRATES, ut GALENUS vult sub appellatione τῶν γερόντων magis ὠμογέροντες, id est, virentes senes, quam ἐσχατογήρεις

ſeu decrepitos inaudierit. Neque enim ſimile veri eſt tanti nominis Autorem, vel tam malè fuiſſe ſedulum, ut diſcrimina, ita neceſſaria præterierit, vel adeò denique ſui oblitum moris ut particulam orationis aliquam non adjecerit, qua ſenectutis pars certa notaretur, quod quidem cùm alias toties, tum evidentiſſimè eo Aphoriſmo obſervavit, qui ſic habet, Βράγχοι καὶ κόρυζαι τοῖσι σφόδρα πρεσβύτῃσιν οὐ πεπαίνονται, id eſt, Raucitates & deſtillationes, in valde ſenibus ad muturationem non perveniunt. Jam verò fac intellexerit HIPPOCRATES primos duntaxat ſenes, at quid porro cauſæ GALENUS juvenibus prætexat, cur hos clariſſima voce HIPPOCRATES declararit facilius adoleſcentibus jejunium ferre. Quo errore vix ſcio an quicquam in medicina magis pudendum, aut indignius HIPPOCRATE ſit. Etenim certa res eſt, conſiſtentes ſeu juvenes, ut ſunt immodicè calidi ſiccique, tardiſſimè quidem famere: famem verò difficillimè, hoc eſt maxima cum offenſa pati. Et quis verò jam non videt quàm parum circumſpectè, ne dicam verè in hunc Aphoriſmum illud dixerit GALENUS. Spectatur ejuſmodi ferendæ inediæ facilitas in non appetendo, nihilque inde noxæ ſentiendo. Ex contrariis æſtimatur difficultas. Perſtat igitur inconcuſſa cum CELSI tum HIP-

Lib. 2. Aph. 40.

POCRATIS, quam nos primi de fame dedimus interpretatio. Neque verò superflua est hæc ista HIPPOCRATIS tolerandæ inediæ observatio, quæ ob id ab eodem Autore mandata literis est, ut constet cibandi tempora pro corporis necessitate, non semper famis promptitudine ! legi oportere. Quemadmodum enim cibo indigentibus, nunquam non cibus est utilis, sic aliis hunc non aventibus dari, appetentibus negari sæpe expedit. Nam si ex cruditate adolescenti pituitoso morbus est, etsi desideratus, inutilis tamen datus cibus est. Si bilioso juveni ex labore ac vigilia febris est, ut certa ἀνορεξία, sic certum per ἀσιτίαν periculum est. Hæc cum accuratè & scire & discernere oportet, quisquis eruditè de fame differere volet. Porrò generale omnibus præceptum CELSUS proponit, ut inediam quo minus innoxiè fert quisque, eo sæpius cibum assumat. Id verò sanis pariter atque ægris juxtà commune est. Nam tanta hujus rei vis est, ut interdum etiam in medio febris impetu, etiam intempesta nocte cibum extorqueat, idque exitii metu, quod in propinquo esset, ni potinus ægrotis alimento subventum sit, videlicet duobus ex malis, quod magis urget, ad id dirigi curantis consilium debet. Tum quoniam cubantis vires servare, nihil aliud quam ipsam

Maximi usus est Hippocratis libro primo Aphorismus 13.

Exhibendi cibi generale præceptum.

ſervare vitam eſt, ſequitur ut nullo non tempore is quid deficit, ſit ſuſtinendus. Cæterum ætate increſcentibus liberalior cibus apprimè utilis eſt, quia copioſo hi calore affluunt, rariore corporis ſunt textura, & non ſolum nutritionis ut cæteræ ætates, ſed & auctionis egent. Quibus nominibus calidæ quoque lotiones his ſunt conducibiles, ut quæ humectato affatim corpore, præproperæ ſiccitatis periculum arcent. Nec inutiles quoque hæ ſenibus creduntur, tametſi alia ratione iis conferant quam increſcentibus. Senes enim quoniam exuperanter ſicci frigidique ſunt, calida lotio ſeu analepticum ac correctorium præſidium exigunt. Contrariis namque omnis cum alteratio tum ſanatio perficitur. At increſcentibus eadem hæc ut conſervativa temperamenti convenit. Conſervatio namque ſimilibus qualitate ac tota ſubſtantia auxiliis completur. Unicam hîc demas poſtremam ſenectam, cui lavacra minus ſint idonea. Decrepitorum nempe corpora non ſolum parum colligunt fumidi excrementi (cui exigendo dulces unde potiſſimum inſerviunt) ſed vires etiam poſſident infirmiores, quam ut balnei laxantis vim ſint ferundo. Quapropter TELEPHUS ille Grammaticus ingraveſcente jam ad centeſimum uſque annum ætate, non niſi bis hyeme, qua-

Increſcentes liberalius nutriendi.

Calida lotio cur pueris & longævis utilis.

Gal. 5. *Sanit.*

ter æstate, ac ter vere, autumnoque in menses singulos lavabat, cæteris mortalibus ea tempestate indies lavare suetis. Atque his ita definitis, ad vinum accedamus, quod CELSUS inutile esse pueris scribit, nisi sufficienti dilutum aqua sit. Græcis ὑδαρῶδες appellant. Ea opinio maximis innixa rationibus est. Ut enim meracum immodicè tum consumit tum inflammat tenellum pueri corpus, ita dilitum contrà hujus omnis expers incommodi efficaciter humectat. Sanè constat PLATONEM adeo in pueris vinum horruisse, ut ejus usum ex toto ipsis circumciderit. Nempe si potens hic Bacchi liquor ipsi etiam virili animo seu improbus quidam Tyrannus imperat, quid non de pueris futurum speres, quorum tenella mens fragili illigata corpusculo rebus quàm minimis violatur. Idque sanè Grammatici illius Romani puer evidenti testatus exemplo est, quem puerum GALENUS narrat, solus domi absente præceptore cum esset, vehementius sitisse, cumque deficiente aqua vinum pervetus à Grammatico repositum liberalius hausisset, vigilem illico permansisse ac dein febricitasse, moxque oborto delirio periisse. Ut vinum dilutum pueris, ita meracum utilius longævis est. Esse vero hoc ipsum oportet colore fulvum substantiaque tenue, ex quo triplex hic fructus

Vinum dilutum pueris aptius est.

Plato vino pueros ex toto abstinendos censuit.

Gal. 2. Locorum aff.

Meracum senibus accommodum est.

sensibus obvenit, felicior nutritio, membrorum omnium calfactio, ac serosi excrementi per urinas expurgatio. Jam quod astringens vinum est, quodque vehementer crassum, tum quod nigrum pariter ac dulce est, jecinori, lieni, & renibus obstructionem inferunt, eaque de causa si liberalius sumuntur hydropem atque calculum generant, ut hoc nomine senibus quoque futura perniciosa sint quos senes nullum juvare aliud vinum potest, quam quod supra meracitatem sit etiam diureticum. Neque verò his ipsis tantum, sed & pueris vina nocent, quæ crassa sunt, dulcia, nec per ætatem sat defæcata: nimirum & flatus ista movent, & exiles vasorum meatus fecile obstruunt. Quod jam omnium postremus CELSUS docet, minus juvenum interesse, quæ assumant, & quomodo curentur, ii facile concedent, quibus obscurum non est naturam multo robore fultam nihil propemodum non posse, imbecillam parvis etiam ærumnis succumbere. Illa pollent magis adolescentes, ac juvenes, hac fluctuant ipsi senes. Pueris etsi natura per se non est invalida, quia tamen raro fluxoque comprehensa subjecto est, nihilo magis quam ea quæ senes regit, erroribus par est sustinendis.

Quale vinum jecur lienem, & renes obstruat.

Senibus nullum vinum confert, quod non sit diureticum.

Natura potens magnos casus superat, invalida parvis succumbit.

QUibus juvenibus fluxit alvus, plerumque in senectute contrahitur, quibus adolescentia fuit astricta, sæpe in senectute solvitur. Melior est autem in juvene fusior, in sene astrictor.

¶ Integer hic est HIPPOCRATIS Aphorismus quem quia prolixo doctoque commentario GALENUS illustravit, non satis causæ putamus secundò exponere, ac multorum exemplo nulla necessitate ambages sequi. Quare ad ea quæ sequuntur, transeundum.

De varietate temporum.

TEmpus quoque anni considerare oportet, Hyeme plus esse convenit, minus sed meracius bibere, multo pane uti, carne potius elixa, modicè oleribus, semel die cibum

bum capere, nisi si minus venter astrictus est. Si prandet aliquis, utilius est exiguum aliquid & ipsum siccum sine carne sine potione sumere. Eo tempore anni calidis omnibus potius utendum est, vel calorem moventibus. Venus tum non æquè perniciosa est.

¶ Spatia omnis temporis pro sydeRum exortu & occasu Græci metiuntur. Veri enim initium Sol Arietem attringens, finem ortæ Vergiliæ faciunt. Æstas hic incipiens apparente Arcturo finitur. Sequiturque ordine Autumnus, & post hunc anni senectus hyems, ille Vergilarum occasu, hæc inde orsa Æquinoctio verno terminantur. Atque hæc temporum anni apud HIPPOCRATEM, DIOCLEM, atque GALENUM circumscriptio est. At verò Arabs AVICENNAS in definiendis temporibus non astra, sed præsentem intuetur aëris tempestatem, idque tempus Æstatem reputat quod exuperanter cali-

Anni tempora quomodo Græci distinguant.

Avicennas aliter atque Græci anni tempora notavit.

dum ſiccumque eſt ; id Hyemem, in quo his contraria dominantur ; id Autumnum quod ſiccum & in altera qualitatum oppoſitione inconſtans eſt ; id denique Ver, quod inter cætera maximè attemperatum eſt. Sanè hæc iſta AVICENNÆ computatio, etſi parum eſt aſtromonica, non videtur tamen uſquequaque rejicienda eſſe, nam omnibus ex æquo gentibus inſervit, cùm illa contrà quæ apud HIPPOCRATEM atque DIOCLEM eſt, non niſi Græci atque eorum ſynæcis eſſe uſui poſſit. Etenim frigidis regionibus hyeme productiores, æſtates contractiores ſunt, calidis contrà. Quinetiam ipſe GALENUS profitetur anni tempora ab aëris notari tempeſtatibus, non item à vocum nomenclatura. Juxtaque hanc rationem, non hyemem nobis occidentes facient Vergiliæ, ſed cœlum perſeveranti humiditate ac frigore aſperum. Tum igitur, ut CELSUS præcipit, plurimum eſſe convenit, quoniam innatus calor, ab ambientis qualitate in viſcera fugatus, ibique multa ſanguinis ac ſpirituum copia ſtipatus augeſcit. Comprobavit enim id HIPPOCRATES hoc Aphoriſmo. *Ventres hyeme ac vere natura calidiſſimi ſomnique longiſſimi ſunt, quare per hac tempora cibi copioſius ſumendi.* Neque verò ſolius caloris ergo plus edendum hye-

Anni tempora non voces, ſed cœli tempeſtas facit.

Hyeme plurimum eſſe confert.

Hip. lib. I. *Aph.* 15.

me est, sed etiam muniendorum viscerum causa adversus sævientis brumæ injurias. Calidis enim multisque epulis intus inclusis, ventriculus, hepar, lien, cæteraque corporis penetralia in tuto sunt. Quod nec HIPPOCRATES in *Epidemiis* silentio præteriit, sic inquiens. *Cibus ac somnus visceribus conferunt.* Sed & POLYBUS hyeme utendum suadet copioso siccoque alimento. Sic enim inquit, *præfrigido hoc tempore optima valetudine uteris minusque rigebis.* Quæ profectò causa est, quòd non solum plus esse, sed & meracius bibere conveniat. Id enim nihilo segnius atque cibus ab externo frigore viscera tutatur. Jam quia corpus id temporis partim ambientis vi, partim voracitate hominum multa pituita oneratur, pocula parciora ac multus panis utiliora sunt, illa enim minus adjiciunt humoris, hic potenter siccat & valentis nutrimenti est. Quoniam ad hunc locum perventum est, non abs re fuerit panis omnes differentias enumerare, ut constet, qui maximè salubris, qui noxius sit. Ergo is paratur ex his frumentis quæ panificia vocant, triticum dico, milium, hordeum, filiginem & hujusmodi. Siliginem voco non purissimam illam farinæ particulam, quæ demptis furfuribus superest, sed id frumenti genus quòd vulgò *Robus*, Gallicè *du Seigle* nominatur.

Hip. VI. *Epid.*

Polyb. de vict. Idietarum.

Hyeme meracius ac parcius bibendum.

Panis multus per hyemem utilis.

Ex quibusconficiatur panis.

Panis ex quo frumenti genere probatissimus. Optimus panis ex tritico est, post hunc ex siligine, uterque alias ex tota farina, quanta est pensitur, estque omnibus penè familiis maximè frequens. Græcis αὐτί, πῦρος & συγκομιστος appellatus. Post hunc sequitur alius, cui bona furfuris pars non omnis detracta est, vulgò similaceus ac semidalis dicitur. Accedit tertium genus, quod ex sola siligine conficitur secreto per cribum furfure, unde & siligineus, & vulgò candidus appellatur. Novissimum locum is panis tenet, qui ex puro propemodum furfure pinsitur, detracta farinæ paulominus omni siligine, estque omnium vilissimus, dictusque ob id furfuraceus ac cibarius. Atque hæc genera panum apud nos hodie omnia sunt in usu, quibus GALENUS quintum genus adjicit, quod ejus ætate ex poline frumenti tenuissimo ad molæ parietem adhærescente indeque multis cum sordibus deterso confiebat.

Panis primum genus. Secundum. Tertium. Quartum.

Panis saluberrimus quis. His omnibus ita definitis, saluberrimum panem esse perhibemus, qui ex optimi tritici tota farina confectus, justamque fermenti ac salis portionem adeptus, ac probè subactus moderato clibani aut furni calore permoderato coquitur. Hic enim, non ita imbeciliter nutrite ut furfuraceus, neque ita ægiè ad alvum sidere, ut similaceus, neque adeò vehementer obstruere ut candidus solet.

Panis candidus vitiosus. Postremum hunc non so-

lum propria substantia, verum etiam apparatus obstruentem facit. Nempe pistores ἄζυμον inflatum ac gusti (si Diis placet) suaviorem reddere studentes loco fermenti, ac salis pessimo exemplo plurimum cerevisiariæ fæcis massæ affundunt. Adde quod idem panis parum probè sit pistus, ex quo vis ejus obstruens augetur. Quicunque enim panis (ut ait GALENUS) neque fermenti neque salis justam portionem accepit atque minus accuratè coctus est crassum efficit & glutinosum succum, qui obstructiones in jecinore, liene, ac renibus parere solet. Atque hæc de panum differentia ac viribus dixisse abundè sit. Quod autem posthæc CELSUS de carnis elixæ per hyemem usu præcipit, id eo loco disputabitur ubi de æstate agetur. Ventum est ad olera, quæ si ex frigidis, mollientibusque herbis ut violis, spinachia, mercuriale, atriplice & similibus confiunt, parcius hyeme gustanda sunt. At verò non inidonea primo cibo censentur, quæcunque in horto nascentia boni odoris vescaque sunt, quale est, cherefolium, hyssopus, betonica, apium, eufrasia, menta, petroselinum, & si quæ his alia non imparia sunt, utique si salis quoque accesserit momentum. Tum enim non solum serosos humores per urinas pellunt, sed & lentam ventris pituitam,

Olera qualia hyeme salubria sint.

quæ id temporis maximè cumulatur, dissecant, detergentque. Porrò quod semel duntaxat hyeme cibari expediat, & difflationis facit exiguitas, & caloris nativi integritas. Rectè tamen CELSUS addit, nisi si minus astrictus venter est. Præstat enim cibo sæpius dato viribus subvenire crebra dejectione periclitantibus. Cæterum qui versus Septentriones incolunt & Orientem Solem fortè hanc per hyemen vescendi normam haud temerè respuerint, tum quia pro ingeniti caloris copia voraciores aliis nationibus sunt, tum quia exinanita semel eorum viscera frigentis auræ intemperie facilè violantur. Prandendum igitur his quoque erit, idque siccum planè, ut CELSUS præcipit, ac sine multa potione, ad minuendum scilicet pituitæ proventum. Qua itidem de causa, tum quoque uti conveniet omnibus calidis, ut vino meraco, thermis, exercitatione, acribus medicamentis, & hujusmodi generibus aliis, quorum vis calfaciens partim propria in substantia vehitur, ut meraci, partim tota perpesso aliquid ab iis corpori debetur, ut exercitionis, frictionis, quæ ob id CELSUS calorem moventia nominavit. Venus id eo per hyemem satis commoda est, quod corpus siccet, calfaciatque, idque postremum non vacuati seminis facit occa-

Hyeme rarius edendum.

Hyeme calidis cibis ac poculis utendum.

Venus per hyemem non omnino inutilis.

sione (sic enim refrigeraret) sed propter contentionem illam quam Venus ciet omnium corporis artuum: quod quidem & effusi per id tempus sudores & invalescens spiritus testantur. Ut rectè dixerit in *Epidemiis* HIPPOCRATES: Venerem affectibus omnibus pituitosis opitulari. Tametsi sæviente supra modum bruma aut natura ex morbo plus justo debili rectè GALENUS Venerem damnet, ut quæ tum corpus facere magis frigidum atque imbecille possit, non possit vegetum.

Hip. vi. Epid.

Venus affectibus pituitosis utilis.

AT vere paulum cibo demendum, adjiciendumque potioni, sed dilutius tamen bibendum est, magis carne utendum, magis oleribus, transeundum paulatim ad assa ab elixis. Venus eo tempore anni tutissima est.

Ver totius victus postulat mediocritatem.

¶ Ver quoniam inter cætera anni tempora optimè attemperatum est, rerum omnium in victu mediocritatem quantum in se est, postulat, proin ci-

bo hyberno qui plenus admodum erat, demendum, ac potioni quæ pauca, adjiciendum est. Dixi, quantum in se est, corporum quorundam causa, quibus id temporis frugalior victus ratio conducibilis est, ad arcendum plethoræ discrimen, quod fusio humorum qui per hyemem uberius cumulati quasi concreverant, minatur. Ejusque rei causa nonnulli non solum parcius esse, sed etiam medicamento perpurgari, aut incisa vena sanguinis plenitate levari primo vere debent, ne scilicet cum hoc præcipitat, aut certe æstas vitet, febris, hæmorrhagia, pustulæ, catharrus, pleuritis, angina, peripneumonia, aut alterius momentaneæ partis alia inflammatio valetudinem turbet. Tum enim (ut alibi CELSUS testatur) quæcunque humoris motu novantur maxime in metu esse consuêrunt. Quæ profecto res fidem facit, non piè solum, ut semper, verumetiam medicè vernali tempore institutum ab Ecclesiæ Rectoribus jejunium fuisse, quo tempore (si unquam aliàs) moderata abstinentia plerisque omnibus conducit. Venturarum enim id sæpe remedium ægritudinum est. Tametsi non deesse scio, quibus ea victus ratio visa sit inutilis. Atque HIPPOCRATEM (si Diis placet) testem adducunt, qui ventres dixit hyeme ac vere magis calere, ideoque plenius esitan-

Vere nonnullis parcius victitandum est. Vere sæpe utiliter sanguis mittitur aut purgatur.

Cels. lib. 2. cap. 1. Jejunium vernum medicè quoque non tantum piè institutum.

Error Fuschii, in præscriptione cibi Vernalis.

dum id temporis esse. Quasi verò parum probè, id quoque nos intelligamus, nec ita, ut res est, putemus: Tale veri convenire jejunium, quale neque nimietate calorem affligat, neque paucitate superfluis impar sit tollendis, ac proin suum quemque naturæ æquum censorem hîc esse oportere, ne hac scilicet periclitante unquam quicquam jejunetur. Id namque non modò corpori inimicum, sed ipsi etiam ingratum Deo est. Jam verò si corpus per æstatem tot modis diffluens inedia pessimè tum accenditur, tùm dissipatur: Si per Autumnum succorum corruptelæ, ac pestilentibus morbis fit oportunum, si denique hyeme rigentis brumæ intemperantia intus forisque citò violatur. Horumque malorum auctarium inanitio imbecillitasque naturæ est, quo tandem tempore jejunare fas erit, si non verno, quum suprà comprehensa desunt incommoda, ac tanta ab hac evacuatione expectantur commoda. *Adventante* (inquit ÆGINETA) *vere, hic quidem vomitionibus, alius alvi ductionibus, alius sanguine misso vacuetur.* Quid, tantane admittemus etiam sani remedia, inediam verò reformidabimus, quæ his omnibus, ut minus vehemens ita magis tutum auxilium est. Nec verò illud nos movet sub inedia, ut nullum periculum, ita levius præsidium est, nec posse ve-

Ægin. Lib. 1. *cap.* 53.

hementi malo, nisi æquè vehemens auxilium succurrere. Quam vero iis qui etiamnum valent tam repentina, tamque effusa vacuatione semper adeò sit opus, ac non sæpius jejunio, exercitiis, balneis : & hujusmodi, quæ paulatim ac placidè, quod naturæ superest demant. Ipsum verò jejunium, aut quia non æquè omnibus propter vitæ intemperantiam acceptum est, aut propter summam plethoræ syndromen parum efficax, nonnunquam misso per venam sanguine, pharmacove dato GALENUS pensavit sepissimè (ubi copia humorum præcipiti vacabat discrimine) solum imperavit. Non attinebit ulteriore disputatione hujus loci probationem scrutari, si ipsum semel GALENUM luculentissimis verbis ita differentem audierimus. *Medio autem adhuc Vere, magisque si Æstatis initium in propinquo est, & pauca esse, & ex magno intervallo convenit. Siquidem videntur homines hac tempestate non longe à plethorica affectione abesse propter fusionem humorum, qui proxima hyeme collecti ac densati fuerant.* Hæc ille. At hos tandem refractarios mittamus, quorum voces insciitiæ comes error extuderit an invidia, incertum est. Porrò quod CELSUS adjiciendum esse potioni docet id hyemis respectu intelligas oportet. At dilutius bibendum rectè proci-

Gal. Comm. in lib. 1. *Aph.*17.

Vere dilutius bibendum.

pit. Nam tum ut corpus attemperatius est, ita omni qualitatum exuperantia offenditur. Quemadmodum enim reliqua anni tempora, propter eminentem intemperiem contrarium victam exigunt, ita Ver contrà suæ temperiei similem, proin tum neque aquam bibere, ut æstate, neque meracum, ut hyeme, sed vinum dilutum oportet. Caro tamen assumenda est, propter nativi caloris, quod tum viget, robur, & succi qui ex hac provenit bonitatem. Illud jure aliquis mirabitur, ecquid CELSUS carnem, in qua plus valentis alimenti, quam in ullo alio est, Veri potius accommodarit, quàm hyemi. Neque enim piscium (ut quidam autumant) respectu, sed hyemis loquitur: Nam si non hyemis, cujus tandem rei intuitu, magis oleribus, magis potione, magisque ea diluta utendum scriberet. Ergo hîc aut aliquis latet error, aut carnem animalium cicurum & recentium quæ natura humidior est, CELSUS cogitavit. Nempe quæ ferarum est, quæque salibus durata, quoniam potenter siccat, & concoctioni rebellior est, hyemi profectò convenientior censetur. Ventum est ad Venerem, quæ si unquam alias certè vernantibus naturæ rebus, longè est saluberrima. Tum namque uberior seminis proventus est, & cor-

Spinosus locus de esu carnis per horas vernales.

Venus durante vere saluberrima est.

Bruta tempore Veris coitum magis appetunt, & magis fœta sunt.

pus multo nativi caloris robore pollet, & ipsum denique tempus moderatum, placidumque est sic ut corpus venereis caloribus relaxatum neque subito frigore excipiat, ut hyems, neque plus justo dissipet, ut æstas, neque verò debilitet, aut Autumnus. Sane hujus temporis commoditatem natura quoque brutorum ostendit, quæ verno tempore, magis tum coitum appetere, tum fœta esse consueverunt.

De diæta ciborum potionumque.

ÆState verò & potione, & cibo corpus sæpius eget. Ideo prandere quoque commodum est. Eo tempore aptissima sunt & caro & olus, potio quam dilutissima, ut & sitim tollat, nec corpus incendat. Frigida lavatio, caro assa, frigidi cibi, vel qui refrigerent. Ut sæpius autem cibo utendum, sic exiguo est.

§ Æstatis temperatura calida admodum est & sicca, quare hac tempestate ab ambiente & corpus validè resolvitur, & innatus calor foras dispersus labefactatur. Quoniam autem multæ difflationis causa copioso quidem nutrimento corpus eget; infirmus verò calor, non nisi pauca conficit, necessum est, ut cibus & sæpe & exiguis portionibus assumatur. Quæ causa est, quare non solum prandere ut CELSUS monet, sed forte etiam jentare conveniat. Haud enim aliter quam biliosam naturam inedia pessimè afficit. Ita eadem ipsa quoque id anni tempus maximè reposuit quod humorem adjicit biliosum. Ac sic de æstivi cibi quantitate sentiendum est. Qualitas autem ad frigidum & humidum inclinare debet, quo corporis retundat ab aëre contractam intemperiem. Cujus rei causa potio quam dilutissima, tum quoque commodior est, ut quæ sitim pellit, & corporis ardores mitigat. Durum videatur quod de carnis multo esu scribitur, nam superioribus locis demonstratum est carnosa ante omnia penè ciborum genera, ut plus alere, ita magis quoque calfacere. Fortè offerenda caro est amplioris nutritionis gratia, cujus maxima per æstatem necessitas est, ac si quod sit nimiæ calfactionis à carne periculum id frigidis oleribus, id dilu-

Æstate corpus calorque dissolvitur.

Æstate sæpius, at parcius edendum.

Qualitas cibi per æstatem frigida & humida.

Potio dilutissima.

Locus subdifficilis.

tissima potione minuatur. Aut hoc sensu locus hic intelligendus, aut mendo obnoxius est, quod quidem ita esse, non levis ex eo conjectura est, quod uno loco bis carnis Autor meminerit. Olerum per æstatem maxima vis est, sive ea ex frigidis mollientibus sive ex acribus diureticis parabuntur: Hæc enim superfluam bilem per urinas exigunt, illa hujus acrimoniam refrigerio minuunt, alvum movent, & corpus humectant. Per hoc tempus frigidæ quoque lavatio multis nominibus confert, nam infracto calore extraneo, nativi integritatem tutatur, adhæc corporis difflationem, quæ tum effusissima est cohibet, pulsis intro succis, cuteque foris densata, ut ne dicam quoque nullam corpori vim à frigidis undis inferri carnibus undequaque omnibus per ambientem calfactis, ac sic crudam, frigidam, ne iterna violet prius edomantibus. Ventum est ad carnem assam, quæ an per æstatem præster elixæ in controversiam venisse apud multos video, habetque suos utraque opinio haud spernendos Autores. Ex his multi sic sentiunt, ut similia semper similibus conservantur, ita corpora quæ rebus incoquuntur humidis fidelius nativam custodire humiditatem, ac proin assas carnes, dum æstas est, elixis seu humentioribus posthabendas esse. Nituntur

Olera per æstatem convenientissima.

Caro assa debeat necne elixæ per æstatem præferri.

hi authoritate duorum Medicinæ columinum, HIPPOCRATIS atque GALENI, quorum uterque uno ore assa hyemi, elixa æstati obsonia dicavit. Refragantur istis ARISTOTELES ac CELSUS, hic Romanorum Medicorum, ille Græciæ Philosophorum facile princeps. Eorum hæc fuit sententia. Quoniam assatarum carnium superficies omnis ab objectis prunis densatur factaque per ustionem eschara clauditur, ob id naturalem his succum intus includi, neque per duratos violentiore igne musculos transmitti posse, eoque protinus fieri, ut multo elixis sint humidiores, quibus omnis penè humor in aqua perit, ascisciturque novus, qui ignavus plane nec coctæ substantiæ proprius est. Utrius verò partis sententia probabilior sit, nec facile, nec tutum dicere est. Cui enim unquam dubia fuit istorum virorum authoritas, cui rursus non perspecta tot hodie rabularum prona ad cavillandum malevolentia. Libuerit tamen vel candidi lectoris gratia meam hic opinionem interponere, idque juris mihi poscere, quod omnibus dari æquum est. Scrutandæ sine ambitione veritatis studio, recta dicenti fidem, erranti veniam deberi. Ergo totus & mente & animo in majestatem CELSI atque ARISTOTELIS intentus, non video neque cur hos damnem, neque quid re-

boris opinioni adferam Hippocratis, atque Galeni, quibus argumentorum penuria undique laborantibus unica hæc superest ad evadendum via, ut si fortè carnes elixas, ac jurulentas pro eodem habuerint. Jurulentas nostri passim nominant, quæ pingui obrutæ jure supra prunas, diù multumque infervent: Elixas verò, quæ sumuntur sine jure, sine pinguedine penitus ut coctæ in aqua sunt sinceræ, decocto in offas prima mensa insumpto. Jurulentæ humidiores, elixæ ficciores sunt; illæ plus, hæ minus alunt. Ista autem carnium discrimina apud CELSUM quoque lib. 1. cap. 18. invenio in hunc modum scripta. Tum res eadem magis alit jurulenta, quam assa, magis assa quàm elixa. Et quidem potest istorum virorum ætate, carnis jurulentæ Græcis, elixæ Romanis usus fuisse. Sed hic prætextus fortè non omnibus fecerit satis, qui de hac re controversiam movent. Itaque contra CELSI adversarios prima hæc constituatur machina, cujus vel ipse fabricator Galenus est. Nullum eorum corporum quæ elixantur proprium humorem retinere posse. Quod si verum est, sequitur imbecillas humectandi vires elixis carnibus naturaliter esse. Ista verò omnia sic accidunt. Quoniam aqua subjectis ignibus fervens in omnem sese carnis partem transmittit, proti-

nus rarefacit, resolvitque nativam ejus humiditatem. Subit verò in vacuata carnis spatia novus mador ab ipsa qua cum decoquitur aqua ascitus, qui quidem diluere utcunque solida potest, at vera implere humiditate non potest. Cæterum assæ carnes nequaquam his subjacent incommodis: Nam arctè fideliterque propriæ substantiæ madorem, servant astricta per ustulationem superficie, quo fit ut cum intro sumuntur ab his plenius quam elixis corpus madescat, Quid enim efficacius, quid fœlicius, siccitate attrita solida humectet, quàm quod nutriendo id facit. Nimirum si humiditas illa naturalis solidis partibus seu ros quidam circumfusus admodum æstate perit, hanc verò corpori iterum inserere sine nutrimento non est, quis dubitet per hæc tempora, iis potissimum opus esse cibis qui absque vehemente calore vehementes ad solida genuino humore reficienda vires possident. Humectat corpus frigidæ poculum, humectat unctio, humectant & potabilium aquarum balneæ, at non perinde fœliciter, ut ova aut gallinaceorum testiculi. Illa ignavum partibus humorem affundunt, quo utcunque cavent, ne properè corpus siccescat, hæc cum id præstent quoque, tum ejus insupèr quod siccitate obtritum est, substantiam exi-

mie resarciunt, Hanc opem æstivis mensibus maximè requirimus, quum corpus non tantum arescit, sed immodice etiam dissipatur. Jam verò quanto præstabilius est siccitatem tardari restituto humido, quam hoc vix adaucto, ne nimium ejus in posterum pereat, duntaxat caveri, tanto utique optabiliorem carnium assarum humiditatem, ea quæ ab elixis venit, credendum est. Quippe suus elixis penè omnis humor periit in coctam unà cum ipsis aquam depositus. Cujus pars superficiei aquæ superinnatat, offis & oleribus parandis dicata, pars in totam decoctæ aquæ substantiam extensa est, cujus occasione jus carnis elixæ tantopere nutriens est. At hic iste humor in assis servatur. Ideoque medici ex eo analepticum auxilium convalescentibus parare volentes, carnem ab igne etiamnum calentem cultello profundis ictibus insecant, ac mox latè circumdatis, si opus est, ferramentis pressant, inter quæ protinus roscidus ille liquor ubertim emanat salutiferum extenuatis futurum remedium. Neque verò his repugnat, quod in Anasarca, assatis, in febribus acutis magis elixis utamur. Non enim in his tam nutritionem quàm morbosæ qualitatis alterationem spectamus, adeoque sine aliquo naturæ rictu sub

Analepticum ex assis carnibus remedium.

Objectio.

Solutio.

usu alimenti maximam medicamenti potentiam experimur. Non ita obnixè pugnandum contrariis in homine sano est, cui ut æstas functiones nondum vehementer debilitavit, ita calfactionis siccationisque, si quod initium assa dederint, id frigidæ aquæ potu, id frigidis oleribus adimitur. Ipsa verò in anasarca assis utimur seu minus quàm elixa ignavi aquosique humoris adeptis, qui humor in hoc genere morbi affluentissimus est. Repetam id quod antè argumentis & ratione & sensu stabilitis ostendi, cum ad hujus rei faciendam fidem, tum ad totius disputationis conclusionem. Elixas carnes ascititio humore plus humectare, assas ingenito, his majores vires ad nutritionem, illis ad alterationem obtigisse.

Autumnalis diæta.

PEr Autumnum propter cœli varietatem periculum maximum est. Itaque neque sine veste, neque sine calceamentis prodire oportet, præcipueque diebus frigidori-

bus, neque ſub divo, nocte dormire, aut certè benè operiri. Cibo verò jam paulò pleniore uti licet, minus, ſed meracius bibere. Poma nocere quidam putant, quæ immodicè toto die plerumque ſic aſſumuntur, ne quid ex denſiore cibo remittatur. Ita non hæc, ſed conſummatio omnium nocet. Ex quibus in nullo tamen minus quam in his noxæ eſt. Sed his uti non ſæpius quàm alio cibo convenit. Denique aliquid denſiori cibo cum hic accedit, neceſſarium eſt demi.

Autumni temperatura.

¶ Autumnus natura ſiccus eſt, at in caliditate, & frigiditate varius. Nempè unus ſæpe dies calet, alter friget, interdum eadem quoque die

meridies æstuosus, aurora, nox, Vespera frigore asperrima sunt. Inordinata hæc tempestatum varietas Autumnum maximè formidabilem facit. Nam modò calorem perpessi humores modò frigus parvo subinde momento vitiantur, ex quo Epidemiæ grassari in populum solent. Omnibus enim id periculi juxtà commune est, quatenus uno omnes cœlo regimur. Proin rectè observavit HIPPOCRATES. *Ubi eodem die modò calor, modò frigus urget Autumnales morbos in propinquo esse.* Aliud per hæc tempora incommodum est, quod CELSUS secundo libro adnotavit, cùm corpus & præterita æstate, & subinde meridianis Autumni caloribus relaxatum, subito frigore excipitur, eaque de causa cum HIPPOCRATE nostroque hoc Autore Autumnum perhibemus periculosum ac morbis exitiosis obnoxium. Is enim ferè diutinis malis fatigatos interimit, aliosque novis morbis ac diuturnis implicat, sic ut tracta sæpe universa hyeme vix ultimo tandem vere sanescant, quod cùm aliis in morbis fortuitum, tum ferè perpetuum Autumnali quartanæ est. Ergo ut inæqualis hæc aëris noxa levior fiat, CELSUS cavet, ne quis sine veste, sine calceamentis prodeat, aut noctu sub Jove quiescat. Adjicitur Autumnalis auræ peri-

Autumnum quid reddat periculosum.

Hippocr. lib. 2. Aph. 4.

Autumnus periculosus.

Fructus fugaces, seu temporarii.

culo multus pomorum usus, quæ Græci ὀπώρας & καρποὺς ὡραίους, nos fructus fugaces seu temporarios appellamus. Hos intemperantius edisse, gravis interdum valetudinis initium facit. Id quod in se ipse comperisse GALENUS scribit: qui cum nondum puberem ætatem egressus horeis fructibus inter suos æquales præter modum vesceretur, & quotannis ferè ob id febricula aliqua conflictaretur, non ante se rectius valuisse refert, quam defuncto patre jam tum per ætatem plus sapiens solitam victus rationem mutasset. Illud tamen imprimis novisse oportet, non ita poma (ut ÆGINETA existimat) perpetuo nocere, quin sæpius sint quoque extra noxiam. Sunt enim ex his permulta saporis gustusque nomine naturæ gratissima, facillimeque horum succus (sustantia enim tota ferè alvo subtus exit) à ventriculo ac venis concoquitur. Unicum id incommodùm est, quod eorum qui per se sæpe innoxius succus est, interdum vel propter nimium luxum, vel ei cui non expedit ventriculo ingestus, nocens reddatur. Sanguinem enim aquosum, tenuemque, ut ipse est, facit, qui sanguis quia citò alteratur, citæ quoque corruptioni opportunus est, ideoque ardentiori exceptus ventriculo bilescit, frigido coacescit. Æquè pro-

Poma ex sese non semper nocent.

Poma unde fiant noxia vescentibus.

fectò ut lac in calido ſiccoque ventre bilioſum, in pituitoſo acidum redditur, non quia tale ante ſumptionem fuit, ſed quia abs quavis vehementiore qualitate promptiſſimè demutatur, adeò ut hac de cauſa GALENUS omnes uno ordine fructus Autumnales habuerit, ſucci pravitatem ipſis tribuens. Tametſi quæ poma impensè ſunt acida ut frigidos oblædere ſemper, ita nunquam calidis nocere deprehenſum eſt. Hic enim ſapor caloris vires ſpernit, imò ſuperat quque, & ob id ſole aut febri exæſtuantibus ardores minuit, ac ſitim levat. Quæ verò poma ἄποια quæque mitia, aut inter hæc media ſunt, omnia narratis incommodis ſubjacent. Nam quod ab his nutrimentum corpori accedit, cùm ſit humectum, atque ſubtile, promptè in calido ventriculo vitiatur, concurrentibus ambabus corruptelæ omnis cauſis calore ſcilicet, & humiditate, unaque etiam ἐξ ἐπιμέτρου accedente totius ſubſtantiæ ad patiendum proclivitate. Sic enim humida calore incenſa celerius putreſcunt. Ideoque rectè GALENUS dixit horæos fructus, ſi in ventre corrumpuntur, ſimiles fieri lethalibus venenis. Poma igitur nocentia, non ſua natura, ſed hominum abuſus facit, qui hæc reclamante corporis natura ingerunt, aut ea etiam aſſen-

Poma acida frigido corpori noxia, calido ſemper utilia.

Pomorum ſuccus facile corrumpitur.

Poma nocentia abuſus facit.

tiente toto die sic assumunt, ut non ex densiore cibo remittatur. Vix enim omnibus his superandis abundè esse natura potest. Sed & solidus cibus quia tarde vincitur, pomorum autem succus hoc longè promptius, protinus fit, ut vel immoderatius, vel præpostero quoque ordine sumpta, ex facili ambo simul corrumpantur, nihilo sanè minùs, quam si quis intemperantius lac cum suilla, aut pisces (ut Germanorum mos est) cum bubula eadem sumere mensa sustineat. Ergo sic victantibus poma non per se, sed (ut disertè CELSUS scripsit) consummatio omnium nocet, ferculorum scilicet ac fructuum. Hæc ista intuenti, manifestum est, sic vesci pomis quemque oportere, ne ad hæc sæpius quam ad alium cibum feratur, tum ne dum iis vesci in animo est solitam alterius cibi portionem retineat. Huc addas, quod proximo ante hoc capite CELSUS admonuit, poma melius semper primo cibo assumi: Nam post sumpta coacescunt, flatus movent & cibos corrumpunt. Tametsi non ignoramus, si quæ valdè astringentia sunt, ea modicè gustata remotis mensis utilia esse ad cogendum roborandumque ventriculi osculum. Atque hæc de pomis sufficiant. Reliquum est, quæ cibi mensura Autumno conveniat

Pomis quomodo vescendum.

Autumno cibus plenior convenit, & quibus de causis

veniat proponere. Hæc duabus ferè de causis plenior esse debet, primò quod calor proxima æstate affatim dispersus, remittente se jam aëris fervore, paulatim ad interna repere, atque ibidem sumere vires incipit, ideoque cibum magis tum exigit, tum coquit. Secunda causa eaque præcipua est, incipiens quædam humorum corruptela ab tempestatum inæqualitate genita, quæ nisi novo sæpius chymo contemperetur, protinus in evidentissimum putredinis vitium excrescit. Rectè eamque GALENUS sic affectis humoribus alternatim modò labem purgatione demit, modò novum ac probum nutrimentum affundit, estque hæc ab eo curandi ratio ἐπίκρασις appellata. Nec pugnat illud HIPPOCRATIS : *Impura corpora, quò magis nutries, eo magis lædes.* Nam istud proditum est, de exacta cacochymia, quæ purgationem, non attemperationem postulat. Minus hic, sed meracius bibendum est, comparatione æstatis, quia minus Autumnus corpora tum calefacit, tum siccat.

ἐπίκρασις.

Hip. lib. 2. Aph. 10.

Autumno & minus & meracius bibendum est.

NEque æstate, neque Autumno utilis Venus est. Tolerabilior tamen per Au-

tumnum, Æstate verò in totum si fieri potest, abstinendum.

Venus quando potissimè utilis.

§ Venus id temporis, & salubris & tuta maximè censetur, quum propter caloris integritatem vires optimè constant, ac semen abundat, eaque cœli temperies est, quæ laxatis hac contentione corporibus nullum vel dissipationis, aut refrictionis periculum minetur. Ergo per æstatem tribus de causis Venus nocet, nam tum & imbecillus calor est, & vehementius corpora diffluunt, ac tertio parcissimus geniture proventus est. Et quis jam igitur dubitet, concubitu, cum æstas est, in totum, si fieri potest, abstinendum. Idem concubitus Autumno, etsi non perinde gravis, semper tamen inutilis est, tum quia aër corpus arefecit, tum quia calorem ingenitum nubium inconstantia debilitavit.

Verum per Æstatem nocentissima est.

Venus Autumno, non usquequaque conveniens.

CAPUT IV.

De his qui aliquâ parte corporis laborant, ac primum de his quibus caput infirmum est.

PRoximum eſt, ut de his dicam, qui partes aliquas corporis imbecillas habent. Cui caput infirmum eſt, is ſi bene concoxerit, leviter perfricare id manè manibus ſuis debet, nunquam id ſi fieri poteſt, veſte velare, aut ad cutem tonderi, utileque lunam vitare, maximèque ante ipſum Lunæ, Soliſque concurſum, ſed nuſquam poſt cibum progredi. Si cui capilli ſunt, eos quotidie pectere, multum ambulare, ſed ſi licet ſub tecto, neque in

Sole, ubique autem vitare Solis ardorem, maximèque post cibum & vinum, potius ungi quàm lavari, nunquam ad flammam ungi, interdum ad prunam. Si in balneum venit, sub veste primum paulum in tepidario insudare, ibi ungi, tum transire in calidarium, ubi sudabit, in solium non descendere, sed multa calida aqua per caput se totum perfundere, tum tepida uti, deinde frigida, diutiusque ea caput quam cæteras partes perfundere, deinde id aliquandiu perfricare, novissimè detergere & ungere.

§ Hactenus CELSUS eas affectiones posuit, quæ in totis consistere videntur corporibus, seu illæ intemperiei seu indecentis habitus vitia essent. Nunc

verò prophylaxin aggreditur, quæ cuique privatim membro, si id imbecillum est, debetur. Ex membris alias unicum, alias plura simul imbecilla sunt. Difficilis noxa est, ubi partes alicui trium vitæ principiorum famulantes intemperatæ sunt. Difficilior, ubi ipsa principia contrario inter se temperamento diffident, veluti cum caput friget, hepar calet. Nihilo hoc levius malum est; si non bene ventriculo cum hepate ac renibus convenit. Postrema hæc ad calores, ille ad contraria proclivis est. Aliorum frigidus venter bile affligitur, aliorum calidus pituita. Qui sic afficiuntur homines, maximè, Autore GALENO, valetudinarii sunt, adeò ut si vel ipsum his præfeceris ÆSCULAPIUM, noxam tamen vix ulla arte studioque effugiant, neque admodum esse vitales possint, aut certè, si fortè senectam attingant, perpetua invaletudine fluctuent. Nimirum sic ferè accedit, ut quæ uni parti conveniens medela est, ea protinus alteri pernicies fit, ut nescias alterutri succurrere, nisi alteram lædas. Nam quæ jecinoris ardores abolent, ea frigidum ventrem in ipso transitu violant, quæque rursus huic medentur, ea jecinoris intemperantiam exaugent. Eadem incommoda sunt, si acris ex calido capite sanies in ventrem defluat, aut ex hoc rursum crassus cru-

Partium imbecillarum prophylaxis.

Pugnantia inter se principum partium temperamenta valetudini incommoda.

Gal. 6. sanit.

Quinam maximè valetudinarii ac minimè vitales sint.

Excrementorum ex una parte in aliam defluxus periculosus.

dusque halitus in illud tendat. Inde enim in capite superflua coëunt, in ventriculo concoctio subvertitur, utrobique pars vehementer debilitatur. Nempe hepate (si voles) immodicè calido, ventriculo autem frigente, neutrobique fieri optata concoctio potest. Ventriculo enim ante tempus alimentum eripitur. Hepar imperfectum id ac probo faciendo sanguine ineptum attrahit. Inde adeò longo jam usu compertum est, per hepatis ac renum ardores assidua cruditate ventrem urgeri. Ita profectò ut mutua in his visceribus pernicies sit, quæ esse inter se oportuit beneficio mutuo devincta. Ergo sic affectarum particularum procurationem CELSUS agressus, à capite incipit, cujus male affecti curatio periculorum ac tædii plena numerari inter difficillimas potest. Capiti enim imbecilla vis obtigit, cùm ad cavendum excrementi proventum, tum ad proprios affectus discutiendos, quatenus per se suffrigidum, ac longius ab caloris insiti fonte remotum est. Quippe ejus rei incommodum præsentiens parens Natura, plurimos maximosque canales cerebro contulit, quibus id indies expurgaretur, nares dico, palatum, aures, calvæ commissuras, ipsosque aliqua ex parte oculos. Adjicitur affectionum periculo ipse capitis situs. Nam id quia in alto

Capitis affectus, cur difficiles.

corpore positum est, subjecta loca, superfluorum, quæ multa naturaliter colligit, defluxu promptè affligat. Inde adeò, ut ARISTOTELES hominem esse quasi subversam arborem dixerit, parte corporis omnium humectissima supra cervices imposita, ideoque hominem præ cæteris animantibus maximè destillationibus urgeri. Scilicet ipse Deus cum prona (ut ait NASO) spectant animantia cætera terram: *Os homini sublime dedit.* Sanè hujusce destillationis tanta vis est, ut nunquam non difficiles, sæpe exitiosos quoque morbos inferat. Levissimum malum est, ubi in narium ac palati spatia fluxio decumbens emunctione spuitioneve extunditur. Hoc minus leve, si oculos, si aures, aut dentes tentat. Grave admodum est, ubi gulam ac ventriculum impetit. Gravissimum, si larinx hanc asperaque arteria ac pulmones excipiunt. Tum enim si ignavum est, quod influit, vocem violat, si acre, præter hoc exulcerat quoque non tantum has partes, verum ipsos etiam pulmones, adeò ut hinc sæpe gravis oriatur tabes, ea quæ hominem spatio consumit. Si verò in ventrem destillans humor illabitur, appetentiam alias diminuit, alias depravat, ac semper quæcumque assumpta sunt alimenta corrumpit, sæpeque si acris est, ventriculi tunicas erodit, ac

Ovid. 1. Metamorph.

Destillationis pericula.

diarrhæas movet. Quinetiam longè inferius sidens jejunum intestinum, atque colon affligat, ipsasque interdum mesareias convellit. Hæc mala omnia nemo rectius caverit, quam qui caput seu fontem unde ista scaturiunt, ita communit, firmatque, ut excrementa neque gignat, neque jam genita in commemoratas sedes exoneret. Ergo capitis imbecillitas hæc, ut à multis causis, etiam contrariis pendet, ita unam veluti proximam nunquam non consequitur, quæ est proprii caloris imbecillitas. Quippe calor innatus virtutum functionumque Autor est, quæ impediri abs quavis intemperie possunt. Itaque solius imbecillitatis CELSUS meminit sine causæ alicujus adjectione. Nam ea qualiscunque demum fuerit, contrariis abolenda est, quemadmodum ipsemet Autor superius satis insinuavit, quando calidos dixit refrigerari, calfieri frigidos oportere. Tum quarto post hoc volumine luculenter docet, permagni referre, quæ causa dolorem moverit, neque perinde esse, initium morbi calor attulerit, an frigus, aliaqua auxilia urgente calore, alia frigore dominante necessaria esse, videlicet præsentes morbos sanare nemo potest, qui unde hi sint, ignoret. Proin idem Autor alias monuit, ubi causa quoque mali incognita est, videre oportere, refrigerantia magis, an calefacientia leniant, & his uti,

Capitis imbecillitatis unica est propinqua causa.

quæ experimentum approbarit. At verò hîc quæ CELSUS proponit auxilia, hæc imbecillo capiti æque convenientia sunt, quia ingenitum ipsi calorem concoctionis autorem tutantur; quemadmodum paulò post à nostro CELSO docebitur, concoctionem omnibus vitiis succurrere, aliis autem calorem, aliis frigus. Sed illud quoque ante omnia scire convenit, non de iis hominibus Autorem hoc loco agere, quos jam nunc capitis mala premunt (horum enim curatio ad therapeuticen attinet sanitatis tuendæ professionem excedens) sed quibus absque morbo caput imbecillitate vel fortuita, vel naturali urgetur, sic ut hinc facillimè id ægrotet. Ergò ejus incommodi præcautio ipsius roboratio capitis est. Ac roboratur quidem id iis causarum salubrium generibus, quæ quoquomodo calori ejus, tum tutando, tum augendo inserviunt. Illa verò hoc deinceps ordine sequantur. Ac primum quidem perfricari leviter caput non inutile est, ex quo insitus ipsi calor excitatur, rarefactaque cute, si quæ subtus hac latent superflua transpirant. At verò id fieri non nisi perfecta concoctione oportet, ne cruditas moveatur, quæ caput emissis sursum vaporibus affligat. Adhæc caput quoque si fieri potest, nunquam veste velandum est. Nam sic cui-

Quæ caput firment.

Frictio lenis.

Caput imbecillum per hyemem

minimè detegendum. vis assuefactum aëri, contra omnes ejus injurias duratur. Etsi id tentare sæviente bruma parùm tutum est, ac perniciosum quoque, si aliquo jam morbo caput ægrum est. Tum enim undecunque laboratur imbecillitate, morbo, frigore. Atque hæc animadversio per graviores etiam æstus necessaria est. Per velationem intelligas oportet, curiosam capitis custodiam multis operimentis indulgentius quæsitam. Nam pileolo id leviter integere non alienum est. Jam verò neque ad cutim tonderi caput expedit, ne capillitii munimine destitutum ad propulsandas cœli injurias, fiat invalidum, tametsi æquè propemodum inutile est, idipsum ingenti pilorum sylva fovere, unde superfluorum intercipiatur exhalatio. Utile perpetuò est Lunam vitare, ut quæ vim nacta est humores commovendi, atque his loca quæ irradiat, implendi. Quippe hæc antè cæteros planetas humido potissimum elemento dominatur. Nam interpositis temporibus mare modò inflat, modò contrahit, tum menses in mulieribus commovet, ossium medullas quibusdam in bestiis adauget, cruentoque madore aspergit, nonnullis turbato cerebro insanias affert, quos ob id Lunaticos appellamus. Adeò apparet rectè id cecinisse *LUCANUM*, *Luna suis vicibus Thetin, terrenaque miscet*. Ergo

Caput debile nunquam ad cutem radendum, ut nec onerandum nimia coma.

Luna capiti infirmo vitanda.

Luna humido elemento dominatur.

ut hæc præ cæteris mundi elementis aquam magis permovet, ita in hoc nostro corpusculo seu quodam μικροκόσμῳ eam partem gravius infestat, quæ reliquis humidior simul & frigidior est, ipsum videlicet cerebrum, quod si per se insuper imbecillum est, protinus per aspirantem Lunam multo humido eoque perturgente oppletur, id quod eorum quoque exempla docent, quibus sub hac quiescentibus caput gravatur, & interdum cruor è naribus manat. Porrò nusquam post cibum progredi, sed quiescere oportet, ne quis inutilis vapor ex permoto ventriculo sursum aspiret. Jam capillos etiam non alia de causa indies pexos esse convenit, quam qua caput perfricandum proposuimus. Præter hæc confert multa quoque ambulatio, tum quia id exercitii genus succos minus turbat, tum quia superfluorum corporis impetum ad inferiora magis avertit, nequicquam mentis arcem sollicitans. Supra enim ex GALENO demonstravimus, supernæ partis affectus, inferiorum exercitatione juvari. Fieri verò ista ambulatio sub tecto debet, ubi aër & quietior & temperatior est, moderatius æstate calens, atque hyeme frigens. Sol quoniam caput tum incendit, tum excipiendis succorum halitibus exponit, curiosè vitandus est. Ἔγκαυσις enim omnis imbecillo capiti

Dormientibus sub Luna caput grave fit, & sanguis è naribus stillat.

Sol infestissimo capiti inimicum.

ſiquid aliud, nocentiſſima eſt, idque poſt cibum præcipuè ac vinum, quæ promtiſſimè id temporis eò ſubvolant. Modò oſtenſum eſt, ſuccorum corporis commotionem infirmo capiti adverſari, ex quo conficitur, unctionem potiorem balneo hîc eſſe oportere, ut quæ hæc minus ſuccos exagitat, nec perinde caput vaporibus laceſſit. Eadem cauſa eſt, quare nunquam ad flammam ungi, raro ad prunam expediat. Tepeſcens enim aër ad hæc omnia commodior eſt, quia minus inflammat. Nec verò alio ſpectat, quod corpus ubi ad balneas ventum eſt, nequaquam ſolio committere tutum ſit, ſed totum poſt modicos ſudores poſtque unctionem per caput expediat multa calida aqua duntaxat perfundi, ut ſic excrementa tranſpirent, turbatis quam minimum ſuccis. Poſt calidæ affuſæ uſum CELSUS primum tepida, mox frigida aqua per totum corpus irrigat, quo recluſa ſpiracula deferveſcente capitis ardore paulatim coëant, idque ne ſubſequens frigida violenter intrò ruens cerebrum violet. At hac caput diutius cæteris partibus diluendum eſt, ut inſitus ipſi calor ab extraneo frigore intrò fugatus vires ex ſtipatione colligat, multoque tandem copioſior ad cutim ex alto recurrat, quod ut quidem citius eveniat, caput poſt affuſam frigidam aliquandiu perfrica-

Capite imbecillo unctio balneis anteferenda eſt.

Solium infirmo capiti noxium.

Caput debile primum tepida, dein frigida aqua lavandum.

bitur. His ita administratis, caput detergitur, ne qui toti undique comæ inhærescit mador cerebrum frigore tandem affligat. Novissimè autem eadem pars inungitur, quo fidelius caloris per frigidam aucti substantia intra habitum inclusa teneatur.

CApiti nihil æquè prodest, atque aqua frigida. Itaque is cui hoc infirmum est, per Æstatem id bene largo canali quotidie debet aliquandiu subjicere. Semper autem etiamsi sine balneo unctus est, neque totum corpus refrigerare sustinet, caput tamen aqua frigida perfundere. Sed cùm cæteras partes attingi nolit, demittere id ne ad cervices aqua descendat, eamque, ne quid oculis aliisve partibus noceat, defluentem subinde manibus ad os regerere. Huic modicus ci-

bus necessarius est, quem facilè concoquat, isque si jejunio caput læditur, assumendus etiam medio die est, si non læditur semel potius bibere huic assiduè vinum dilutum leve, quam aquam magis expedit, ut cum caput gravius esse cœperit, sit quò confugiat, eique ex toto, neque vinum, neque aqua semper utilia sunt, medicamentum utrumque est, cum invicem assumitur. Scribere, legere, voce contendere, huic opus non est, utique post cœnam, post quam nec cogitatio quidem ei satis tuta est, maximè tamen vomitus alienus est.

Frigida infusa cur infimo capiti utilis.

§ Aqua frigida ob id capiti imbecillo prodest, quòd nativi caloris, quem prius intrò pepulit, reverberationem

incrementumque efficiat. Inde enim solidis ejus particulis, quibus idem ipse calor inexistit, operationum robur acquiritur. Cæterùm (uti superius admonui) studiosè cavendum est, ne frigida partis virtutem sua vi superet. Sic enim longè hæc fit debilior ad summam frigiditatis intemperiem redacta. Itaque hoc incommodo ut caveatur, præstiterit non nisi æstate caput infirmum frigida lavari. Id enim aëris calore ita præmunitum, facilius elementi gelidi vim refrænat: Confertque hæc ista perfusio (ne quis hunc locum aliqua ex parte claudicare existimet) tam frigido quàm calido capitis affectui. Siquidem huic ascititium calorem extinguit, illi naturalem cogendo adauget, in utroque partem infirmam roborat, & adversus cœli intemperiem omnem communit. Nusquam igitur hoc negligendum auxilium est, adeò ut si quis unctus duntaxat balneo abstinet, & si corpus nolit, caput tamen frigidis undis irrigare debeat. Jam quod ad cibum attinet, modicè is raròque (si res patitur) gustandus est, ita enim concoquitur exactius, & caput minus effumatione lacessit. Dixi si res ita patitur, affecti ventriculi causa, qui si fortè nimio jejunio bilescat, protinus cibus ipso etiam meridie sumendus est. Levius enim hic concessi alimenti quàm

Frigida tam frigido, quàm calido, capitis vitio opitulatur.

Capite infirmo cibus parcè raròque offerendus.

negati periculum est. Nempe Authore

Gal. 6. sanit.

Ventriculus imbecillus totius corporis superflua recipit.

GALENO constat ventriculum quavis ex causa debilem totius venosi generis excipere immundiciem, quæ si hinc facilè in caput evaporat, non adeo mirum est, maxima inter has partes intercedente sympathia. Potus vinum dilutum esto ac tenue (Græci ὑδατώδεις id appellant) ne scilicet caput halitu feriat. Aptissimum puto, fuerit quod

Quale vinum capiti imbecillo idoneum.

GALENUS 5. loc. affect. proponit, tenue, album, & modicè adstringens, quale nostrum fortè Rhenanum est, utique si non excoctum ardentiore Sole est. Id enim ventriculum firmat, & caput minimè lædit. Nihilo hoc incommodior, imò longè forsan præstantior sincera

Aquæ potus capiti infirmo utilis.

esset aqua, nisi hæc melius in ea reservaretur tempora, quibus caput jam ægrotare manifestè cœpit: Nimirum ut sit quo afflictis in rebus confugiatur. Siquidem frigidæ vires infrequens usus auget, propterea quòd insueta omnia, ut vehementius naturam afficiunt, ita quas ea contraxit noxas magis efficaciter tollant. Porro vinum meracum ac

Vinum potens languido cerebro inimicum.

potens, quod HIPPOCRATES οἰνώδεις HOMERUS αἴθοπα οἶνον vocat, prorsus inutile est, nam capiti hoc, si quod aliud, apprimè grave molestumque est. Quod scriptio, lectio, cogitatio, & si quæ similis est negotiosa animi, aut corporis actio post cibum noceant, ex spiri-

tuum concoctioni destinatorum ad mentis arcem raptu contingit, cui incommodo, tum quoque non ægrè congreditur crudi alimenti evaporatio. Cur item vociferatio à cibo officiat in promptu causa est. Nam agitatis præcordiis concoctio ventriculi, quæ summum optat quietem labefactatur, unde statim ipsum caput vaporibus lacessitur. At vomitus nocet, tum propter capitis agitationem, tum sympathiæ causa quæ huic cum ventriculo grandium nervorum interventu, longè maxima est.

Omnis negotiosa actio capiti infirmo inutilis, idque à cibo potissimum.

Vomitus debile caput offendit.

CAPUT V.

De his, qui lippitudine, gravedine, destillatione, tonsillisque laborant.

NEque verò his solis quos capitis imbecillitas torquet, usus aquæ frigidæ prodest, sed iis etiam, quos assiduæ lippitudines, gravedines,

destillationes tonsillæque male habent. His autem non caput tantum quotidie perfundendum est, sed os quoque multa frigida aqua fovendum est, præcipueque omnibus quibus hoc utile auxilium est, eo utendum est, ubi gravius cœlum Austri reddiderunt; Cumque omnibus inutilis sit post cibum, aut contentio, aut cogitatio animi, tum his præcipuè, qui vel capitis vel arteriæ dolores habere consueverunt, vel quoslibet alios oris affectus. Vitari etiam gravedines destillationesque possunt, si quam minimè eum qui his opportunus est, aërem vel loca aquasque mutet, si caput in se protegit, ne incendatur, neve subi-

tum ex repentino nubilo frigus id moveat, si post concoctionem jejunus caput radit, si post cibum neque legit, neque scribit.

Lippitudo Græcis Ὀφθαλμία dicta, inflammatio est tunicæ oculorum adnatæ, ab influxu multi sanguinis vel humorum acrium, flatulentorumve excitata. Destillatio Græcè κάταῤῥος seu κατασταγμὸς appellata, fit, ubi humor fauces ac palatum impetit. Tametsi vulgò cuivis rheumati commune sit catharri nomen, ubi si extima membra, si asperam arteriam ac pulmones invadat, ex illo enim motionis torpor ac paralysis, ex hoc & raucitas (Græcè Βράγχος) & tussis exulceratoque subinde pulmone tabes fiunt. Tonsillæ autem tumores παρισθμία ἀντιάδες vocantur, suntque inflammationes glandium, quæ in fine oris utrinque linguæ adjacent, factæ ab alicujus à cerebro materiæ defluentis incursu. At gravedo (non multum distans à destillatione malum) Græcè κόρυζα appellata, fit, quando crudus humor in nares destillat. Qui ad hæc fluxionum vitia proclives sunt,

Lippitudo. Ὀφθαλμία. Destillatio. Κατάῤῥος. Rucitas Βράγχος. Tonsillæ. Gravedo κόρυζα.

Capiti destillationibus obnoxio infusa frigida utilis.

Per capitis imbecillitatem fovendum os aqua frigida.

omnes ex æquo (ut CELSUS Autor est) affusa in caput frigida juvantur, idque nulla alia de causa, quam quod hanc partem, ut supra comprehensum est, ea roboret, communiatque quo minus excrementi vel in sese gignat, vel aliunde recipiat. Nempe ejus imbecillitas unica omnium horum ansa malorum est. Itaque intus quoque in ore non tantum extrinsecus id tentandum auxilium est, fovendumque multa frigida palatum, ut supra roborationis beneficium astrictis undique meatibus, neque caput ad mittendum excrementum, neque comprehensa loca ad excipiendum prona sint, eritque illud majore cura faciendum, ubi grave cœlum Austri reddiderunt. Tum enim ambientis qualitate caput excrementis maxime conflictatur, juxta illud HIPPOCRATIS: *Auster auditum hebetat, caliginem oculis obducit, caput gravat.* Quomodo GALENUS quoque Romanos catharris opportunos esse scripsit, propter aëris qui ibidem spirat mistam caloribus humiditatem. Porrò quod omnis meditatio animi & corporis catharrosis protinus à cibo adversetur, supra comprehensum est. Jam non hos modo frigida affusa juvat, sed eos etiam quibus dolere vel caput vel arteriæ solent. Siquidem hæc ista mala si adsunt, exasperant, si

Hip. lib. 3. *Aph.* 5.

Romani catharris obnoxii.

Omnis animi aut corporis actio catharrosis à cibo inutilis.

conquievere, denuo suscitant emissi in caput vapores: Utique si crassi hi crudique sunt, quales venter, tum ubertim ejaculatur, cùm quis ejus concoctionem intempestivo vel animi cogitatu, vel corporis motu interturbat. Per capitis & arteriæ dolores intelligas oportet, Cæphalæam & Hemicraniam, qui affectus ægrè admodum solvuntur, sæpè assiduè cruciant, interdum intermittunt quoque, sed protinus strepitu, vini potu, splendore luminis, motu, odoramentis aliisve rebus caput opplentibus recrudescunt, quæ omnia Cephaleæ, cum promptiora tum graviora sunt. Porò catharros declinandi ratio, ex tertio hujus libri capite discenda est. Nam cum hos calida causa nonnunquam moveat excrementa capitis solvens, fundensque, nemo dubitet quin caput expediat à Sole, ne accendatur, protegere, cumque eadem mala frigus quoque invehat, humores stringens, ac veluti manibus exprimens, res ipsa vetat, ne corpus post repentinum nubilum frigoribus objectetur. Ubi enim sic tempestates variant, periculum capiti infirmo maximum est, ac proin nec loca quidem aut aquas mutare tutum est, utique si contraria inter se qualitate atque indole dissident. Etenim cavendum, ne aut id quod frigore obstupuit, calore fundatur, aut

Cephalææ frigida subvenit.

Quæ causæ catharros moveant, & quomodo arceantur.

Capite catharroso nequaquam aut aquæ aut loca mutanda sunt.

quod hoc fluxum est, illo exprimatur. Jam quod nec saturo caput radi, imò nec seria legere, aut scribere, tutum sit, supra demonstratum est.

CAPUT VI.

Ad solutam alvum remedia.

QUem verò frequenter citata alvus exercet, huic opus est pila, similibusque superiores partes exercere, dum jejunus est ambulare, vitare Solis nimium ardorem, continua balnea ungi citra sudorem, non uti cibis variis, minimèque jurulentis aut leguminibus, oleribusve his quæ descendunt, omnia denique fugere quæ tardè conquoquuntur: Venatio, durique pisces, & ex domesticis ani-

malibus assa caro maximè juvant. Nunquam vinum salsum bibere expedit, ne tenuè quidem aut dulce, sed austerum, & plenius neque idipsum pervetus. Si mulso uti volet, id ex decocto melle faciendum est. Si frigidæ potiones ventrem ejus non turbant, his utendum potissimum est. Si quid offensæ in cœna sensit, vomere debet, idque postero quoque die facere, tertio modici ponderis panem ex vino esse, adjecta uva vel olea, vel ex defruto similibusque aliis, deinde ad consuetudinem redire. Semper autem post cibum conquiescere, ac neque intendere animum, neque ambulatione, quamvis levi dimoveri,

quod hoc fluxum est, illo exprimatur. Jam quod nec saturo caput radi, imò nec feria legere, aut scribere, tutum sit, supra demonstratum est.

CAPUT VI.

Ad solutam alvum remedia.

QUem verò frequenter citata alvus exercet, huic opus est pila, similibusque superiores partes exercere, dum jejunus est ambulare, vitare Solis nimium ardorem, continua balnea ungi citra sudorem, non uti cibis variis, minimèque jurulentis aut leguminibus, oleribusve his quæ descendunt, omnia denique fugere quæ tardè conquoquuntur: Venatio, durique pisces, & ex domesticis ani-

malibus aſſa caro maximè juvant. Nunquam vinum ſalſum bibere expedit, ne tenuè quidem aut dulce, ſed auſterum, & plenius neque idipſum pervetus. Si mulſo uti volet, id ex decocto melle faciendum eſt. Si frigidæ potiones ventrem ejus non turbant, his utendum potiſſimum eſt. Si quid offenſæ in cœna ſenſit, vomere debet, idque poſtero quoque die facere, tertio modici ponderis panem ex vino eſſe, adjecta uva vel olea, vel ex defruto ſimilibuſque aliis, deinde ad conſuetudinem redire. Semper autem poſt cibum conquieſcere, ac neque intendere animum, neque ambulatione, quamvis levi dimoveri.

Remedia lubrici ventris. Pilæ lusus.

§ Sunt hæc, quæ CELSUS proponit lubrici ventris remedia. Ac primum quidem pilæ lusus est, omneque id exercitii genus, quod superiores partes magis cæteris movet. Per hæc enim humoris ad fluxum proni impetus in contrariam regionem avertitur, ipsum scilicet corporis habitum. Idemque præstat ambulatio, sed quæ jejuno fiat stomacho. Nam si cibum hæc excipit, non modò non comprimit alvum, sed etiam præcipitat. Scilicet per motionem pessum impulsæ epulæ pyloro promptius elabuntur. Nemo existimet duo hæc quæ retulimus auxilia, profluenti jam nunc ventri conducere. Nam quia materias fluentes magis concitant, ob id etiam obsunt. Neque enim CELSUS hoc loco præcipit, quomodo mederi malo, sed quomodo occurrere oporteat. Eodemque Autore disci potest, in hoc affectu corporis jam urgente, neque ambulatione, neque frictione opus esse, vehiculo sedisse, aut equo, præstare. Porrò vitandus vehemens omnis insolatus est, quoniam densato habitu materias liquidas in viscera ventremque compellit. Modicus autem Sol non astringit, sed potius laxat habitum, succosque ab imis præcordiis ad carnes sine vi evocat. Nocent insuper continua balnea, non alio sanè nomine, quam quòd corpus copioso humore

Matutina ambulatio.

Cels. lib. 4. cap. 19.

Sol ardens.

Continua balnea fusæ alvo inimica.

humore imbuant, nutantesque in fluorem materias calore fundant permoveantque. Scilicet ejus rei causa in quovis morbi genere, quem fluxio excitat, rectè balneis abstinetur. Verumtamen quoties fluxio non est, sed timetur, rarius tentata hæc profuisse deprehensum est, quoties absque momentanea corporis madefactione, atque turbatione (rarenter cum adhibeantur) humores versus extremas partes quadam ἀντισπάσεως via, ex imo corpore alliciunt. Sic ut hujus remedii salubritatem commendet rarior usus. Jam quod unctio lenis seu quæ fit citra sudorem, non inutilis sit, respectu ejus scribitur unctionis, quæ ad sudoris eruptionem usque administratur, hæc enim, quia succos turbat, nocentissima; illa, quia placida est, tuta censetur. Quod autem ciborum varietas vomitum & dejectionem tum requirat, tum facilem efficiat supra eo loco retulimus quo ciborum ratio exposita est. Tum etiam quod idem efficiant, & jurulenta, & ea olera quæ celeriter descendunt. Omnia enim hæc molliendo, alvum citant. At quæ tardè concoquuntur idcirco aliena sunt, quod ventriculus hæc nequaquam vincere potis, pro superfluis habeat, protinusque seu pondus inutile in alvum excutiat. Venationem seu carnem ferinam siccitas uti-

Unctio lenis lubrico ventri utilior est.

Cibus varius aut duræ concoctionis, adhæc jurulenta & olera alvo fluidæ inimica.

Carofe-rarum ventri fluenti utilis, itemque pifces duri.

tilem facit. Hac enim qualitate tenendi vis omnis firmatur, ut contra humiditate folvitur. Si pifcibus quoque vefci animus eft, duri fint oportet, idque tum apparatu, ut affi, tum propria natura, qualis anguilla eft, qualis falmo & hujufmodi. Neque alia de caufa, affata quoque domefticorum animalium caro accommodatior eft, quam quia ficcior eft. Domeftica CELSUS rectè dixit, nam quæ ferarum caro eft, fatis fuperque per fe ficca eft, neque affationis admodum egens. Vinum bibere convenit neque falfum, neque dulce: hoc namque humectando lubricitandoque ventrem provocat, illud radendo. Fugiendum etiam id quod tenue eft, nam protinus diffluit, parvafque ficcandi vires habet. Utilius propter aftrictionem aufterum eft, quod & plenius aliquando bibere convenit, ut totis undequaque ferculis immiftum nullam non partem inteftinorum attingat. Idipfum aufterum nequaquam pervetus effe debet, nam id jam tum planè dulcefcit. Si poftulante re aliqua, mulfo utendum eft (nam mulfum omne, ventrem movet) paratum id efto ex decocto melle. Iftud enim (Authore GALENO) ut magis nutrit, fic & minus alvum fubducit. Frigidæ potiones quoniam aftringunt, juvant. Plerifque tamen alvum magis impellunt, quos ho-

Affa caro cicurum animalium nimiis dejectionibus idonea.

Vinum quale fugiendum.

Quale expetendum.

Mulfum.

Frigida potio alvo ad fluorem proclivi utilis.

mines, tertio capite libri hujus notavimus. Siquid cœna ventriculum lacessivit, protinus vomendum est, idque ne male gratas epulas ventriculus in alvum ejectet, ideoque hujus rei principia maturo vomitu præoccupare, non alienum est. Post vomitum etiam postridie repetitum reficiendus roborandusque ventriculus est, quod cibis exequemur, partim moderatè adstringentibus, partim temperatis, unaque concoctu facilibus. Confert igitur modicum panem ex vino aut defruto esse, quæ ut non gravant ventriculum, sic probè reficiunt; tum his adjicere, vel uvam vel oleam oportet, quæ stomachum vomitione laxatum firment. His enim fructibus præsertim immaturioribus haud parva astringendi vis obtigit. Porrò altioribus animi à cibo intentionibus multus spirituum vitalium ad cerebrum accessus, huic rei ventriculi cruditas; cruditati gravamen; gravamini celeris assumptorum omnium dejectio, succedunt. A cibo item quies necessaria est, adeo ut ne levissima quidem ambulatio tuta sit. Nam alimentum alioqui ventri fluenti grave, dimoto corpore non potest non ad alvum subsidere. Quies verò in consuetudinem ferendi oneris intestina deducit.

Vomitus à cœna conducibilis.

A vomitu firmandus cibo ventriculus.

Quies à cibo fuso ventri utilis.

CAPUT VII.

Remedia ad Coli dolorem.

κῶλον ET si laxius intestinum dolore consuevit, quod nominant, cum id nihil nisi genus inflationis sit, id agendum est, ut concoquat aliquis, ut lectione, & aliis generibus exerceatur. Utatur balneo calido, cibis quoque & potionibus calidis, denique omni modo frigus evitet, item dulcia omnia, leguminaque, & quicquid inflare consuevit.

De quo doloris colici genere Celsus agat.

§ Non de eo colici doloris genere CELSUS hic agit, quem laxioris intestini inflammatio, aut facta ab acribus excrementis erosio movet, sed qui causam sequitur frigidam, sive crudus

aliquis vapor intestini membranas distenderit, sive etiam præfrigidus humor, qualis ante omnia, vitrea pituita est, sua qualitate violenta perstrinxerit. Scilicet inæqualis intemperies novissimam hanc doloris speciem Autore GALENO efficit, quem idem in se ipse acutissimum expertum narrat, Colo vi trea pituita obsesso. Neque verò est quod magnopere quis miretur tam atroces dolores intestinis accidere posse: Nam horum tunicæ quia ex villis nervaceis constant, exactissimum tactus sortitæ sunt sensum, qui sensus sub hoc morbo adeò sæpe graviter afficitur, ut multos coegerit doloris immanitate victos, vitæ suæ durius consulere. Coli dolorem hunc ferè invehunt, frigora, assidua ventris cruditas, edulia poculaque tum frigida tum flatulenta, ipsaque subinde Coli intestini naturalis, aut fortuita frigiditas. Ad hujus ergo symptomatis προφύλαξιν quidnam conducibilius sit, quam per claram lectionem aliasque exercitationes tum ventriculi tum reliqui corporis totius concoctionem moliri. Quid denique optatius, quam Coli intemperiem calidis, & balneis & eduliis potionibusque infringere, ipsumque corpus, frigidi aëris inclementiæ subtrahere, tùm ea fugere genera ciborum, quæ dolorem, si is non est, excitare, si est, intendere consuerunt, cujus ordi-

Galenus de inequali intemperie.

Idem 2. loc. aff.

Intestinis quare dolor adeò gravis accidat.

Quæ causæ doloris colici.

Auxilia, quibus Coli doloribus occurritur.

Dulcia Coli doloribus inimica.

nis omnia habentur dulcia, eo quod sua natura cum sunt multum aërea ac spirituosa inflationes movent. Pariaque his sunt ad inflandum omnia penè legumina, in quibus facile princeps est faba. Cætera quibus inflandi vis inest, usu observandi sunt, utpote omnia juiulenta, omnia pinguia, mustum, & id vinum, cui nihil ætatis accessit, tum recens crassaque cerevisia, ficus virides, uvæ recentes, omnisque caseus, lac, rapæ, bulbi, & ejus farinæ sexcenta alia.

Inflantia Colo dolenti inimica.

CAPUT VIII.

Quæ agenda sint stomacho laborantibus.

SI quis verò stomacho laborat, legere clarè debet, post lectionem ambulare, tum pila, vel armis aliove quo genere, quo superior pars movetur exerceri, non aquam, sed vinum calidum bibere je-

junus, tum cibum bis die assumere, sic tamen, ut facilè concoquat, uti vino tenui & austero, & post cibum frigidis potionibus potius.

¶ Stomachus (sub quo nomine CELSUS nusquam ferè non ventriculum significat) aut propriæ intemperiei, aut materiæ in se confluentis vitio imbecillus est. Intemperies, si naturalis est, difficulter eruitur. Quis enim facile mutet naturam? si verò ascititia est, minimo sæpe negotio tolli potest. Molestius est, ubi alienorum humorum appulso stomachus vitiosus est, longeque pessimum, si in calidum ventrem tenuis pituita irruit, vel in frigidum bilis. Ac superest adhuc aliud stomachi malum alias à CELSO descriptum, quo id viscus resolvitur, cibique, ut idem Autor ait, tenax non est, soletque sub hoc desinere ali corpus ac sic tabe consumi. Ferè verò hic incidit, ut alimenta minus accurratè concoquantur, quin stomacho potius innatent, nausæamque, vomitum, ructus, inflationes ventris, aut sonitus moveant, tum alvus quoque ut plurimum sistatur propter superioris partis laxitatem ne quicquam compressis ad alvum epulis. Hoc

Stomachi imbecillitas unde contrahatur.

Stomachi resolutio. *Cels. lib. 2. cap. 5.*

affectus genus nunc CELSUS explicat, aliorum προφυλάξιν, quæ evidentem nudamque ferè intemperiem sequuntur, proxima abhinc sententia expositurus. Itaque ejus qui hinc præ manibus habetur affectus periculum omne in stomachi laxitate vertitur, cui ferè humiditas comes jungitur, mirificè ad quævis laxanda membra potens qualitas. Hanc præter nulla fermè hîc alia intemperies eximiè dominatur. Tametsi promptius hic sit frigiditatis quàm caloris periculum. Quo minus putandum est CELSUM de laborante bilioso stomacho hic agere, cui nimirum alta lectio, pila, multoque magis arma & vinum aliena sunt. Ergo duorum generum hoc capite remedia proponuntur, quorum usu comprehensis malis subvenitur. Primum quod stomachum quoquomodo firmat, sive ingenitum ejus calorem excitando, seu tunicas ejus comprimendo. Secundum genus est, quod excrementitios ventriculi humores consumit. Clara igitur lectio utilis habetur, quod motis thoracis septique transversi musculis, loci proximitate ventriculum quoque permoveat, ex quo insitus ipsi calor augescit, superfluæque humiditatis vitium corrigitur. Post lectionem ordine effectuque secunda ambulatio est, cujus rei causa eo loco enarrata est, quo proposuimus su-

Stomacho imbecillo idonea auxilia.

Clara lectio.

periorum partium affectus, infernorum exercitatione juvari. Post hæc non male conveniunt, & pila & validorum armorum meditatio, aliudve. Quod genus exercitationis, qua superior corporis regio magis dimoveatur, id enim (ut alibi CELSUS Autor est) in omnibus stomachi vitiis aptissimum est. Jam verò quoniam semper ferè aliqua hîc urget cruditas, fugere convenit ea omnia quæ concoctionem tardant. Ideoque frigidæ potio jejunis prorsus inutilis est, ut quæ stomachum crudo frigore plus offendat, quam astrictione juvet. Ex quo colligi potest, manè potui vinum & facultate & energia calidum rectius dari, quod stomachum suo calore partim ascititio comprimit, partim naturali refocillat, & utrolibet intemperiem ejus, cum frigidam tum humidam delet. Cæterum bis cibum capere expedit eò quod infirma ventriculi vis jugi sustentatione indigeat. Tum nec eo luxu ponendus cibus est, ut onere huic visceri molestus sit. Potui vinum tenue præstandum & austerum. Illud enim infirmum ventriculum minimùm lacessit, hoc astrictione roborat. Cujus rei fructus ut sit cumulatior non dubitavit CELSUS post ultimum cibum, frigidum quoque poculum præbere.

Pila & armorum meditatio.

Cels. lib. 4. cap. 5.

Frigida potio jejuno imbecilloque stomacho inutilis.

Ventriculus imbecillus sæpius reficiendus.

STomachum autem infirmum indicant, pallor, macies, præcordiorum dolor, nausea, & nolentium vomitus. In jejuno dolor capitis: quæ in quo non sunt, is firmi stomachi est. Neque credendum utique nostris est, qui cum in adversa valetudine vinum aut frigidam aquam concupierunt deliciarum patrocinium in accusationem non merentis stomachi habent. At qui tardè concoquunt, & quorum ideo præcordia inflantur, quive propter ardorem aliquem noctu sitire consueverunt, antequam conquiescant, duos trèsve Cyathos per tenuem fistulam bibant. Prodest etiam adversus tardam concoctionem clare legere,

deinde ambulare, tum vel ungi, vel lavari, aſſiduè vinum frigidum bibere, & poſt cibum magnam potionem, ſed ut ſupra dixi, per ſyphonem, deinde omnes potiones aqua frigida intercludere. Cui verò cibus aceſcit, is ante eum bibere aquam egelidam debet, & vomere. At is cui ex hoc frequens dejectio incidit, quoties alvus ei conſtiterit, frigida potione potiſſimum utatur.

§ Exequitur CELSUS ea nunc Stomachi vitia, quæ evidens aliqua caloris aut frigoris intemperies invexit. Orſuſque à notis eſt, quibus cognoſci utrumlibet genus poſſit. Hæ verò quas retuli notæ, quia ſeorſim unaquæque per ſe poſitæ, pleriſque aliis quoque morbis nonnullis communes ſunt, copulatim accipi omnes debent, æquè profectò, ut neque ſola tuſſis pleu-

ritidem facit, neque pungens lateris dolor, neque febris continua, neque spiritus difficilis, sed omnia hæc simul coeuntia. Et quis igitur non suspiciat summum nostri Autoris in docendo artificium, quis non pulcherrimis fæcundam rebus brevitatem exosculetur, qua is nobis simul biliosi pituitosique ventriculi notas expressit. Scilicet iste mos cum priscis viris omnibus, tum nostro CELSO servatus semper fuit: Omnia brevissimis sententiis, seu quibusdam aphorismis memoriæ prodere, quæ sedula post animadversione limitari, ac veluti subtilius excoli à viris Medicinæ gnaris possint. Igitur pallorem (ut ab hoc primo ordiar) improba fecit ἀιμάτωσις, quæ à chylo parum rectè cocto cepisse initium potest. Sæpe enim antè propositum est, unius visceris in concoquendo vitium, alterius integritate non castigari. Eædem causæ & maciem poterunt conciliare, quoniam frustrata concoctione, nulla fit bona nutritio, ad hujus enim integritatem illa viam sternit, quatenus nihil assimilari solidis potest, nisi antè probè alteratum confectumque sit, sic ut tota nutritio nihil aliud quàm ipsa sit assimilatio. Præcordiorum dolor contenta intus excrementa sequi potest. Nec dissimilibus causis nausea

Stomachi infirmi notæ, Pallor.

Macies.

Præcordiorum dolor.

succedit vomitisque nolentium, seu sponte naturæ erumpens. Capitis in jejuno dolor, biliosos potissimum exercet, evaporante ad cerebrum biliosa sanie, quæ per inediam ad ventrem confluxit. Potest idem dolor & pituitosis accidere, qui tamen non ita ut prior pungens est, sed gravans potius, ac plerumque etiam distendens. Atque his signis infirmi ventriculi, veluti in conspectum quendam adductis CELSUS prophylactica ejus auxilia nunc exequitur, statuitque duplicem infirmitatis differentiam. Prima intemperiem calidam, altera frigidam sequitur. In hac præcordia (nequid spinosior orationis contextus improvidum fallat) inflantur. In illa autem propter ventriculi ardorem multa per noctem fit sitis. In ambobus vitiis (ut curiosè locum inspicienti patet) sumptas dapes recenti fonte includere permissum est. In frigido quidem, quoniam compressis ventriculi tunicis simul cibus ab his arctius comprehenditur, simul nativus visceris calor intus coërcitus vires ad concoquendum assumit. At verò bilioso stomacho, ut omnia hæc eveniunt bona, sic illud quoque velut ἐξ ἐπιμέτρου accedit, quòd squalidus ille calor qui velut ignis quidam ventriculum extorret, frigidæ potentia ex-

Nausea. Vomitus spontaneus. Capitis in jejuno dolor.

Quomodo stomachi infirmitas castiganda.

Bilioso stomacho quid utile.

tinguatur. Proinde sic affecto stomacho utile est, tum ungi, tum assiduè lavari, simul vinum actu frigidum ac potestate imbecillum bibere, atque à cibo magnam potionem per syphonem haurire, protinusque tum epulas, omnesque potiones aqua frigida intercludere. Scilicet omnia hæc bilioso ventriculo eximiè subveniunt. At frigido idoneum est alta voce legere, multumque ambulare, ungi verò parum utile est, lavari etiam noxium. Quis enim nescit cruditati balneas adversari. In utrisque, ut proximè dixi, conveniens est ultimo cibo, aquæ frigidæ poculum. Huic unicum impedimentum est venter, cum facilè, tum periculosè profluens, qui si jam nunc urget, aut denique futurus timetur, utique frigido omni potu supersedendum à cibo est, quod cur ita præcipiatur, eo loco supra docuimus, quo frigidæ bibendæ ratio exposita est. Eo fluore venter immodicè calens rarò tentatur, utpote omnibus ab ejus fervore exustis epulis, ac sic minus ad fluendum propensis. Sæpissimè is fluor urget, ubi cibus intus coacuit, qui promptè aut vomitu, aut dejectione elabitur, tum quia humectus etiamnum est, crudusque ac nequicquam calore adæquatus, tum quia & pondere ventriculo gravis est, & imbecilliter ab eodem continetur. Ejusque rei

Stomachi frigidi præsidia.

Stomacho infirmo quid frigidæ haustum impediat. *Cap. 3.*

causa CELSUS tum præcipuè vomitum citat, cum cibus contracto acore vitiosus est. Ex qua concoctionis imperfectione, si frequens dejectio est, abstinendum frigida à cibo est, ut quæ ventrem magis fluidum reddere potest, non potest firmum. Ergo hoc constante nusquam perperam frigidum à cibo bibitur. Adeò apparet hoc CELSI præceptum calido frigidoque stomacho juxta commune esse. Siquis nostra ætate diversum sentiet, equidem non mirabor, cum ejus notæ refractarios complures extitisse, vivente etiam CELSO constet, qui aquam in adversa valetudine toties potui dari putabant deliciarum causa, non eam merentis exigentisque stomachi. Scilicet quisnam istorum vulgarium Medicorum factum non ilico calumnietur, si sanior aliquis ac doctrinæ CELSIANÆ studiosior, homini ex stomachi cruditate febricitanti, sumptis idoneis epulis tres frigidæ Cyathos propinet. Quis inquam non protinus deliciarum ægroti patrocinium in accusationem habeat, atque condemnet, non autem stomachum excuset aquam rectè salubriterque postulantem. Perstringit hac Autor sententia eorum Medicorum perversa judicia, qui & aquam & vinum ab ægrotis ferè expeti arbitrabantur, dictitante sic potius luxuria, quam exigente

ſtomacho. Etenim vinum ardentibus febribus, aquam cruditatibus adverſari vulgatum tritumque eſt. At verò quo rerum ſtatu fieri hæc iſtis affectibus poſſint innoxia, id Hercle ſciſſe non omnibus juxta proclive eſt. Nempe vinum nonnullis acutè etiam febricitantibus HIPPOCRATES indulſit. Tum aqua quibus ea judicabatur adverſa, ſæpe inopinatam attulit ſalutem.

Hippocrates acutè febricitantibus vinum quandoque indulſit.

CAPUT IX.

Quid obſervandum dolore nervorum laborantibus.

SI cui verò dolere nervi ſolent, quod in podagra chiragrave eſſe conſuevit, huic quantum fieri poteſt exercendum, id eſt, quod affectum eſt, objiciendumque labori & frigori, niſi cum dolor increvit. Subdio quies optima eſt. Venus ſemper

inimica est. Concoctio, sicut in omnibus corporis affectibus, necessaria est. Cruditas enim id maximè lædit, & quoties offensum corpus est, vitiosa pars maximè sentit.

§ Arthritis prout varias obsidet corporis partes, alia aliaque sortitur nomina. Ac Podagra quidem est, si pedum articuli: Chiragra, si manuum; quemadmodum & Ischias, si coxarum laborant. Arthritis dicitur ubi tota æqualiter corpora enervantur. Oritur hoc malum ab articulorum imbecillitate, sive ea sit naturalis, sive ascititia. Illa à parentum semine, hæc victus errore contrahitur. Estque hæc imbecillitas antecedens quædam morbi causa, quæ articulis dolore etiamnum vacantibus perpetuò manet. Ergo hanc correcturus, infirma membra exercere debet, sic ut mutuo articulorum attritu insitus ipsis calor excitetur, simul ut durities quædam his contrahatur, ad sustinendas rerum foris occursantium injurias. Exercitatio pro viribus corporis convenit cuique sua. Ita profectò ut CELSUS præcepit, exercendum

Arthritis quid, & quæ ejus species.

Quæ causæ morbi articularis, & quæ prophylaxis.

Exercitatio imbecillis articulis utilis.

stomacho. Etenim vinum ardentibus febribus, aquam cruditatibus adversari vulgatum tritumque est. At verò quo rerum statu fieri hæc istis affectibus possint innoxia, id Hercle scisse non omnibus juxta proclive est. Nempe vinum nonnullis acutè etiam febricitantibus HIPPOCRATES indulsit. Tum aqua quibus ea judicabatur adversa, sæpe inopinatam attulit salutem.

Hippocrates acutè febricitantibus vinum quandoque indulsit.

CAPUT IX.

Quid observandum dolore nervorum laborantibus.

SI cui verò dolere nervi solent, quod in podagra chiragrave esse consuevit, huic quantum fieri potest exercendum, id est, quod affectum est, objiciendumque labori & frigori, nisi cum dolor increvit. Subdio quies optima est. Venus semper

inimica eſt. Concoctio, ſicut in omnibus corporis affectibus, neceſſaria eſt. Cruditas enim id maximè lædit, & quoties offenſum corpus eſt, vitioſa pars maximè ſentit.

§ Arthritis prout varias obſidet corporis partes, alia aliaque ſortitur nomina. Ac Podagra quidem eſt, ſi pedum articuli: Chiragra, ſi manuum; quemadmodum & Iſchias, ſi coxarum laborant. Arthritis dicitur ubi tota æqualiter corpora enervantur. Oritur hoc malum ab articulorum imbecillitate, ſive ea ſit naturalis, ſive aſcititia. Illa à parentum ſemine, hæc victus errore contrahitur. Eſtque hæc imbecillitas antecedens quædam morbi cauſa, quæ articulis dolore etiamnum vacantibus perpetuò manet. Ergo hanc correcturus, infirma membra exercere debet, ſic ut mutuo articulorum attritu inſitus ipſis calor excitetur, ſimul ut durities quædam his contrahatur, ad ſuſtinendas rerum foris occurſantium injurias. Exercitatio pro viribus corporis convenit cuique ſua. Ita profectò ut CELSUS præcepit, exercendum

Arthritis quid, & quæ ejus ſpecies.

Quæ cauſæ morbi articularis, & quæ prophylaxis.

Exercitatio imbecillis articulis utilis.

membrum esse, quantum fieri potest. Nimirum senibus quia parum virium superest, non nisi levissimæ dimotiones conveniunt. Juvenes contra utpote majore robore naturæ fulti partem sic affectam laboribus tutò durant. Rectè enim à GALENO scriptum est: Exercitari imbecillis partibus unico seni non licere, reliquos homines eo id confidentius posse facere, quo longius ab hujus absunt ætate. Porrò frigus ob id utile censetur quod calorem articulorum naturalem intrò compellens, adaugeat, quodque hoc modo membra communiat adversus cœli injurias. At nihil horum tentare convenit, ubi dolor increvit. Tum enim pars antè debilis, jamque insuper humorum influxu & dolore exercita ad extremum imbecillitatis pervenit, sic ut per ea tempora labor ac frigus magis imbecillam hanc facere possint, non possint robustam. Sub dio quies idonea est quod nocturni aëris algore ad eum quem retuli modum, firmentur. Tametsi id fortè præceptum Græcis atque Romanis, idque per æstatem accommodatius videatur, quam populis versus Septentriones incolentibus. Venus (immoderatior scilicet) ante omnia fugienda est, nam optimam sanguinis particulam (PYTHAGORAS ἀφρὸν τοῦ χρηστοτάτου αἵματος vocabat) detrahit corpusque jam ante im-

Gal. 5. sanit.

Frigus Arthriticis conducibile.

Venus podagræ & chiragræ inutilis.

becillum inducta frigiditate, longè facit imbecillissimum. Quæ profectò causa est quod *articulorum vitia*, ut Autor est HIPPOCRATES, *nequaquam vel castratos, vel pueros antè fœminæ consuetudinem tentent*. Imminenti autem huic malo nulla via melius quam concoctione occurritur, cujus ope fit, ut omnibus in utiles corporis succos conversis quam minimum excrementi in articulis coeat. Ad hos enim utpote natura debiliores non ægrè demittitur quicquid collecti in vasis superflui est. Subestque huic rei gemina difficultas, tum quod influentes materias articuli promptè admittant, tum quod admissas tardissimè maximoque negocio, rursus excludant. At verò iis corporibus quæ nullis urgentur superfluis imbecillæ partes semper in tuto sunt. Quam rem ita esse hinc maximè sciri potest, quod non nisi statis quibusdam temporum intervallis, laborent. Nempe si sola (ut inquit GALENUS) infirmitas id efficeret, perpetuò laboraret imbecilla pars, seu cui ægrotationis causa nunquam deesset. Ergo quibus id malum Vere aut Autumno, temporibus ad hoc maxime propensis, revertitur, hos antè curioso victu cavere oportet, ne inutilis materia corpori supersit. *Quidam* (inquit CELSUS) *cum toto anno à vino, mulso, ac Venere sibi temperassent, securitatem*

Auxilia adversus imminentem podagram.

Gal. 6. sanit.

Cels. lib. 4. cap. 24.

totius vitæ consecuti sunt. Quo minus audire delicatulos istos oportet, qui libidine perditi, tum vino, indies dapibusque graves, doloris remedium à nobis (si Diis placet) exposcunt. Quasi verò expeditum sit, malum tollere perseverante quæ id moveat, foveatque causa. Nimirum si hos semel iuvare coneris, nihilo plus profeceris quam si des operam ut non obstructis fontibus flumen exhaurias, ipsis scilicet epulonibus antiquum obtinentibus, nec solitæ Veneris amplexus, nec patris Bacchi calices postergare valentibus. Quid non, inquit GALENUS, turpe sit propter articularem morbum, hominem ab aliis gestari, & suis ipsius manibus uti non valentem alienis egere, quibus ori cibos admoveat. At hos ventres non solum rei turpitudo non movet, sed nec ipsi etiam flectunt immanissimi cruciatus, quibus dies noctesque velut ab improbis tortoribus excarnificati contabescunt.

Gal. 6. Sanit.

UT concoctio autem omnibus vitiis occurrit, sic rursus aliis frigus, aliis calor. Quæ sequi quisque pro habitu corporis sui debet. Frigus inimicum est, seni, tenui, vulne-

ri, præcordiis, inteſtinis, veſicæ, auribus, coxis, ſcapulis; naturalibus oſſibus, dentibus, nervis, vulvæ, cerebro, idem ſummam cutem facit pallidam, aridam, duram, nigram. Ex hoc horrores, tremoreſque naſcuntur. At prodeſt juvenibus & omnibus plenis, erectiorque mens eſt, & melius concoquitur, ubi frigus quidem eſt, ſed cavetur. Aqua verò frigida infuſa, præterquam capiti, etiam ſtomacho prodeſt. Item articulis doloribuſque qui ſunt ſine ulceribus: Item rubicundis nimis hominibus, ſi dolore vacant.

§ Functionis omnis corporeæ autor, ingenitus calor eſt. Hunc ſumma cura tueri ſemper oportet, ut valetudo tum proſpera ſervetur, tum adverſa pellatur, qualiſcunque hanc de- Calor omnis functionis autor.

mum causa crearit. Non sic calor adventitius aut frigus quibuslibet naturis ac morbis utilia sunt. Per se enim calor non nisi frigidis vitiis, frigus non nisi calidis subvenit. Itaque rectè CELSUS docuit calorem aliis vitiis succurrere, aliis frigus. Hoc (inquit) inimicum

Frigus quibus inimicum.

est seni homini nimirum per se impensè frigido. Item tenui, utpote non sat multa carne adipeque adversus ejus qualitatis vim communito. Obestque præterea vulneri, quoniam id nudatam musculorum substantiam, tum alterando, tum valida strictione dividendo vehementius afficit, nihil alioqui tale effecturum integra existente super musculos cute. Præterea inimicum est intestinis, utero, vesicæ, reliquisque ejus ordinis partibus exanguibus ob ingenitam ipsis frigiditatem, quæ simili qualitate citò crescit in immodicum. Omnia enim paribus suæ intemperiei causis celerri-

Frigoris incommoda.

mè afficiuntur. Adhæc frigus cutem facit pallidam & nigram seu lividam, compulsis ab ejus occursu in viscera sanguine, spiritu atque calore, quæ simul omnia extimo corpori εὐχροίαν atque efflorescentiam impertiunt. Quemadmodum enim Sol res omnes quas irradiat, multi splendoris gratia speciosiores facit, sic vitalis in nobis calor una cum sanguine spirituque purissimo ad exteriora vectus, floridissimo colore cutim

commendat, ut contrà absentibus his, universum corpus pallore quodam veluti cadaveratum, decorem omnem amittit, cujusmodi faciem in iis conspicari est, quos aut brumalis aura asperrimo frigore excussit, aut longior invaletudo exhausit. Jam verò non lividam tantam, sed & aridam cutem frigus efficit, idque partim impedita sanguinis in habitum commeatione, partim expressis, qui subtus cutem erant, madoribus. Stringit enim frigus densatque corpora tanta vi, ut (teste HIPPOCRATE) & *venas rumpere, & tusses excitare* solitum sit. Ariditati cutis jungitur durities, idque fit, duobus ferè modis, aliàs universa ubique cute asperata, aliàs duris in ea ortis tuberculis, quæ à frigore quoque excitari posse HIPPOCRATES in Epidemiis autor est: quando nimirum crassi lentive humores subter cutem externo frigore astrictam uberius collecti vix transpirant, sed intus coacti in scirrhosa quædam tubera concrescunt. Proxima nunc est de rigore, & post hunc de tremore disputatio. Rigor symptoma est depravatæ motionis, fitque ab inæquali intemperie calida seu frigida, cum materiæ alicujus affluxu, aut sine hac, violentius partes sensibiles percellente. Luculenter autem hoc ipsum in intermittentibus tertianis apparet, transeunte per

Frigoris violenta potentia.

Hippocr. lib. 5. Aph. 24. & 6. Epid.

Frigore cutis durescit.

Hip. 6. Epid.

Rigor quid & unde fiat.

musculos bile, tum etiam in ociosis quibusdam mulieribus, quæ vim pituitæ vitreæ nimia desidia cumularunt. Idemque symptoma eos prehendit, quibus confertim fervens aqua aut præfrigida superinfunditur, adhæc, quibus collectos in habitu putres humores balneæ, Sol, Venus, aut quid his non dissimile commovit. Atque hæc causæ si leniores sunt, horrorem movent, affectum sola remissione à rigore non alio diffidentem. Tremor ipse quoque voluntarii motus symptoma, ex hujus nascitur imbecilla virtute, sic ut satis validè neque attollere ea membrum possit, neque extentum servare. Estque hic motus compositus ex facultate membrum sustentante & innata ipsi gravitate deorsum id agente Imbecillitatem hanc (autore GALENO) tria inferunt. Intemperies, quam hic proposuit autor, frigida animi pathos, & grave onus. Intemperies, alias una cum materia obstruens, alias sine hac constringens claudensque occultos musculorum recessus, impedit, quominus expeditè animalis facultas spiritu motivo vecta in hos penetret, decentemque motionem cieat. Jam ut intemperies vehemens omnis, sic frigida quoque nullam non virtutem debilitat, ut nihil mirum si ex ea corpus intremiscere, quod symptoma senibus ob id familiare est, nec non juvenibus vehementer

Horror. Tremor quid, & quibus causis nascatur.

Gal. 5. de caus. sympt.

vehementer refrigeratis, aut cruditate ex vino, multo cibo, aut desidia vexatis. Ista enim omnia virtutem obterunt. At pathos animi præcipuè tremorem movet, grandi metu debilem animum exterrente, ut cum quis Imperatorem aut gravem majestate Senatum oratione compellaturus, neque mentis officium, neque corporis sentit. Idemque symptomatiis etiam frequens est, qui per loca eunt altissima viarum crepidine ac præcipiti despectu terribilia. Restat grave onus, quod non ante inducere rigorem solet, quam bajulantis superet robur. Atque hæc quidem de motus voluntarii symptomatis dixisse sufficiat. Nunc ad eos transibo, quibus frigus præsidio est. Hos esse CELSUS juvenes affirmat, si pleni sunt seu carnosi, quibus calorem ingenitum frigus ex accidente suscitat, contrusum scilicet ad viscera, copiaque illic ac viribus auctum sui. Cujus rei causa & erectior (ut CELSUS ait) mens est, & melius concoquitur, æque profecto ut per hyemem fieri solitum est. Scitè autem diserteque admodum CELSUS dixit: ubi frigus quidem est, sed cavetur. Indicans videlicet id quidem juvenibus esse non inutile, at cavendam tamen esse ejus nimietatem. Quod enim frigus semel profuturum corpori est, viribus ejus superius sit, oportet, alioquin ca-

Frigus quibus conducat.

lorem extinguit potius quam auget. Quod præceptum omnibus particulis fuerit commune, quæ frigido juvantur. Ex quo incidit ut stomacho jejuno crudum ructanti, itemque corpori senili, tenui, idque sæviente bruma potui data, aut infusa frigida, tum ipsum quoque cœlum inimicum sit. Quinetiam non capiti solum, sed etiam ventriculo infusa frigida conducit, modò genuinus horum calor gelidi elementi potentia non violetur. Neque verò facilè in adolescente carnoso æstivis horis violabitur, cujus ventriculo præter has commoditates, dextrà hepar, sinistrà lien supra cor, ac diaphragma, antè abdomen adsistunt, fidissimi insiti in eo caloris custodes. Cæterum magna cura opus est, ne frigida sua qualitate ventriculum aut præcordia affligat, quod fieri admodum proclive est, quoties ea asperrima, ac veluti tota glacialis est, quod incommodum diligenter notavit HIPPOCRATES, sic inquiens. *Frigida veluti nix, & glacies pectori inimica tusses movent, venarum ruptiones & destillationes efficiunt.* Jam quod frigidæ infusio articulos juvet, & id quoque ante Celsum prodidit *Hippocrates* in hunc modum. *Articulorum tumores & dolores sine ulcere, atque etiam podagricos & convulsiones magna ex parte large effusa levat, & extenuat, solvitque dolorem,*

Hip. lib. 5. Aph. 24.

Hip. loc. cit. Aph. 25.

quæ res quomodo accidat, supra passim à nobis demonstratum abundè est. Quod de doloris levamine autor scribit, id non de arthritide tantum, sed etiam de quavis alia recenti phlegmone intellexeris. Affluentes enim materias frigida repellit, eoque modo dolorem placat. Potest idem & de Erysipelate dictum putari, itemque de quibusdam deflagrationibus, quæ particulas diffuso circum circa splendenti fervidoque sanguine exurunt. Batavi à calore, *Rosam* (ni fallor) id malum; *Hippocrates* ἐπιφλόγισμα appellat. Sic enim in Aphorismis loquitur. *Frigido verò in his utendum in quibus sanguis profluit*, &c. & paulo post hæc, καὶ ὁκόσαι φλεγμοναὶ, ἢ ἐπιφλογίσματα *Hip. lib.*
ἐς τὸ ἐρυθρὸν καὶ ὕφαιμον ῥέπουσι νεαρῷ *5. Aph.*
αἵματι. Quippe hoc orto affectu infusa *23.*
frigida ardorem afflictæ partis abolet, pariaque in Erysipelate præstat, nisi id tamen sit ulceratum. *Frigidum* enim, ut *Hip. lib.*
parens Medicinæ docuit, *ulceribus mor-* *5 Aph.*
dax est. *20.*

CAlor autem adjuvat omnia quæ frigus infestat. Item lippientes, si nec dolor nec lachrymæ sunt. Nervos quoque qui contrahuntur, præcipuè

que ea ulcera quæ ex frigore ſunt. Idem corporis colorem bonum facit, urinam movet. Si nimius eſt, corpus effœminat, nervos emollit, ſtomachum ſolvit. Minimè verò, aut frigus, aut calor tuta ſunt, ubi ſubita inſuetis ſunt. Nam frigus lateris dolores aliaque vitia: frigida aqua *ſtrumas* excitat. Calor concoctionem prohibet, ſomnum aufert, ſudorem digerit, obnoxium morbis peſtilentibus copus efficit.

¶ Contrariarum cauſarum contrarii (quantum in ipſis eſt) effectus ſunt, Proin quibus frigus inimicum, iis gratus calor eſt. Dixi quantum in ipſis eſt. Nam multis vitiis frigus ſubvenit, quibus calor non obeſt. Propria verò officia caloris ſunt, denſa rarefacere, craſſa attenuare, dura emollire, aſtricta laxare, impactaque tum

Caloris quæ operæ.

coquere tum digerere. Quo minus mirum fit ea omnia facere ipſum poſſe, quæ Celſus hoc ordine commemorat. Ergò lippientes, hoc eſt, Ophthalmia vexatos calor adjuvat, ſi neque dolor neque lachrymæ ſunt inclinata, nimirum inflammatione hac diſcuſſa, quæ loco affecto cocta inſedit materia. Per dolorem ac lachrymas, morbi cruditas notatur. Ille enim vigorem nondum expiraſſe ac fortè nec fluxionem quoque ceſſaſſe, hæ nihil coctionis in loco factum denunciant. Quippe ſub hoc lachrymarum nomine tenuem illam ſaniem, quæ ab impreſſis ſedi humoribus exudat, autor ſignificavit. Aquoſum enim tenueque facilè exprimitur, craſſum verò fixius inhæreſcit. Per hæc tempora ſi quis calidum inflammatis oculis admoverit, hoc nomine peccabit, quod non tantum inſidentis loco materiæ ſit exempturus, quantum novæ eodem attracturus, utique ſi nondum miſſus ſanguis, aut ducta alvus eſt. Proin fracta nondum phlegmones vi, ſed & perſeverante etiamnum fluxione reprimentia aptiora ſunt, neque antè calidum ſive fomentum ſive balneum eſſe utile poteſt, quam inutilis nulla corpori ſuperſit materia, totaque maturuerit inflammatio. Cujus rei nota ut craſſior promanans pituita, ſic deficiens dolor lachrymæque ſunt. Quip-

Calor lippientibus quando præſidio ſit.

pe simile quid hic accidit, quod in coryza ipsaque etiam pleuritide animadvertere est, per quorum morborum initia tenuis humor exit, crudus planè instarque lachrymæ tenuis, post verò adæquata per concoctionem materia, lævis, albus crassusque vacuatur, certissimus & concoctionis & futuræ salutis index. Cocta hæc in oculis sordes.

Cels. lib. 6. Cap. 6.

Celso pituira vocatur, lachryma non item. Nam alias inter utrumque evidentia discrimina posuit. Jam verò ut calidorum usurpatio viginti oculorum inflammationi nunquam prodest, ita tum demum perniciosa est, cum acris tenuisque pituitæ cursus in oculos fertur, sub quo casu lachryma fervens multaque profluit, caput calet, à temporibus ad oculos dolor pervenit, nocturna vigilia urget. Tum igitur admotis calidis potius concitatur eò pituita, quàm minuitur, quin & oculus ex hoc plerumque extra intrave rumpitur, at votum est, ut tantum exulceretur. Non potui mihi temperare, quin locum hunc paulò subtilius excusserim, cum non deesse sciam quibus iis visus est admodum nodosus ac tantum non inexplicabilis. Nunc ad ea quæ ordine sequuntur, veniam.

Calor quibus utilis.

Calor quoniam discutit, relaxatque, distentionem nervorum σπασμον Græcè dictam juvat, itemque ea ulcera quæ ex frigore sunt. Idem iis qui

colorem decoremque amiserunt εὐχροιαν conciliat. Urinam cit, non quidem foris incidens (nam tum magis sudorem digerit) sed intus potius luxurians, quoniam humores tenuat, fluxos mobilesque reddit. Idem si nimius est, corpus effœminat, quia triplicem corporis nostri substantiam dissolvit, idque adeò sæpe validè, ut hinc anima deficiat, viresque ex toto corruant, & ; ut ait *Hippocrates*, ταῦτα οἶσι θάνατος. Stomachum solvit, quoniam laxat, nervos emollit, quia fundit. Frigora & calores nihil æquè ut subita variatio facit perniciosa. Sic enim frigus pleuritides creat, quum humores calore antè fusos in latus exprimit. Pariterque strumas excitat, quoties liquata caloribus excrementa & in cutem evocata, adstringit intusque cohibet. Exprimitur enim frigore, quod tenue est, indurescit, in schirrumque degenerat, quod crassum ac dissipationi rebelle est. At calor concoctionem prohibet, quia laxat, id quod de aëre magis, quam eduliis intelligendum est, hæc enim nisi immensè sint calida concoctionem etiam juvant, ille nunquam ferè non impedit. Adhæc calor somnum aufert, quia consumpto humori succedere siccitatem facit, sudorem digerit, quoniam humores tenuat, permovetque, & habitum rarefacit. Obnoxium corpus pestilentibus morbis

Caloris nimii incommoda.

Hip. lib. 5. Aph. 16.

Caloris & frigoris subita alternatio quæ mala inferat.

efficit, quia putredinem in humoribus ex facili creat.

CAPUT X.

Obſervatio in peſtilentia.

EST etiam obſervatio neceſſaria, qua quis in peſtilentia utatur, adhuc integer cum tamen ſecurus eſſe non poſſit. Tum igitur oportet peregrinari, navigare: ubi id non licet, geſtari, ambulare, ſub divo, ante æſtum leniter eodemque modo ungi, & ut ſupra comprehenſum eſt, vitare fatigationem, cruditatem, frigus, calorem, libidinem, multoque magis ſe continere ſiqua gravitas in corpore eſt: tum neque mane ſurgendum, neque pedi-

bus nudis ambulandum eſt, minimeque poſt cibum aut balneum. Neque jejuno , neque cœnato, vomendum eſt : neque movenda alvus , atque etiam ſi per ſe mota eſt , comprimenda eſt. Abſtinendum potius , ſi plenius corpus eſt. Itemque vitandum balneum, ſudor, meridianus ſomnus, utique ſi cibus quoque anteceſſit : qui tamen ſemel die tunc commodius aſſumitur , inſuper etiam modicus , ne cruditatem moveat. Alternis diebus invicem modò aqua modò vinum bibendum eſt. Quibus ſervatis, ex reliqua victus conſuetudine quam minimum mutari debet. Cum verò hæc in omni peſtilentia facienda ſunt , tum in ea maximè quam auſtri exci-

tarint. Atque etiam peregrinantibus eadem necessaria sunt, ubi gravi tempore anni discesserunt ex suis sedibus, vel ubi in graves regiones venerunt. Ac si cætera res aliqua prohibebit, utique abstinere debebit, atque ita ab vino ad aquam, ab hac ad vinum eo qui supra positus est modo, transitus ei esse.

Ratio arcendæ pestis in duobus consistit.

¶ Tota hæc de Peste narratio prophylactica est, cujus comprehendi summa sub tribus *præceptis potest*, primùm caveatur, ne qua virium imbecillitas urgeat, dein ne qua sit humorum ad concipiendam putredinem aptitudo, ac tertio ne noxio recipiendo aëri corpus reclusis nimium poris expositum sit. Nam quoniam hoc mali genus propria quadam antipathia cor spiritusque vitales impetit, utique sedulò providendum est, ne his infirmis contagium corpora occupet. Tum quia præcipua morborum occasio succorum est ad hos aptitudo, curandum est, ne quid venis impuræ supersit materiæ. Postremò habenda cura est, ne habitus qui totus un-

dique perspirabilis aëri est, sine modo rarescat, atque malo (ut dicitur) fenestram aperiat. Hac regula velut in conspectum adducta, cognitisque iis generibus quæ vires labefactare, vitiare succos, aut rarefacere corpora consuêrunt, promptum cuique erit perspicere, quid sub pestifero cœlo secundam valetudinem, quid adversam faciat. Ergo sæviente hac lue peregrinari oportet atque navigare. Nam cœlum nusquam perperam mutatur quod morbum creat. Sed & nulla præsentior pestilentiæ medela fuga est. Hujus ubi nulla facultas est, ambulatio sub dio & antè æstum utilis est. Dissipatur enim hoc modo siquid inutilis materiæ corpori superest. Tum ungi quoque posthæc non alienum est, nam rarefactus ambulatione habitus pinguedine occluditur, sic ut non promptus in corpus contaminato aëri sit introitus. Fatigatio, libido, cruditas, frigus, calor, non alia de causa nocent, quam quod succos vitient, & vires nimium convellant. Si grave esse corpus cæpit, continendum id cltissima in quiete est, ne malè corditos humores, turbatio graviori incommodo perdat. Sed nec manè admodum è lectulo surgere tutum est, quando nondum Sole perpurgatus aër in noctis ac Matutæ vaporibus pestilientior est. Neque verò nudis pe-

Grassante peste peregrinandum navigandumque est.

Ambulatio.

Unctio sub gravi cœlo utilis.

Quæ res per pestilentiam fugiendæ.

dibus (ut moris erat Romanis) prodire convenit, ne quo frigore post calorem corpus repentè moveatur, quæ res ad conciliandam pestem (ut alias proposuimus) plurimum potest, ac veluti viam sternit, soletque tum potissimum incidere cum sumptus cibus calorem intrò revocavit, aut balneum corpora rarefecit. Jam neque famelico, neque saturo idoneus vomitus aut ducta alvus est. Nam cùm turbatis tùm disjectis spiritibus vitalibus, itemque stomacho relaxato, natura patitur: passa (ut modo comprehensum est) protinus malo cedit ac veluti manum dat. Ejusque rei causa si venter fusus est, comprimendus est Tametsi illud vacuandi jus ut effrenatis pharmacis antiquorum negatum, sic nostris longè *clementioribus* tributum sit. Nam si venis cacochymia subest, quid vetat quo minus licenter sine turba hæc auferatur. Si cibus intus computruit, aut contracto acore vitiosus est, cur nefas sit hunc suprà infrave extundere, cur non ejus colluviem venis eripere qua semel imbutis id vitiatum cœlum est, quod oleum igni est. Ut verò non diffiteor, si quis plenior est, abstinentiam his omnibus, ubi vel iis remedis tentantur, præstare, ita contrà astruo cedere si his moderatio ac placida vis subest. Vitandum balneum ac sudor est, quoniam ambo hæc

Vomitus & dejectio sæviente peste inutilia.

Balneæ, ac sudationes gravi tempore vitandæ.

corporibus partim dissipatis vires consumunt, partim rarefactis facilem aëri noxio ad viscera accessum præbent. Meridianum somnum, si is in jejuno fit, subsequens extenuatio, si post cibum, cruditas, formidabilem facit. Cibus ita ponendus est, ut neque inedia bili, neque saturitate pituita cumuletur. Utrumlibet enim succos viresque lacessit. Fortè ergo Romanis semel, nobis bis esse abundè est. Interpositis temporibus invicem modò aquam bibere, modò vinum oportet, ne aut per illam cruditas, aut ex hoc ardor aliquis oriatur. Atque hæc est vivendi ratio per pestilentiam necessaria, ut immunis inter tot pericula valetudo sit, summoque hæc studio tum demum observanda est, cum Austri nimio calore humiditateque gravem auram reddiderunt. His enim ventis cœlo imperantibus cum loca facillimè pestis occupet, tum ægerrimè deserit.

Somnus meridianus per pestem fugiendus.

Quæ edendi bibendique ratio observanda est.

Austri difficilem pestem invehunt.

FINIS.

INDEX

RERUM ET VERBORUM.

A.

B.

C.

B.

C.

P

F.

P 2

G.

H.

I.

L.

M.

N.

O.

P.

O.

P.

R.

S.

V.

Q

FINIS.

